

JOURNAL OF AWARENESS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

E-ISSN : 2149-6544

DOI : 10.26809/joa

<https://journals.gen.tr/joa>

VOLUME/CİLT: 6

ISSUE/SAYI: 3

YEAR/YIL: 2021

JOURNAL OF AWARENESS

E-ISSN: 2149-6544

DOI: 10.26809/joa

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume / Cilt: 6

Issue / Sayı: 3

July / Temmuz 2021

Web: <https://journals.gen.tr/joa>

E-mail: journals@holistence.com

Address: Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No:29, D.119 Merkez
Çanakkale / TURKEY

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Awareness

(E-ISSN 2149-6544) is an international peer-reviewed journal which started to be published in 2016. The journal aims to include studies in the main titles of social sciences and humanities such as; Anthropology, Public Administration, History, Geography, Theology, Philosophy, Folklore, Psychology, Sociology, International Relations, Architecture, Archeology, Art History, Literature, Linguistics, Communication Sciences, Law et al.

In this framework, high quality theoretical and applied articles are published. The views and works of academicians, researchers and professionals working in all fields of social sciences and humanities are brought together. The articles in the journal is published 4 times a year; WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October). Journal of Awareness is an electronic and open access journal. The DOI (Doi Prefix: 10.31566/joa) number is assigned to all the articles published in the Journal.

Papers are wellcomed both in English and Turkish.

Submit your papert to the journal at <https://journals.gen.tr/joa/about/submissions>

For more information, please mail to journals@holistence.com

DERGİ HAKKINDA

Journal of Awareness

(E-ISSN 2149-6544) 2016'da yayın hayatına başlayan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, Antropoloji, Kamu Yönetimi, Tarih, Coğrafya, İlahiyat, Felsefe, Halk Bilimi (Folklör), Psikoloji, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler, Mimarlık, Sanat Tarihi, Arkeoloji, Dilbilim, İletişim Bilimleri, Edebiyat ve Hukuk gibi sosyal ve beşeri bilim dallarındaki özgün, derleme ve çeviri içerikli bilimsel araştırmalar ile uygulama, araştırma, inceleme çalışmalarına yer vermektedir.

Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Sosyal ve beşeri bilim alanlarında çalışan sanatçılar, akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmaları bir araya getirilmektedir. Dergideki makaleler; KIŞ (Ocak), BAHAR (Nisan), YAZ (Temmuz) ve GÜZ (Ekim) dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanmaktadır. Journal of Awareness, açık erişimli elektronik bir dergidir. Dergide yayımlanan tüm makalelere DOI numarası (Doi Prefix: 10.26809/joa) atanmaktadır.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazılar, Makale Takip Sistemi üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir.

Makalelerinizi, <https://journals.gen.tr/joa/about/submissions> adresinden online olarak yükleyebilirsiniz.

Ayrıntılı bilgi için: journals@holistence.com adresine mail atabilirsiniz.

EDITORS / EDİTÖRLER

EDITOR-IN CHIEF(S) / BAŞ EDİTÖR(LER)

Turgay BERKSOY

Emeritus Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, İstanbul, TURKEY

Filiz Tufan EMİNİ KURTULUŞ

Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration, Çanakkale, TURKEY, e-mail: filizemini@hotmail.com

SECTION EDITORS / ALAN EDİTÖRLERİ

Philosophy and Religion/Felsefe ve Din

Hojjatollah JAVANI

Assoc. Prof. Dr., Alzahra University, Faculty of Theology, Department of Religion and Mysticism, Tehran, IRAN, e-mail: hojjatollahj@alzahra.ac.ir

Mehterhan FURKANI

Assoc. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Aksaray, TURKEY, e-mail: mehtarkhan@aksaray.edu.tr

Geography / Coğrafya

Abdullah SOYKAN

Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography, Balıkesir, TURKEY, e-mail: asoykan@balikesir.edu.tr

Political Science & Public Administration & International Relations / Siyaset Bilimi & Kamu Yönetimi & Uluslararası İlişkiler

Erkan ARSLAN,

Assist. Prof. Dr., Cumhuriyet University, Yıldızeli Vocational School, Sivas, TURKEY, e-mail: erkana@cumhuriyet.edu.tr

Education / Eğitim

Çiğdem ALDAN KANDEMİR,

Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Muğla, TURKEY, e-mail: cakarademir@mu.edu.tr

Language and Literature/Dil ve Edebiyat

Seniha KRASNIQI

Assist. Prof. Dr., University of Prishtina, Faculty of Philology, Pristina, KOSOVO, e-mail: senihagylderen@yahoo.com

Mustafa ÖZSARI

Prof. Dr., Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Literature, Balıkesir, TURKEY; e-mail: mozsari@balikesir.edu.tr

Media and Communication / Medya ve İletişim

Oğuz Selim KOBABA

Dr., Cumhuriyet University, Faculty of Communication, Department of Journalism, Sivas, TURKEY, email: selimkobaza@cumhuriyet.edu.tr

Psychology and Sociology / Psikoloji ve Sosyoloji

Yılmaz DAŞLI

Assoc. Prof. Dr, Cumhuriyet University, Faculty of Health Sciences, Department of Health Management, Sivas, TURKEY, e-mail: ydasli@cumhuriyet.edu.tr

Administration / Yönetim

Gökben BAYRAMOĞLU

Assoc. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Çorum, TURKEY, e-mail: gokbenbayramoglu@hitit.edu.tr

Vildan DURMAZ

Assist. Prof. Dr., Eskişehir Technical University, Faculty of Aeronautics and Astronautics, Department of Aviation Management, Eskişehir, TURKEY, vkorul@eskisehir.edu.tr

Law/Hukuk

İrem BERKSOY

Assist. Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Public Finance, Department of Financial Law, İstanbul, TURKEY, e-mail: irem.berksoy@marmara.edu.tr

MANAGING EDITOR/SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Laura AGOLLI

Oakland University, Masters in Public Administration with specialization in Healthcare Administration, USA, e-mail: laura@holistence.com

LANGUAGE EDITOR(S) / DİL EDİTÖRLERİ

Nesrin YAVAŞ

Assist. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Literature, Department of American Culture and Literature, İzmir, TURKEY, e-mail: nesrin.yavas@ege.edu.tr

TECHNICAL EDITOR/ TEKNİK EDİTÖR

Cumali YAŞAR

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Education Faculty, Department of Computer and Instructional Technology Education, Çanakkale, TURKEY

TASARIM/DESIGNER

İlknur HERSEK SARI

Holistence Academy, Turkey e-mail: ilknur@holistence.com

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Ömer OKUMUŞ,

Prof. Dr., Harran University, TURKEY

Ahmet AKKAYA,

Prof. Dr., Adıyaman University, TURKEY

Selçuk BALI,

Prof. Dr., Selçuk University, TURKEY

Sevda AKAR,

Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedil Eylül University, TURKEY

Gülengül MERMER,

Assoc. Prof. Dr., Ege University, TURKEY

Nurida NOVRUZOVA,

Assoc. Prof. Dr., Bakü Slavic University, AZERBAIJAN

Ömer Faruk GÜNENÇ,

Assist. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, TURKEY

Halil İbrahim KAYA,

Assist. Prof. Dr., Cumhuriyet University, TURKEY

Sanver ÖZGÜVEN,

Assist. Prof. Dr., Necmettin Erbakan University, TURKEY

Gamze ER VARGÜN,

Assist. Prof. Dr., Anadolu University, TURKEY

Yusuf BİLGE,

Assist. Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim University,
TURKEY

Pınar YILDIRIM,

Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University,
TURKEY

Eren KESİM,

Assist. Prof. Dr., Anadolu University, TURKEY

Hasan Numan SUÇAĞLAR,

Assist. Prof. Dr., Selçuk University, TURKEY

Cüneyt ÇALIŞKAN,

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Melike AKYOL,

Dr., Gazi University, TURKEY

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Sultan Veled'in bilinmeyen bir eseri:
Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî

*An unknown work of Sultan Walad: Safina-i Nohi
and Majmoa-i Rohiw*

Şadi Aydın

95

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

İngiltere emperyalizminin Osmanlı
İmparatorluğu'ndaki yansıması:
Baltalimanı Ticaret Anlaşması

*Reflection of British imperialism in the Ottoman
Empire; Baltalimanı Trade Agreement*

Atilla Aydın

101

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

"Ahlaki olanı düşünmeyi düşünmek":
bilinçli farkındalık, üstbilgi ve ahlaki
üst bilgi arasındaki ilişkilere yönelik bir
model

*"Thinking about thinking on the moral one": a
model on the relationships between mindfulness,
metacognition, and moral metacognition*

Gökhan Arslantürk &
Zeliha Beyza Şamyanlı

115

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Sanal gerçeklik uygulamalarıyla
mindfulness temelli stres azaltma
programının hemşirelikte kullanımı*

*Use of mindfulness applications with virtual
reality applications in nursing*

Gözde Özsezer & Merve Ataç

123

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Government houses as presentation
of power and ideology in The
Ottoman State: The Case of Safranbolu
Government House

Sema Tuba Özmen & Beyza Onur

133

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Yaşam kalitesi ve küresel iklim değişikliği

Quality of life and global climate change

Özge Uysal Şahin

147

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Zeytin çekirdeği külünün artistik seramik
sırlarında kullanımı*

Usage olive seed ash in artistic ceramic glazes

Gülşah Divitcioğlu &
Mehmet Fatih Karagül

155

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ve
öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin
görüşleri

*Opinions of pre-service teachers on distance
education and teaching practice course*

Sibel Güven & Merve Uçar

165

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Sultan Veled'in bilinmeyen bir eseri: Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî

*An unknown work of Sultan Walad: Safina-i Nohi
and Majmoa-i Rohi*

Şadi Aydın

Doç. Dr., Georg-August-Göttingen Üniversitesi, İran Araştırmaları Enstitüsü, Göttingen, ALMANYA, e-mail: sadi.aydin@uni-goettingen.de

Öz

Sultan Veled, Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin oğlu ve onun maddi ve manevi varisiydi. Mevlânâ'dan sonra Mevlevî yolu, Sultan Veled tarafından şekillendirilerek kurumsallaştırıldı. Selçuklular döneminde Anadolu'da ve daha sonra tüm Osmanlı topraklarında yaygınlaşan bu tasavvufî akım, modern zamanlarda da hemen hemen tüm dünyada tanınmıştır. Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin tüm eserleri dünya insanları tarafından çokça okunmaktadır. Sultan Veled'in ortaya koyduğu eserler, Mevlânâ'nın eserlerini daha iyi anlamamız için önemli bir anahtardır. Nesir olarak yazdığı Maârif kitabı ve "mesnevî" şiir formuyla yazdığı İbtidâ-nâme, Rebâb-nâme ve İntihâ-nâme adlı diğer eserler, Mevlânâ'nın eserlerinin neredeyse tamamlayıcısı gibidir. Sultan Veled'in Divânı onun ilmi, edebi ve entelektüel kişiliğinin genişliğini gösteren önemli bir eserdir. Anadolu'da gelişen Türk edebiyatının kuruluş aşamasında şiir dili Farsça'dır ve Türk şiirini, şiir biçimleri ve türleri açısından örnekleyen ilk eserler Mevlânâ Celaleddin Rumî ve oğlu Sultan Veled'in eserleridir. Hemen hemen tüm şiir form ve türlerinde eksiksiz ve kusursuz eserler veren bu iki şair (baba ve oğul), şekil ve tür bakımından Anadolu'da gelişen klasik Türk edebiyatının kurucuları olarak kabul edilebilir. Mevlânâ ve Mevlevilik yolunu anlamak için Sultan Veled'in eserlerinin her yönüyle iyi bilinmesi gerekir. Bugüne kadar Mevlânâ ve Mevlevilik üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak Sultan Veled'in Farsça yazılmış bilinmeyen bir eseri olan "Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî" bu zamana kadar incelenmemiştir. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunan bu değerli eser, Sultan Veled tarafından Mevlânâ'nın Divân-ı Kebir'inde bulunan şiirlerine yazdığı nazireleri içermektedir.

Anahtar kelimeler: Sultan Veled, Mevlânâ, Mevlevilik, tasavvuf, edebiyat

Abstract

Sultan Walad was the son of Mawlana Jalaluddin Rumi and his material and moral heir. After Rumi, Mevlevi order was shaped and institutionalized by Sultan Walad. This mystical movement, which became widespread in Anatolia during the Seljuk period and later in all the Ottoman lands, was recognized almost in all over the world also in modern times. All the works of Mawlana Jalaluddin Rumi are widely read by the people of the world. The works later revealed by Rumi's son, Sultan Walad, are in a key conduit for us to better understand the works of Rumi. His book Maarif, written in prose, and

Citation/Atıf: AYDIN, S. (2021). Sultan Veled'in bilinmeyen bir eseri: Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî. *Journal of Awareness*. 6(3): 95-100, DOI: 10.26809/joa.6.3.01

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Şadi Aydın
E-mail: sadi.aydin@uni-goettingen.de

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

the other works called Ibtida-nama, Rebab-nama and Intiha-nama which he wrote with “masnawi” verse form, is almost like the complement of Mawlana’s works. The poetry book (Diwan) is an important work that shows the breadth of the scientific, literary and intellectual personality of Sultan Walad. In the foundation stage of classical Turkish literature in Anatolia, although the poetry language is Persian, the first works that exemplify Turkish poetry in terms of poetry forms and types are the works of Mawlana Jalaluddin Rumi and the works of his son Sultan Walad. These two poets (father and son), who gave complete and perfect works in almost all verse forms and types, can be regarded as the founders of Anatolian Turkish classical literature in terms of form and genre. To understand Mawlana Rumi and Mevlevi order the works of Sultan Walad should be well known in all aspects. To date, a lot of studies have been carried out on Rumi and Mevlevi order. However, an unknown work of Sultan Walad “Safina-i Nohi and Majmoa-i Rohi” which is written in Persian language has not been discovered until this time. This valuable work in Konya Manuscripts Library in Turkey contains imitates, replies (nazair) written by Sultan Walad in the poems of Mawlana Rumi’s Diwan-i Kabir.

Keywords: Sultan Walad, Mawlana Rumi, Mevlevi Order, mysticism, literature

1. SULTAN VELED VE ESERLERİ

Muhammed Bahâeddin Sultan Veled, 25 Rebiülahir 623/26 Nisan 1226 tarihinde Karaman/Larende’de dünyaya geldi. Hz. Mevlânâ’nın büyük oğludur. Mevlevîlikte yedi kutup olarak anılan -Sultanü’l-u-lemma Bahâeddin Veled, Seyyid Burhaneddin-i Muhakkık-i Tirmizî, Mevlânâ Celaleddin-i Rumî, Şemseddin-i Tebrizî, Şeyh Selahaddin-i Zerkub, Çelebi Hüsameddin, Şeyh Kerimüddin, Sultan Veled- yüce velilerin sonuncusudur. Şeyh Kerimüddin’in vefatından sonra posta geçerek irşat faaliyetlerine başladı ve Anadolu’nun çok farklı coğrafyalarına müritlerini gönderdi. Babasının fikir ve düşüncelerini, Feridun Nafiz Uzluk’un tabiriyle “Mevlânâ’nın akval ve efalini” sistemli bir hale getirerek Harezmi, Belh ve Horasan’dan kopan bu sesi bütün dünyaya ulaştırma gayretinde oldu ve Mevlevîliğe en büyük hizmeti yaptı. Uzun bir ömür süren ve Mevlevîliğe kurumsal bir hüviyet kazandıran Sultan Veled h. 712/1312 tarihinde vefat etti ve yerine oğlu Ulu Arif Çelebi posta oturdu. Veled mahlasını ihtiyar eden Sultan Veled oldukça velud bir şairdir. Mesnevi nazım şekli ile kaleme aldığı İbtidâ-nâme, Rebâb-nâme, İntihâ-nâme’nin yanında mensur olarak yazılan Maârif’i de Hz. Mevlânâ’nın eserlerinin adeta tetimmesi kabilindedir. Dört dilde -Farsça, Türkçe, Arapça ve Rumca- manzumeler ihtiva eden divân, Sultan Veled’in ilmî, fikrî, edebî ve entelektüel şahsiyetinin genişliğini ortaya koyan mühim bir eserdir. Divân yaklaşık 13.000 beyit ve arûzun 31 bahrinde tasnif edilmiştir. Kaside, gazel, terci-i bend, terki-i bend ve rubâilerden müteşekkildir. Klâsik Türk edebiyatının kuruluş aşamasında, Anadolu’da

şair dili Farsça’dır. Bununla birlikte nazım şekilleri ve türleri bakımından Türk şiirine örneklik eden ilk eserler Mevlânâ Celaleddin-i Rumî’nin yapıtları ve sonrasında da oğlu Sultan Veled’in eserleridir. Hemen hemen bütün nazım şekli ve türlerinde tam ve mükemmel eserler veren bu iki şair, şekil ve tür açısından Anadolu klâsik Türk edebiyatının da banileri sayılabilirler. Sultan Veled’in Divânı oldukça zengin bir eserdir. Sultan Veled’in kaside ve gazellerinin önemli bir kısmı didaktiktir. Bu manzumelerde müritlerine tekke, tarikat ve tasavvuf erkânını talim eder (Aydın ve Musiç, 2015: 7-8).

Sultan Veled eserlerinde muhteva ve üslup açısından babası Mevlânâ’yı takip etmiştir. Divânındaki bütün şiirlerinde Mevlânâ’nın edası, ifadesi, istiareleri, kullandığı vezin ve redifler vardır. Diğer eserlerinde çoğu zaman onun sözlerinden aynen iktibaslarla bulunmuştur. Ancak Mevlânâ’ya oranla Sultan Veled’de hikayeli anlatım oldukça azdır. Bu yönüyle Sultan Veled’in mesnevileri Mevlânâ’nın Mesnevi’sinden farklılaşır. Sultan Veled eserlerinde sade ve akıcı bir Farsça kullanmış, bazen Türkçe şiirler de söylemiştir (Değirmençay, 2009: 521). XIII. yüzyılda Anadolu’da, Selçuklular devri Türk Edebiyatının ilk Türkçe örneklerini veren Sultan Veled, bu manzumeleri ile Türk dili ve edebiyatı araştırmacılarının ilgisini çekerken, Farsça eserleri ile de Fars dili ve edebiyatı araştırmacılarının dikkatlerini üzerinde toplamaktadır (Ocak, 1988: 541). Sultan Veled’in, Rebâb-nâme’de de belirttiği gibi, eserlerini meydana getirmekteki gaye, babasının fikirlerini bir mürşid olarak müridlerine ulaştırmak olmuştur. Rebâb-nâme’nin ifade ve muhteva

bakımından Farsça tasavvufî mesnevîler arasında özel bir yeri vardır; bu mesnevî'nin bütünü Mevlânâ'nın yeterince anlaşılmamış sözlerinin şerhi ve Mesnevî-i Manevî'nin anlaşılması güç bazı konularının açıklayıcısıdır. Sultan Veled'in asıl gayesi, babasının söylediklerini bu mesnevide daha sade bir dille söylemek, daha açık bir şekilde ifade etmek ve unutulmalarını için tekrar etmektir. Rebâb-nâme'nin sonunda Sultan Veled; sözlerinin hepsinin Mevlânâ'nın sözleri olduğunu onun sözlerinden anladıklarını dile getirdiğini, onun sözlerinin gönülünün kiblesi olup, onun fikirleriyle canlı ve taze olduğunu belirtir (Ocak, 1988: 547).

2. SEFİNE-İ NUHÎ VE MECMUA-I RUHÎ

Sultan Veled'in "Sefine-i Nuhî ve Mecmua-ı Ruhî" adlı eseri Mevlevîlik, tasavvuf tarihimiz ve edebiyatımızın yitik halkalarından birisidir. Kültür tarihimiz bu kayıp halkalar tamamlanmadan hep noksan kalacaktır. Kültür, sanat, edebiyat ve tarihimize ait binlerce yazma eser, kütüphane raflarında keşfedilecekleri günü beklemektedir. Sefine-i Nuhî ve Mecmua-ı Ruhî adlı eserle ilgili olarak F. Nafiz Uzluğ'un 1941 yılında bastığı Sultan Veled Divânı'nın mukaddimesinde şu kısa bilgi bulunmaktadır: " Müşarünileyhin [Sultan Veled] daha sağlığında tertip edilmiş Sefine-i Nuhî adlı nezair mecmualarında Veledin naziresi Validin asıl gazeli alt alta لولده، لوالده، diye gösterilmiştir. Birisi Nizameddin'in hattıyla ve 'مدالله ظله' tabirinden kendi zamanında yazıldığını ve 734 tarihli bir ikincisinin dahi yine birinciden kopya edildiğini anlıyoruz. Bu iki yazma, hususi kütüphanemizi süslemekte olup bir üçüncüsü de Pertev Paşa kütüphanesinde bulunmaktadır. Nezairin mukaddemesi şöyledir:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين اين سفینه نوحی و مجموعۀ روحی اسرار
کنوز الهی مفتاح رموز نامتناهی کی مشتملست بر بعضی فوائد حضرت
مولانا و سیدنا و قدوتنا مالک ازمة العباد شارح خفيات الأباد داعی الدعاة
بالدلایل القاطعه هادی الهدیات بالبراهین الساطعه سباح بحار الجبروت سیاح
قفار الملکوت لسان القدس ترجمان الرحمن جلال الحق والدين وارث الانبياء
والمرسلین انار الله ارواح السافلين والغابرين بذکر جميله و بعضی فوائد مولانا
قدوة العارفين امام الهدی واليقين شمس سماء العلوم الدينية قطب الاقطاب لب
الالباب بهاء الحق والدين متع الله العاشقين والطلابين بطول بقائه امين يا رب
العالمين

dedikten sonra livalidihi diye bir gazel ve liveledihi diye ona söylenen naziresi yazılarak devam etmektedir. Mecalis-i Seba'nın mukaddimesinde -Eflakî'den naklen- işaret ettiğimiz gibi Mevlânâ nasıl babasının Maârif'ile çok meşgul olmuş, onu meclislerinde söylemiş yazdırmış ise Sultan Veled dahi babasının şiirle-

ri ve fikirleriyle uğraşmayı kudsi bir meşgale bilmiş ve Divânı için onun gazellerini nümune tutmuştur. Eğer gün bize yar olursa Nezair mecmuasını bastıracağız. Böylelikle baba ve oğulun gazelleri daha iyi anlaşılır. Hatta diyeceğim ki Mevlânâ'nın gazellerinde terennüm ettiği yüksek, muğlak, mudil fikirleri oğlu açık, vâzih, anlaşılması kolay şekle getirmiştir. Binaenaleyh nasıl Mesnevî'yi anlamak için Sultan Veled'in mesnevilerini okumak lüzumlu ise 'Divân-ı Kebir' denilen 93 bin beyti muhteva Mevlânâ'nın gazelleri külliyatını hazmedebilmek de Divân-ı Veledî'nin okunup anlaşılmasıyla kâbidir " (Uzluğ, 1941: 41-42).

Sefine-i Nuhî ve Mecmua-ı Ruhî ifade edildiği gibi bir nazire mecmuasıdır. Bir şairin şiirine (kaside, gazel, rübaî, mesnevî) başka bir şairin aynı vezin, kafiye ve redifle yazdığı şiire nazire denir. Bu tür, İslami edebiyatlarda epeyce eski bir edebi gelenektir. Anadolu'da gelişen edebiyatın tarihi bakımından Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî adlı bu eserin edebiyat tarihine katkısı önemlidir. Anadolu'da ilk Türkçe nazire mecmuaları XV. yüzyıldan itibaren görülür. Ancak Sultan Veled'in bu nazire mecmuası XIII. yüzyıla aittir. Eser bu açıdan ayrıca mühimdir.

3. SEFİNE-İ NUHÎ'NİN YAZMA NÜSHALARI

Araştırmamıza konu olan ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bu eserin 6935 numaralı nüshasının (N) devrin önemli hattatlarından Nizameddin Mevlevî tarafından istinsah edildiğini müşahede ediyoruz. [Malum olduğu üzere] Mevlevîlerin veya Mevlevî tarikatının, Türk sosyal hayatında özel bir yeri vardır. Mevlevîlerin arasında çeşitli sanat dallarında birçok tanınmış kimselerin yetiştiğini görmekteyiz. Mevlevî Tekkeleri, devrinin birer sanat akademisi gibiydiler. El sanatları ile meşgul bazı dervişler, eğer "Dede" iseler, kendilerine ayrılan odalarda Hüsn-ü hat (güzel yazı) ve fildişi oyma işlerini meraklılarına belirli günlerde öğretiyorlardı. Hat sanatına Mevlevîlerin önemli katkılarda bulduklarını görmekteyiz (Özsayınır, 1992: 125). Zübeyde Cihan Özsayınır makalesinde Hattat Nizameddin Dede'yi XIII.ve XIV. yüzyıl Mevlevî hattatlarından sayar. Ali Haydar Bayat, Hattat Nizameddin hakkında Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Tuhfe-i Hattatin adlı eserinden ve Sipehsalar Risâlesi'nden naklen şu bilgileri verir: Nizameddin Dede, Konyalı olup Mevlânâ tarafından hilafetle şereflendirilmiştir. Hat sahasında Yakut'dan meşk etmiş, hat ya-

nında kaatı sanatında da üstad olmuştur. 700/1300-1 tarihinde vefat etmiştir. (Bayat, 1991: 85). Semih Ceyhan ise şu bilgileri ilave eder: [Selahaddin-i Zerkub'un] diğer kızı Hediye Hatun ise Eflâkî'nin "üstâd-ı selâtîn" dediğine göre sarayın yazı hocası olduğu anlaşılan Nizâmeddin Hattât adlı biriyle Mevlânâ'nın çabaları sonucunda evlendirildi (Ceyhan, 2009: 340).

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6935 numaralı Sefine-i Nuhî yazması aynı kayıt numarasıyla Konya Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nden buraya nakledilmiştir. Eser asıl itibarıyla Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'ne Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından vakfedilmiştir. Yazma eserin başına konulan bilgi fişinde eser hakkında şu bilgiler verilmiştir: Ölçü; (220x150) (170x117), yaprak; 252, satır; (21x2), cilt; sırtı ve kenarları meşin, bez kaplı, şirazeli, hat; Selçuklu neshi. Aynı bilgi fişinde eserin eski kayıt numarası 1904 olarak kaydedilmiştir. Yazmanın kapağında muhtemelen F. Nafiz Uzluk'a ait bir kağıt üzerinde şu notlar bulunmaktadır. Kitabın adı (Nam-ı Kitab): Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî, Şumar-ı Evrak-ı Kitab: 252, Mecmua-i Suhuf: 464, Aded-i Gazel-i Valid: 354, Aded-i Gazel-i Veled: 354, Aded-i Rübâî-i Valid: 66, Aded-i Rübâî-i Veled: 66, Der Beher Sahife 20 beyit, Mecmua-i Ebyat: 9808, Ebad: (22x15), Kısm-ı Hat: (20x13,5). Yine yazmanın kapağında F. Nafiz Uzluk'a ait şu not bulunmaktadır: "Nezairdeki gazellerden Hazret-i Veled'e ait bulunanların altındaki kurşun kalemle yazılı olan rakamlar Hazret-i müşârinileyhin taraf-ı dervişanemden bastırılmış divândaki gazel numaralarına tevafuk etmektedir. Şifaî-i el-Mevlevî." Bu nüshanın baş kısmında yer alan notlarda bazı yanlışlıklar bulunmaktadır. Nüsha dikkatlice incelendiğinde bu farkedilecektir. Mesela; toplam varak sayısı 241, sayfa sayısı 482'dir. Mevlânâ ve Sultan Veled'in gazel ve kasidelerinin sayısı 368+368'dir. Rübailer ise 117+117'dir. Nüshanın sonunda şu kayıt bulunmaktadır: "Haza'l-kitabu'l-Gazaliyat kitabul-emirü'l-kebir el-alimü'l-fazil emir etalallahu bekaHu."

Nüshanın başı:

بسم الله الرحمن الرحيم و به ثقته این سفینه نوحی و مجموعه روحی اسرار کنوز الهی مفتاح رموز نامتناهی کی مشتملست بر بعضی فوائد حضرت مولانا و سیدنا و قدوتنا مالک ازمة العباد شارح خفيات الآباد داعی الدعاة

بالدلائل القاطعه هادی الهدیات بالبراهین

Nüshanın sonu:

جز ملک محبت خدا

هیچ محوی

ما هیچ نه ایم هیچ را هیچ

مگوی

اندر حرم دو کون مخرام و مپوی

چون هر چه که هست اوست مردانه بگوی

Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî'nin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6935 numaralı kayıtlı nüshasının ilk ve son sayfaları.

Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî'nin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6932 numaralı diğer yazma nüshası da Konya Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nden buraya nakledilmiştir. Bu yazma da daha önce Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'ne Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk tarafından vakfedilmiştir. Yazma eserin başındaki bilgi fişinde eser hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: Ölçü; (30x24) (32x24), yaprak; 241, sahife: 482, cilt; kahverengi siyah meşin, cilt ortası madalyonlu, hat; nesih. Aynı bilgi fişinde eserin eski kayıt numarası 881 olarak kaydedilmiştir. Eserin istinsah tarihi h. 734 olarak kaydedilmiştir. Müstensihi belli değildir. Bilgi fişinin müellif, mütercim, şarih ve naşir kısmında "Sefine-i Mevleviye, Mustafa Sakip el-Mevlevi "

ifadesi görülmektedir. Görüldüğü üzere her iki nüshada bulunan bu bilgi fişleri pek özensizce hazırlanmıştır. Eserin kapağında bulunan ve F. Nafiz Uzluk'a ait notlarda şu ifadeler bulunmaktadır: " Hüve min kütüb-i el-fakir hekim Feridun Nafiz Şifaî-i el-Mutabbib el-Mevlevî el-Konevî. 1355." Veled Çelebi'ye ait bir başka not da ise şöyle bir kayıt mevcuttur: " Harb-i umumide cihad-ı ekber ilanında fakir mücahidin-i Mevleviyye alayını tertib edib bütün meşayih ve ihvan ve muhibbanla Şam'a gitmiştik. O vakit Şam Mevlevî şeyhi fakire ihda etmişti. Fakir de oğlum Feridun Nafiz Çelebi'ye niyaz eylerim. 27 Kanun-ı Evvel 1936. Veled Çelebi." Bu nüshadan bir miktar varak noksandır. Dolayısıyla yazmadaki toplam kaside ve gazel sayısı 352+352 ve rübai sayısı ise 62+61'dir. Yazmanın sonunda şu temmet kaydı bulunmaktadır: " Temmetü'l-divân min kelim-i melikü'l-muhakkikin seyyidü'l-büdelâ Celalu'l-Hak ve'd-din ve min kalamu'l-usala ve'l-mesâlih Bahau'l-mille ve'd-din el-maruf bi-Veled. Fi sabi'aşr cemaziye'l-âhir, sene 734."

Nüshanın başı:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين اين سفينة نوحى و مجموعة روحى اسرار
كنوز الهى مفتاح رموز نامتناهى كى مشتملست بر بعضى فوائد حضرت
مولانا و سيدنا و قدوتنا مالك از مة العباد شارح خفيات الأبياد داعى الدعاة
بالدلائل القاطعه هادى الهداة بالبراهين

Nüshanın sonu:

اندر حرم دو کون مخرام و مہوی جز ملک محبت از جہان
ہیچ مجوی

چون هر چه هست اوست مردانه بگوی ما هیچ نہ ایم هیچ را هیچ
مگوی

Üzerinde bir edisyon kritik çalışması yaptığımız bu eserin elimizde yukarıda tavsif edilen iki yazma nüshası mevcuttur. F. Nafiz Uzluk'un Divân mukaddimesi'nde bahsettiği Pertev Paşa Kütüphanesi nüshasına bütün araştırmalarımıza rağmen maalesef ulaşamadık. Nüshalardan 6935 numaralı eseri Hattat Nizameddin Mevlevî istinsah ettiği için 'N', 6932 numaralı yazmayı ise Konya'dan mülhem 'K' nüshası olarak adlandırdık. N nüshasında düşen bazı varakların olduğu göze çarpmaktadır. Bu nüshada tamir edilen bazı sayfaların K nüshasından kopya edildiği izlenimi var. Ancak tamir edilen sayfalara eklenen bölümler oldukça özensizce yazılmıştır. Muhtemelen tamir sonrası yazımı gerçekleştiren hattat Farsça bilmiyordu. Uzluk K nüshasının N nüshasından kopya edildiğini ifade ediyor, lakin nüshalar arasındaki

farklar bu durum hakkında şüphe uyandırmaktadır. N nüshasında yapılan tashihler Sultan Veled'in şiirlerinde daha çok görünüyor. Kanaatimizce N nüshası Mevlevî dergahına yakın bir nüshadır ve bu nedenle tashihe uğramıştır. N nüshasında bulunan ve Sultan Veled'e ait bazı beyitlerin üzeri çizilmiştir. Bu üzeri çizilen beyitler Sultan Veled'in basılan Divânı'nda da bulunmuyor. Bu da gösteriyor ki Sultan Veled Divânı tashih edildikçe Sefine-i Nuhî'de bulunan şiirler de tashih edilmiştir. K nüshası maddi evsaf bakımından daha iyi durumdadır. Bu nüshanın varak kenarları traşlanmış veya kesilmiştir. Bu işlem pek dikkatsizce yapılmıştır. Sayfa kenarına ilave edilmiş bazı beyitlerle beraber sayfa altlarında bulunan müşirler de bu nedenle kaybolmuştur.

Hem Mevlânâ hem de Sultan Veled'e ait mülemma gazellerin bir çoğunun (Farsça-Arapça) Arapça kısımlarının Sefine-i Nuhî'de bulunmadığını görüyoruz. Sultan Veled tanzir ettiği gazel ve kasidelerin bazılarının ilk mısra ya da ilk beytini olduğu gibi alıntılamıştır. Sultan Veled'in babasının kaside, gazel ve rübailerine yazdığı bu nazireler Mevlânâ'nın şiirlerinin daha iyi anlaşılması için ayrıca önemlidir. Bazen Mevlânâ'nın şiirinde anlaşılmayan bir kısım anlam ve ifadeler Sultan Veled vasıtasıyla açıklığa kavuşabiliyor. Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî'de bulunan kaside, gazel ve rübailer harf sırasına ve vezinlere göre tanzim edilmiştir. Sultan Veled babasının kullandığı vezinlerde yazdığını bizzat kaydeder.

KAYNAKÇA

AYDIN, Ş. & MUSİÇ, E. (2015). *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, Konya: Mevlana Üniversitesi, Mevlana Sosyal Araştırmalar Merkezi Yayınları.

BAYAT, A. H. (1991). *Hüsn-i Hat Sanatında Mevlevilik ve Mevleviler*, Selçuk Üniversitesi, IV. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler, 12-13 Aralık 1989, Konya, s. 81-111.

CEYHAN, S. (2009). “Selâhaddin-i Zerküb” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul, 340-341.

DEĞİRMENÇAY, V. (2009) “Sultan Veled” maddesi, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 521-522.

KONYA BÖLGE YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ, Yazma Eser No: 6932, 6935.

OCAK, F. T. (1988). *Sultan Veled'in Rebâb-nâmesi*, Erdem, 5(11), 541-592.

ÖZSAYINER, Z. C. (1992). *Mevlevi Hattatlar*, IX. Vakıf Haftası Kitabı, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlânâ ve Mevlevihanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslam Sanatları Seminerleri, (2-4 Aralık 1991, Ankara), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 125-142.

UZLUK, F. N. (1941). *Divân-ı Sultan Veled*, UzluK Basımevi.

Sefine-i Nuhî ve Mecmua-i Ruhî'nin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 6932 numarayla kayıtlı nüshasının ilk ve son sayfeleri.

4. SONUÇ

Yüzerce yıllık kültür mirasımızın önemli bir kısmı bugün hâlâ hem Türkiye’de hem de yurt dışındaki kütüphanelerde yazma eser olarak bulunmaktadır. Bilimin bütün alanlarına ait onbinlerce eser keşfedilecekleri ve yayına hazırlanacakları günü beklemektedir. Bu değerli eserler bir an önce bilimsel olarak incelenerek insanlığın hizmetine sunulmalıdır. Bu vazife araştırmacıların ve akademisyenlerin görevidir. Sefine-i Nuhî ve Mecmua-ı Ruhî'nin keşfedilme ve daha sonra ise tarafımızca incelenmeye ve bilimsel bir nüsha karşılaştırmasına tabi tutulmasının uzunca bir hikayesi var. Elimizdeki mevcut bilgilere göre bu eserin dışında Mevlevilik tarihinin kayıp birkaç eseri daha bulunmaktadır. Mevlevilik ile ilgili hakıyla söz söyleyebilmek için bu kayıp eserlerin bir an önce bulunup yayınlanması icab eder. Üzerinde nüsha karşılaştırması yaptığımız Sefine-i Nuhî ve Mecmua-ı Ruhî adlı eser en kısa zamanda basılarak Mevlana ve Mevlevilik araştırmaları zincirinin kayıp bir halkasını daha tamamlayacaktır.

İngiltere emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yansıması: Baltalimanı Ticaret Anlaşması

Reflection of British imperialism in the Ottoman Empire; Baltalimani Trade Agreement

Atilla Aydın

Öğr.Gör., Gelişim Üniversitesi, MYO, Hava Lojistiği, TURKEY, e-mail: ataydin@geşisim.edu.tr

Öz

Merkantilizm ile başlayan ve sanayi devrimiyle devam eden süreçte Avrupa devletleri önemli üretim artışları kaydetmiştir. Sanayi devrimini başlatan İngiltere, artan üretimini pazarlayabilmek ve ihtiyacı olan hammaddeleri alabilmek için dış pazarlara açılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu pazarının İngiltere'ye mesafesinin kısa olması ve imparatorluğun yoğun nüfusu, İngiltere için cazip koşullar olarak öne çıkmıştır. Merkantilizm döneminde Osmanlı sermayesinin aşınmış olması ve kapitülasyon anlaşmaları nedeniyle ekonomik yapı güçsüz düşmüştür. Bu nedenle Osmanlı ekonomisi sanayi devrimine savunmasız yakalanmıştır. Siyasi koşulların da uygun hale gelmesiyle 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Baltalimanı Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu çalışmanın amacı anlaşmaya giden sürecin mekanizmalarını ortaya koymak ve anlaşmanın sonuçlarını analiz etmektir. Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Osmanlı yerli üretimi çökmüştür. Ayrıca Osmanlı ekonomisi dışa bağımlı bir hale gelmiş ve borç batağına girmiştir. Bu çerçevede anlaşmanın Avrupa finans kapitali açısından sonuçları da analiz edilmiştir. Anlaşmayla Osmanlı'nın değişen siyasal yapısının ortaya konması bu çalışmanın diğer bir çıktısını oluşturmuştur. Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın tarihsel süreç içinde neden ve sonuçlarının ortaya konmasıyla günümüzün küreselleşen ekonomik dünyasına ışık tutulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Merkantilizm, Sanayi Devrimi, Emperyalizm, İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract

In the process that started with mercantilism and continued with the industrial revolution, European states recorded significant production increases. Britain, which started the industrial revolution, opened up to foreign markets in order to market its increasing production and to buy the raw materials it needs. The short distance of the Ottoman Empire market to Britain and the dense population of the empire stand out as attractive conditions for England. During the mercantilism period, the Ottoman capital was eroded and the economic structure weakened due to the capitulation agreements. For this

Citation/Atıf: AYDIN, A. (2021). İngiltere emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yansıması: Baltalimanı Ticaret Anlaşması. *Journal of Awareness*. 6(3): 101-114, DOI: 10.26809/joa.6.3.02

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Atilla Aydın
E-mail: ataydin@geşisim.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

reason, the Ottoman economy was caught vulnerable to the industrial revolution. With the favorable political conditions, the Baltalimanı Trade Agreement was signed between Britain and the Ottoman Empire in 1838. The purpose of this study is to reveal the mechanisms of the process leading to the agreement and to analyze the results of the agreement. With the entry into force of the agreement, Ottoman domestic production collapsed. In addition, the Ottoman economy became dependent on foreign countries and fell into a debt trap. In this framework, the results of the agreement in terms of European financial capital were also analyzed. Another outcome of this study was to reveal the changing political structure of the Ottoman Empire with the agreement. It is aimed to shed light on today's globalizing economic world by revealing the causes and consequences of the Baltalimanı Trade Agreement in the historical process.

Keywords: Mercantilism, Industrial Revolution, Imperialism, England, Ottoman Empire

1.GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi, sanayi devrimine kadar gücünü koruyabilmiş, ancak daha sonra giderek güçsüzleşerek çöküş sürecine girmiştir. Sanayi devrimi öncesinde Osmanlı ekonomisi, yönetici sınıf (askerler) ve üretici sınıf (reaya) olarak iki temel sınıftan oluşmaktadır. Reaya; köylüler, göçebeler, tüccarlar, zanaatkarlardan oluşmaktadır. Yönetici sınıfı ise merkezde yeniçeriler, taşrada sipahiler temsil etmektedir. Sipahilerin Avrupa'daki feodallerden farklı olarak özel toprak mülkiyeti bulunmamaktadır. Osmanlı toprak sisteminde toprak mülkiyeti devlete aittir. Bu durumda topraktan elde edilen gelirler de esasen devlete ait olmaktadır. Ancak devlet toprak gelirlerinden vergi toplama faaliyetlerini sipahilere vermekte, böylece sipahi ile reaya arasında bir iktisadi ilişki doğmaktadır. Sipahiler, vergi toplama işi karşılığında tımar adı verilen bir gelir elde etmekte, dolayısıyla reaya üzerinde yönetim ve yetki hakkına kavuşmaktadır. Bu sistemin en büyük avantajı, büyük bir harcama yapılmadan güçlü bir ordunun beslenebilmesini sağlamasıdır. Ayrıca taşradaki asayiş de bu sistem üzerinden sağlanabilmektedir (Kıray, 1995: 48). Sipahi ile reaya arasındaki sınıfsal çelişki, Avrupa'daki senyör ile serf arasındaki çelişkiye göre önemli farklılıklar göstermektedir. Öncelikle sipahi toprağın sahibi değildir, devletin temsilcisi konumunda bulunmaktadır. Oysa Avrupa'da senyör toprak sahibidir. S erf ise senyörün malı gibidir, hatta senyörlerin serfleri hukuken cezalandırma hakkı bulunmaktadır. Sipahilerin reaya üzerinde böyle bir hakkı söz konusu değildir. Ayrıca, sipahilerin elinden vergi toplama yetkisi alındığında kolaylıkla bir sınıfsal değişim yaşanabilmektedir. Bu nedenle Osmanlı'da sınıfsal çelişki Avrupa'da olduğu gibi derinleşmemiştir. Oysa batıdaki sınıfsal çelişki, gelişmenin dinamo-

sunu oluşturmuş ve Fransız devriminin temellerini teşkil etmiştir. Osmanlı tımar sisteminde derin bir sınıfsal çelişkinin olmaması elbette sistemi kusursuz hale getirmemektedir. Hatta böyle bir ekonomik yapı, piyasa mekanizmasında meydana gelen olumsuzluklardan daha kolay etkilenmektedir. Bu nedenle dış ticaret kapitülasyonları ile Osmanlı ekonomisinin geniş ölçüde dünya piyasa ve para dalgalanmalarına henüz bağlanmamış olduğu dönemde dahi Kanuni zamanındaki büyük piyasa gelişiminin etkileri altında tımar sistemi çoktan bunalım geçirmeye başlamıştır (Berkes, 2013:275). Tımar sistemindeki bozulmanın en önemli nedeni, sipahilerde ortaya çıkan feodalleşme arzusudur. Bu durum, sipahilerin merkezi otorite ile arasının bozulmasına yol açmış ve birçok bölgede isyanlar başlamıştır. Reaya da bu isyanlara katılmış, böylece taşrada huzursuzluk egemen olmuştur. İsyanların en bilineni Celali İsyanları olup, Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığının son dönemlerine denk gelmiştir. İsyanların temelinde sipahilerin elinden vergi toplama yetkisinin alınması girişimlerinin yatığı bilinmektedir (Gökbunar, 2007: 13).

Tımar sisteminin tasfiyesinin ardından iltizam sistemi uygulanmaya başlanmıştır. İltizam sistemi, toprağın belirli bir ücret karşılığında belli yıllarla özel kişilere kiralanmasını ifade etmektedir (Yardımcı vd, 2020:63). İltizamları alan kişiler ise mültezim olarak adlandırılmaktadır. İltizam sisteminin en önemli özelliği, mültezimlere yereldeki hükümet sorumluluklarının da devredilmesi olmuştur (Tabakoğlu, 2016:332). Tımar sisteminin terkedilip iltizam sistemine geçilmesiyle birlikte kuvvetli bir ayan hiyerarşisi ortaya çıkmıştır (Kıray, 1995: 60). İlk ortaya çıktığında iltizam süresi üç yıl olarak belirlenmiş, ancak devletin finansman ihtiyacı artınca süre bir yıla kadar indirilmiştir. Bu durum nedeniyle vergi gelirleri tahribata uğramış

ve malikane sistemi olarak adlandırılan yeni bir sisteme geçilmiştir. 1695 yılında uygulanmaya başlanan malikane sisteminde devlet, bir gelir kaynağından vergi toplama hakkını, vergiyi toplayacak kişiye hayatının sonuna kadar satmaktadır (Özvar, 2003:20). Malikane sisteminin uygulanmasıyla ayan sınıfı daha da zenginleşmiştir. Malikane sistemiyle ilk defa Osmanlı devleti servetini bir başka sınıfla paylaşmıştır, Ayanlar, hem vergi toplama görevini üstlenmiş hem de kredi verme mekanizması olmuşlardır. Bu iki yönüyle ayan sınıfı kısa sürede iktisadi bir güç haline gelmiş ve devlet tarafından bir rakip olarak görülmeğe başlanmıştır. Osmanlı devleti, merkezi otoriteyi yeniden sağlayabilmek için çabalamaya başlamış ve bu çerçevede Üçüncü Selim döneminde Nizam-ı Cedid adıyla yeni ve modern bir ordu kurulmuştur. Ancak Rumeli ayanlarının isyanı ile bu yeni ordu dağıtılmış ve Üçüncü Selim tahttan indirilmiştir. Üçüncü Selim'den sonra tahta çıkan İkinci Mahmut ayanlarla bir anlaşma imzalamış ve böylece bir süre sessizlik sağlanabilmiştir. Keyder (2008)' e göre bu anlaşmanın imzalanmasının ardından merkezi otorite, ayanı siyasi düzeyde olduğu gibi iktisadi düzeyde de büyük ölçüde yenilgiye uğratmayı başarmıştır. Nitekim bu dönemde ayan sınıfının önce etkinliği azaltılmış, daha sonra tümüyle ortadan kaldırılabilmektedir.

Osmanlı ekonomisinin iç dinamikleri tarihsel süreç içerisinde bu dönüşümlere uğrarken ekonominin dış dünyasında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa merkantilizmiyle başlayan ve sanayi devrimiyle devam eden süreç, Avrupa devletlerinin kalkınmasını sağlamış, tarihte görülmemiş bir iktisadi dönüşüm ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi karşısında Osmanlı İmparatorluğu bir gerileme sürecine girmiş ve ilerleyen süreçte açık pazar haline gelmiştir. Yeni pazar arayışlarına giren İngiltere ve diğer Avrupa devletleri ile Osmanlı arasındaki iktisadi ilişkiler giderek daha eşitsiz hale gelmiş ve bu süreç 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'na kadar devam etmiştir. Bu çalışmanın amacı, Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nı tüm yönleriyle tartışmak ve anlaşmanın sebep ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Çalışmanın girişten sonraki ikinci bölümünde Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın imzalanması sonucunu doğuran içsel ve dışsal etkenler analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde anlaşma ve anlaşmanın hükümleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde anlaşmanın Osmanlı imalat sanayii üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde ise anlaşmanın imalat sanayii dışındaki etkilerine, Avru-

pa finans kapitalinin Osmanlı finans piyasası üzerindeki egemenliği ele geçirme süreci incelenmiştir. Son bölüm sonuç kısmına ayrılmıştır.

2. BALTALİMANI TİCARET ANLAŞMASI ÖNCESİ SÜRECİN ANALİZİ

Baltalimanı Ticaret Anlaşması öncesinde yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmeler, sürecin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Osmanlı maliyesi yukarıda açıklandığı gibi zaten bunalım geçirmektedir. Bunalımın derinleşmesi başta Avrupa coğrafyasında yaşanan iktisadi ve sosyal dönüşümler ile gerçekleşmiştir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşanan siyasal gelişmeler de bu süreçte incelenmesi gereken etkenler arasında bulunmaktadır.

2.1. Merkantilizm ve Osmanlı İmparatorluğu

15. Yüzyıldan başlayarak 18. Yüzyıl ortalarına kadar gücünü ve politikasını sürdüren merkantilizm, bireyin refahını yükseltmeyi amaç edinen modern ekonomi teorisinden farklı olarak devletin egemenliğini ve zenginleşmesini amaç edinmiştir. Bireylerin zenginliğinin ancak devletin zenginleşmesi ile gerçekleşeceği inancı, bu akımın temel prensibini oluşturmaktadır (Kazgan, 1982: 6). Merkantilizmin ilk amacı, devletin değerli maden biriktirmesi ve bu madenleri elinde tutmasıdır (Aydın, 2021: 33). Ayrıca merkantilizm, ulusal bir sanayi oluşturmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede korumacı gümrük politikaları uygulayan devletler, yerli üretimi özendirilebilmek için tüm iktisadi araçları kullanmışlardır (Hafta, 1964: 7,8).

Merkantilizm, tüm Avrupa devletlerinde homojen ekonomi politikalarını ifade etmemektedir. Örneğin İspanya, Peru ve Antillerden sağladığı altınlarla kısa zamanda Avrupa'nın en çok altına sahip olan ülkesi haline gelmiştir. Ancak böyle bir zenginleşme modeli, altın bolluğu nedeniyle fiyat düzeyinin artmasına neden olmuştur. Çalışmadan yaşamını sürdüren zenginler ülkesi haline gelen İspanya, kısa zamanda ticaret ve sanayideki üstünlüğünü İngiltere ve Fransa'ya kaptırmıştır. İspanya'da iktisat politikalarının tek yönlü olarak basılmış ve külçe altın stokunu arttırmayı amaçlaması, bu ülkeyi altın ihraç eden bir ülke haline getirmiştir. Nitekim 18. Yüzyılın sonunda İspanya, İngiltere ve Fransa ile karşılaştırıldığında az gelişmiş bir ülke konumuna düşmüştür (Kazgan, 1982: 14). Fransa'da merkantilizm, değerli maden

stoklarını dış ticaret yoluyla arttırmayı amaçlamıştır. Dış ticaretin attırılmasının ilk koşulu olarak ise sanayileşme politikası olarak görülmüştür. Sanayi mallarının yurtdışı pazarlara ihraç edilerek dış ticaret fazlası verilmesi ve bu yolla değerli maden stokunun arttırılması birinci araç olarak görülmüştür. Fransa'da merkantilizmin ideoloğunu yapan Colbert aynı zamanda devlet adamıdır. Colbert, Fransız mallarını bütün dünyada pazarlamak ve hammaddeleri dış ülkelerden sağlamak için büyük sermayeli kuruluşların gerektiği düşüncesinden hareket ederek Indes Crianteles ve Indes Coidentales adlı iki büyük şirket kurdu. Anonim şirket türünün ilk denemeleri olan bu şirketlere halkın ortak olması sağlanmıştır. Bu özellikleri itibariyle Fransız merkantilizmine sanayi merkantilizmi de denmektedir (Güneş, 2006: 147). İngiltere ise merkantilizmin değerli maden stokunu arttırma politikasında ticareti en önemli araç olarak görmüştür. İngiltere de tıpkı Fransa gibi dış ticaret fazlası sağlayacak korumacı iktisat politikalarına başvurmuştur. Korumacılığın katı bir iktisat politikası olarak kullanılmasının kökeni merkantilizme dayanmaktadır (Roberts, 2013: 13). Daha önceki dönemlerde de gümrük politikaları uygulanmakla birlikte bunun bir iktisat ve dış ticaret politikası olarak kullanılması merkantilizm ile olmuştur. Merkantilizm, bu yapıyla Avrupa coğrafyasında 1450 ile 1750 yılları arasında 300 yıl hüküm sürmüştür. (Demir ve Kurt, 2020: 382). 18. Yüzyıldan itibaren ise Avrupa'da merkantilizme ve ticari kapitalizme bir tepki olarak fizyokrasi akımı ortaya çıkmıştır (Kazgan, 1993: 40). 18. Yüzyılın ikinci yarısında Fransa kralı 15. Louis'nin doktoru olan Quesnay Yeni Doğal Düzen adlı çalışmasında doğanın ve toprağın hareket noktasını meydana getiren bir ekonomik dolaşım sistemi önermiştir. Bu şekilde temelleri atılan fizyokrasi akımı, merkantilizm nedeniyle zarar gören tarımı önceleyen bir sistem önermiştir. Merkantilist politikalar nedeniyle köylüler fakirleşmiş, tarımsal alanlardaki nüfus kentlere göç etmiştir. Köylülerin fakirleşmesi nedeniyle sanayi mallarına olan talep azalmış, kentlerdeki gelir azlığı nedeniyle de talep açığı kapatılamamıştır. Buna bir çözüm olarak değerli maden biriktirmeyi esas alan merkantilizm yerine tarımsal ücretleri ve bu yolla ekonomik refahı arttırmayı hedefleyen fizyokrasi hareketinin temelleri oluşmaya başlamıştır (Kazgan, 1982: 20). Fizyokratlara göre iktisadi hayatta doğal bir düzen vardır ve bu doğal düzen en akılcı düzendir (Karakayalı ve Dilber, 2010: 50). Bu düşünceden hareketle fizyokrasi, korumacılığa bir tepki olarak liberal an-

layışı temsil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkantilizm ile ilk tanışmasının Fransa ile imzalanan kapitülasyon anlaşması olduğu bilinmektedir. 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa kralı Birinci Francois arasında imzalanan ve Osmanlı tarihine ilk kapitülasyon olarak geçen anlaşma, esasen siyasal yönden Osmanlı devletinin isteklerine uygun bir sonuç yaratmaya yönelmiştir. Fakat iktisadi yönden bakıldığında Fransa lehine sonuçlar verdiği görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman Avrupa'yı istila etme planında en büyük engel olarak İspanya kralı Şarlken'i görmektedir ve bu nedenle Avrupa'da kendisine bir müttefik aramaktadır. Kanuni Sultan Süleyman, ilk olarak Papa'nın nüfuzunu kullanan Medici ailesine başvurmuş, ancak Medici'ler kendilerini Şarlken karşısında güçsüz gördüklerinden ve İslam dünyası ile ittifak yapmak istememelerinden ötürü bu ittifaka yanaşmamışlardır (Kazgan, 1982: 27-28). Fransa kralı Birinci Francois ise Şarlken ile girdiği güç mücadelesinde geride kalmış, hatta Şarlken'e esir düşmüştür. Birinci Francois kendisine yardım edecek tek güç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu görmektedir (Jagic, 2010: 3). Böylece gerek Kanuni Sultan Süleyman'ın ittifak arayışı içinde olması gerekse Birinci Francois'nun Şarlken karşısında Osmanlı'ya ihtiyaç duyması nedeniyle kapitülasyonların iktisadi ve siyasi temelleri atılmıştır. Anlaşmanın temeli Kanuni'nin Fransa'nın güney limanlarına 200 parçadan oluşan savaş gemisi filosu göndermesi ve böylece Fransa'yı İspanya karşısında güçlendirmeye dayanmaktadır. Fransa'ya yapılan bu askeri yardımın Osmanlı'ya getireceği ekonomik yükün hafifletilmesi için yardımın bir kısmı krediye dönüştürülmüş ve bu borcun ödenebilmesi için Fransa'ya Akdeniz limanları arasında Osmanlı desteği ile serbest ticaret yapma olanağı verilmiştir. Fransa'nın Akdeniz ticaretini bu şekilde ele geçirmesiyle birlikte esasen Osmanlı pazarları üzerinde egemen olmasının de önü açılmıştır. Merkantilizm dönemi boyunca sanayisini önemli ölçüde geliştiren Fransa'nın böylesine geniş bir pazarı değerlendirme isteği de kapitülasyonlar üzerinden gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu daha önce de Venedik, Ceneviz gibi başka Avrupa milletlerine ticari imtiyazlar vermiştir. Ancak 1535 yılında Fransa'ya verilen imtiyazlar, daha kapsamlı olması ve ilerleyen yıllarda diğer Avrupa ülkeleri ile imzalanacak olan ticaret anlaşmalarının altyapısını oluşturması açısından önem arz etmektedir (Acartürk ve Kılıç, 2021: 6).

Bu devirde esasen Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletlerine göre güçlü bir ekonomik yapısı bulunmaktadır (İnalçık, 2000: 248). Bu çerçeveden bakıldığında kapitülasyonların askeri yardım anlaşmasından daha ötesini ifade ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, güçlü iktisadi yapısıyla merkantilizm sürecini yaşayan Avrupa için önemli pazar fırsatlarını barındırmaktadır. Nitekim Fransa, ilk kapitülasyonlarla sadece Osmanlı'ya olan borçlarını ödemekle kalmamış, Akdeniz ticaretinin tekeli ele geçirmiş ve Osmanlı'yı kendi ürettiği ürünlerin pazarı haline getirmiştir. Buna benzer anlaşmalar daha sonra diğer Avrupa devletleri ile de imzalanmış ve Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletleri için tamamen açık pazar haline gelmiştir. Hatta Avrupa coğrafyasında merkantilist politikaların yaşaması adeta Osmanlı'dan koparılacak tavizlere bağlı hale gelmiştir (Kazgan, 1982: 33). Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yıllarda ticaret ilişkisine en yoğun olarak girdiği devletler; Fransa, İngiltere ve Hollanda olmuştur. Ancak 17. Yüzyıl itibarıyla Hollanda, gemi tasarım tekniği ve ticaretteki üstünlüğü nedeniyle en büyük paya sahip hale gelmiştir (Wallerstein, 2005: 66). 1650'li yıllardan itibaren ise İngiltere, Hollanda'yı geriletmeyi başarmış ve Akdeniz ticaretinde üstünlüğünü hissettirmiştir (Pamuk, 2015: 138). Avrupa ülkelerinin aralarında rekabet konusu haline gelen Osmanlı ekonomik yapısı gerilemeye başlamış, imparatorluk yeni topraklar da ele geçiremeyince ve mevcut toprakları değerlendirme yolundaki çabalar kapitülasyonlar nedeniyle uygulanamayınca çöküş süreci başlamıştır. Ayrıca fakirleşmekte olan kapıkulları ve halk da batı mallarını alamaz hale gelmiş, 18. Yüzyıl itibarıyla merkantilizm de Osmanlı İmparatorluğu'nda aradığını bulamaz hale gelmiştir. Bu durum Şark Meselesi olarak adlandırılan sorunun temelini oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle Şark Meselesi, aslında bir doğu sorunu değil Avrupa sorunudur ve Avrupa siyasi güç dengeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. Batılı devletlere göre imparatorluk ya eski güçlü günlerine dönmeli veya parçalanıp paylaşılmalıdır. Bu konuda Avrupa ülkeleri anlaşamamış ve bu nedenle zaman zaman Osmanlı'nın varlığının korunmasından yana olmuşlardır (Yalçın, 2015: 81). Bir başka ifadeyle Osmanlı'yı aralarında paylaşamayan Avrupa devletleri imparatorluğu ayakta tutmaktadır. Fransa önceleri Osmanlı üzerindeki baskıyı arttırmış, hatta bir savaşı dahi göze almıştır. Ancak böyle bir savaş karşısında İngiltere'nin tutumu kestirilemediğinden Colbert savaştan vazgeçmiş ve bu süreç 1671 kapitülasyonları ile sonuçlanmıştır. 1671 ka-

pitülasyonları 1535 kapitülasyonlarından farklı olarak Fransa'nın askeri üstünlüğüne vurgu yapmaktadır. Yeni anlaşmaya göre gümrük vergileri %5'ten %3'e indirilmiştir. Ayrıca Hindistan ve Uzak Doğu'dan gelen Fransız malları Kızıldeniz ve Mısır'dan serbestçe geçebilecektir. Böylece Hint ve Çin ipeklileri ile İran halı ve kumaşları, bütün ihrac ve transit gümrüklerinden muaf tutulmuş ve bu malların ticareti Fransa'nın tekeline verilmiştir. Gümrük vergileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kervan yollarındaki ticaret ve yerleşim merkezlerinin önemli bir gelir kalemini oluşturduğundan bu gelirlerin aşınması kısa sürede bu bölgelerin iktisadi çöküşüne neden olmuştur (Kazgan, 1982: 35).

Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde başka Avrupa devletlerine de benzer ayrıcalıklar vermiştir. İngiltere'ye ilk kapitülasyon 1580 yılında verilmiş ve bu hakların kapsamı ilerleyen yıllarda genişletilmiştir. Hollanda'ya da ilk kapitülasyon 1612 yılında verilmiştir. Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya 1718 yılında, Sicilya Krallığı'na 1740 yılında, Prusya'ya 1761 yılında, İspanya'ya 1783 yılında benzer imtiyazlar verilmiştir (Pamir, 2002, 89). Böylece merkantilizm karşısında Osmanlı İmparatorluğu iktisadi açıdan savunmasız kalmış ve tam bir açık pazar haline gelmiştir. Buna karşılık Rusya, merkantilizmin nimetlerinden faydalanamadığı için Osmanlı topraklarına göz dikmiş ve çıkarlarını savaş yoluyla sağlamlaştırma yolunu seçmiştir. Avrupa ülkeleri ise sözü edilen Şark Meselesi konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı yönünde bir tutum sergilemiştir.

Her ne kadar kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti Avrupa ülkeleri karşısında güç kaybetmişse de 18. Yüzyıl başında hala Uzak Doğu, Yakın Doğu ve Afrika ticaret yollarını elinde tutmaktadır. Ayrıca Avrupa ülkelerine olan ihracat azalmış olsa da devam etmektedir. İhracata konu olan mallar; buğday, hububat çeşitleri, pamuk, ham ipek, deri gibi ürünlerdir (Pamuk, 2015: 163). Kapitülasyonlardan en fazla yararlanan Fransa, Osmanlı'ya sadece bazı önemli metaller, kumaş, tuz ve şeker satmaktadır. İngiltere'ye de ihracat devam etmekte, Osmanlı Sanayii tüm olumsuzluklara rağmen üretim yapabilecek gücünü korumaktadır. Ayrıca Ege'deki adalardan zeytinyağı, yün, ipek, şarap, balmumu, peynir, zımpara gibi ürünler de Avrupa devletlerine ihrac edilmektedir (Aygün, 2017: 9). Üretim ve ihracat olumsuzluklara rağmen devam ettiği halde ticaret hadlerinde Osmanlı aleyhine önem-

li değişiklikler yaşanmıştır. Fransa ipekli ve yünlü kumaşların, İngiltere metal eşya ve gemi aksamalarının fiyatlarını sürekli arttırırken Osmanlı'nın ihraç ettiği malların fiyatları sürekli olarak düşmüştür. Bunun en önemli nedeni, İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerinde Osmanlı'nın ihraç ettiği malların ayınlarının daha ucuza satılmasıdır. Osmanlı üreticileri rekabet edebilmek adına ihraç mallarının fiyatlarını sürekli olarak düşürmeye razı olmuştur. Ticaret hadlerindeki bu olumsuz değişim, Osmanlı'nın sermaye birikimini engellemiş ve merkantilizmin devamı olan sanayi devrimi sürecine çok güçsüz girmesi sonucunu doğurmuştur. 1740 yılında imzalanan son kapitülasyon anlaşmasını öncekilerden ayıran en önemli özelliği sürekli olmasıdır (Pamir, 2002: 89). 1740 kapitülasyonlarından itibaren Osmanlı son gücünü de kaybetmiş ve 1760 yılından itibaren Avrupa'nın gireceği sanayi devrimi sürecine dahil olamamıştır.

Merkantilizm dönemi boyunca Osmanlı İmparatorluğu sürekli olarak güç kaybetmiş, ancak dönemin sonuna kadar direnmeyi başarmıştır. Avrupa ülkeleri ile imzalanan tüm ticaret anlaşmaları Osmanlı'nın aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Merkantilizmin sonuna gelirken sermaye birikimi hiç kalmayan Osmanlı'nın çöküş süreci hızlanmıştır. Nitekim Avrupa mallarının Doğu Akdeniz pazarlarını istila etmesi sanayi devriminden sonra gerçekleşmiştir (Pamuk, 2009: 139).

2.2. Sanayi Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu

Son kapitülasyon anlaşmasının imzalanmasının ardından Avrupa ekonomisi yeni bir sürece girmiş, merkantilizm ile sağlanan sermaye birikimi ve teknik buluşlar, sanayi devriminin temelini oluşturmuştur. Teknik gelişmenin üç büyük sektörde etkili olduğu görülmektedir. Öncelikle sanayide yeni makineler icat edilmiştir. Özellikle matbaacılıkta kullanılan yeni tip makinelerin bulunması, giyim ve ayakkabı imalatında kullanılan dikiş makinesinin icadı, inşaat alanında demir, metal iskele ve kiriş kullanılması, makine yapımının mekanik yöntemlerle gerçekleşmesi sanayi devrimi sürecinde görülen başlıca yeniliklerdir. Devrim sayılacak buluş ise seri üretime geçişi sağlayan buhar makinesinin James Watt tarafından geliştirilmesi olmuştur. Tarım alanında; toprağın ekilmesinde eski tohum atma yönteminin bırakılması, hayvanların rasyonel beslenmesi, nadasın terkedilmesi, kimyasal gübrenin kullanılmasıyla birlikte birim alan üzerinde verimliliğin yükselmesi, tarımsal üretimde kullanılan

yeni makinelerin icadı başlıca yeniliklerdir. Tarım ve sanayinin dışında üçüncü büyük dönüşüm ise ulaştırma sektöründe gerçekleşmiştir. Buhardan sadece sanayi alanında faydalanılmamış, metalürji alanında kaydedilen yeniliklerden de yararlanılarak ulaştırma alanında iki büyük yenilik kaydedilmiştir. Bunlardan ilki demiryollarının yapılmasıdır. İkinci büyük ilerleme denizcilik alanında yaşanmış, yelkenin yerini buhar gücü almış, ayrıca gemi yapımında ağaç yerine demir kullanılmaya başlanmıştır (Maillet, 1983: 44).

Sanayi devrimi ile birlikte büyük üretim artışları sağlanmıştır. Örneğin dokuma için ithal edilen ham pamuk miktarı 1701 yılında bir milyon libre, 1750'de 3 milyon libre, 1781 yılında ise 5 milyon libre olmuştur. 1802 yılına gelindiğinde ise bu miktar 60 milyon libreye kadar çıkmıştır. Teknolojik üretimin görüldüğü her alanda durum benzer şekilde ilerlemiştir. Kırk yılda kömür üretimi on kat artmış, demir üretimi ise 1788 yılında 68.000 tondan 1839 yılında 1.347.000 tona çıkmıştır (Kazgan,1982:45).

Sanayi devriminin merkezi İngiltere olarak kabul edilmektedir. Sanayi devrimiyle İngiltere önemli bir ekonomik güce ulaşmış, dünyanın en büyük üreticisi ve ihracatçısı konumuna geçmiştir (Hobsbawn, 1987: 1). İngiltere'de sanayi devriminin ilk yıllarında özellikle pamuklu sanayide büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. 1820 yılında İngiltere'de pamuklu sanayi sektörü üretiminin %60'ının ihraç edildiği bilinmektedir (Freeman ve Soete, 2003: 43). İngiltere'nin bu süreçte karşılaştığı en büyük engel, diğer Avrupa devletleri olmuştur. İngiltere dışındaki Avrupa ülkeleri de kendi sanayi devrimlerini gerçekleştirmek üzere müdahaleci ve korumacı politikalara başvurmakta, böylece İngiltere'nin pazar olanakları kısıtlanmaktadır (Yerasimos, 1977: 547). Sanayi devrimiyle üretim düzeyi büyük artış gösteren İngiltere, mallarını satabilmek için Latin Amerika, Çin ve Osmanlı pazarlarına açılmış ve bu bölgelerdeki ülkelerle bazen yerel iktidarlarla anlaşarak bazen de zorla serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır (Kütükoğlu, 1974: 74). Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın temelinde bu anlayış yatmaktadır. Ayrıca İngiltere sanayisinin ihtiyacı olan pamuk, yün, tiftik, maden gibi ürünlerde Osmanlı İmparatorluğu zengin kaynaklara sahiptir. Osmanlı nüfusunun büyüklüğü de İngiltere için büyük bir pazarı ifade etmektedir. İngiltere'nin Osmanlı pazarını istemesindeki diğer bir önemli faktör ise ulaştırma kolaylığıdır. İki devlet ar-

ası mesafenin az olması ve İstanbul, Trabzon, Samsun, Selanik gibi büyük ticaret merkezlerine denizyolu ile ulaşabilme olanağı Osmanlı pazarının önemini arttıran önemli etkenler olarak görülmektedir (Yıldırım, 2001: 317).

İngiltere, Osmanlı pazarını ele geçirme hedefi karşısında Osmanlı'da uygulanan bazı iktisadi politikaları engel olarak görmektedir. İmparatorluk içindeki tekeller nedeniyle İngiltere ihtiyaç duyduğu bazı ürünleri, özellikle hammaddeleri istediği fiyattan alamamaktadır. Bazı ürünlere getirilen ihracat yasakları da bu ürünlerin yurtdışına çıkarılmasında sorunlar yaratmaktadır. İngiltere'nin en fazla şikayet ettiği politika ise yed-i vahit, yani tekel uygulamasıdır (Dura ve Altıparmak, 2000: 19). İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ile yapacağı bir serbest ticaret anlaşması ile bu engelleri de ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.

1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'na giden süreçte Osmanlı İmparatorluğu bu taleplere razı olmak zorunda kalmıştır. Merkantilizm ile başlayan iktisadi gelişme sürecine giremeyen Osmanlı ekonomisi, merkantilizm boyunca kapitülasyon anlaşmaları ve verilen tavizler nedeniyle kırılgan hale gelmiş ve giderek Avrupa'ya bağımlı bir yapıya bürünmüştür. Dış ticaret her ne kadar devam etse de hammadde ihraç edip bitmiş mamul ithal eden ekonomik yapı nedeniyle sermaye birikimi sağlanamamıştır. Avrupa ülkeleri ise bu dönemde üretimde ve ihracatta önemli ilerlemeler kaydederek sermaye birikimini hızla arttırmıştır. Sermaye birikimi, öncelikle İngiltere'de teknik gelişmelerle birleşince sanayi devrimi sürecini başlatmış ve üretim hacmini hızla arttırmıştır. Ayrıca ticaret hadlerinin İngiltere lehine değişmesi, diğer bir olumsuz gelişme olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, yetersiz sermaye birikimi ve mevcut kapitülasyon anlaşmaları nedeniyle sanayi devrimi sürecine girememiş ve kısa sürede İngiltere ekonomisinin açık pazarı haline gelmiştir. Bir başka ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi sanayi devrimine savunmasız yakalanmıştır. Sanayi devrimi sonrasında Osmanlı sanayisi, elinde kalan son olanaklarını da kaybetmiş ve iktisaden çökmüştür. Buna rağmen İngiltere, bu gelişmeleri yeterli görmeyerek Osmanlı sanayi ve ticaret politikalarında kendisine engel gördüğü uygulamaları kaldırabilmek için çabalamaya başlamış ve bir serbest ticaret anlaşması yapabilmek için Osmanlı üzerindeki baskılarını arttırmıştır.

2.3. Siyasi Nedenler

İktisadi alanda yaşanan sorunların yanında siyasi alanda ortaya çıkan kargaşalar da Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflatmaktadır. 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasında etken olan önemli nedenlerden birinin Osmanlı merkezi yönetimiyle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa arasındaki güç ve iktidar mücadelesi olduğu bilinmektedir (Timur, 1985: 23). Mısır'da gücünü arttırmak isteyen Mehmet Ali Paşa, imparatorluğun sınırlarını Arabistan'a kadar genişletmiş ve güçlü bir ekonomik yapı inşa etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın asıl hedefi Osmanlı'yı güçlendirmek değil, bölgede bağımsız bir imparatorluk kurmaktır (Tekeli ve İlkin, 1999: 53). Kısa süre içinde bölgede uygulanan iktisadi politikalar nedeniyle Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerinin aksine gelişme sürecine girmiştir. Devletin ekonomideki ağırlığı arttırılmış, ayrıca dış ticaret devletleştirilmiştir (Clark, 2006: 507). Mehmet Ali Paşa'nın uyguladığı bir diğer politika ise İngiltere'nin rahatsız olduğu tekel sistemini yaygınlaştırmak olmuştur. Kapitülasyonlar yoluyla verilen imtiyazların kısıtlanması da Avrupa ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır (Purvey, 1969: 114). Osmanlı İmparatorluğu merkezi yönetimi bu sırada güçsüz düştüğünden birçok sorunla uğraşmaktadır. Yunanistan isyanını bastıramayan Osmanlı, Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır (Eşiyok, 2010: 75). Yardımı kabul eden Mehmet Ali Paşa isyanı başarıyla bastırmıştır, ancak kendisine vaat edilen Suriye ve Girit valilikleri verilmemiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa bu vilayetleri işgal etmeye kalkmış ve Konya'ya kadar ilerleyerek sadrazam Reşit Mehmet Paşa'yı esir almıştır. İstanbul'a yaklaşmakta olan Mısır kuvvetlerini durdurabilmek için padişah İkinci Mahmut Rusya'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine üç tane Rus savaş gemisi Haliç önlerine konuşlanmış ve Rusya ile Hünkar İskelesi Anlaşması imzalanmıştır (Ortaylı, 2005: 55). Anlaşma, bir dış saldırı olması durumunda askeri yardımı içermektedir. Buna karşılık boğazlardan yabancı gemilerin geçişi Rusya lehine kısıtlanmıştır (Eşiyok, 2010: 76). Rusya'nın emperyalist bir güç olarak bu şekilde ortaya çıkması ve boğazlarda egemenlik kurma çabası, İngiltere'yi doğal olarak rahatsız etmiştir. Osmanlı pazarını tamamen ele geçirmek isteyen İngiltere, bu anlayışla hemen harekete geçerek Mısır tehlikesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'na yardım teklifinde bulunmuştur. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na yapacağı yardım

karşılığında serbest ticaret anlaşması yapılmasını dayatmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın tasfiye edilmesi karşılığında Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere'nin isteklerine razı olmak zorunda kalmıştır (Adda, 2002: 62). Bu çerçevede Mısır deneyimi, Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın önemli bir altyapısını oluşturmuştur.

Padişah İkinci Mahmut'un başlattığı reformlar da başta İngiltere olmak üzere hem Avrupa ülkelerini hem de Rusya'yı rahatsız etmektedir. Reformların devam etmesi, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emperyalist hevesleri olan ülkelerin çıkarlarıyla ters düşmektedir. Bu nedenle Osmanlı üzerinde hem iktisadi hem de siyasi baskılar artmıştır (Dura ve Altıparmak, 2000: 20). Osmanlı'nın modernleşme çabaları karşısında artan bu baskılar da Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın zeminini hazırlayan faktörler arasında yer almaktadır.

Siyasi etkenler arasında sayılabilecek diğer bir unsur ise Osmanlı yöneticilerinin serbest ticaret anlaşmasının sonuçlarını öngörememesi olarak değerlendirilmektedir (Yerasimos, 1977: 628). Sadrazam Reşit Mehmet Paşa, ticaret anlaşması sayesinde iktisadi açıdan çok güçlü olan İngiltere'nin desteğiyle Osmanlı sanayisinin güçleneceğine inanmaktadır. Osmanlı yöneticileri, İngiltere tarafından serbest liberal anlayışın İngiltere'yi kalkındırdığı gibi Osmanlı ekonomisini de güçlendireceğine inanmışlardır. Ancak Pamuk (1994), bu konuda farklı bir görüş ileri sürmekte ve Osmanlı yöneticilerinin anlaşmanın sonuçlarından haberdar olduğunu ifade etmektedir. Bu konu, sonraki bölümlerde tartışılacaktır. Avrupa'da eğitim almış ve liberal ekonomi felsefesiyle yoğurulmuş bir aydın kesim tarafından serbest ticaret anlaşmasının desteklenmesi, Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın ideolojik zeminini hazırlamıştır. Sadrazam Reşit Paşa'nın anlaşmayı bu aydın grubunun lideri olarak imzaladığı ifade edilmektedir (Dura ve Altıparmak, 2000: 20).

3. BALTALİMANI TİCARET ANLAŞMASI'NIN İÇERİĞİ

Anlaşma imzalanmadan önce de özellikle kapitülasyonlar nedeniyle İngiltere'nin imtiyazları söz konusudur. Dış ticaret alanında Osmanlı İmparatorluğu ithalattan %3 gibi çok düşük bir gümrük vergisi tahsil etmektedir. Sadece savaş dönemlerinde Osmanlı'nın dış ticarete olağanüstü vergiler koyma hakkı saklı tutulmuştur. Ancak Osmanlı Devleti, darlık zamanlarında bazı hammadde ve gıda maddelerine ihracat yasağı getirebilmektedir. Bu durum başta İn-

giltere olmak üzere Avrupa ülkeleri açısından belirsizlik ifade etmektedir. İngiltere'nin rahatsız olduğu diğer bir uygulama ise yed-i vahit, yani tekel sistemidir. Yed-i vahit sistemine göre iç ticaret Osmanlı tebaasının tekelindedir. Yabancılar iç piyasaya girip rekabet sürecine girememektedir. Ayrıca birçok malın ithalatı ve ihracatı tekellerin eline verilmiştir. Üretici ve ithalatçıların mallarını bu tekellere satma zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun dışında imparatorluk içinde malların kentler arasındaki hareketi izne tabi olduğundan Avrupa devletleri açısından bu durum bürokratik sorun olarak görülmektedir. İç ticarete alınan vergilerin yüksekliği de İngiltere için önemli bir gelir kaybı olarak değerlendirilmektedir (Avcioğlu, 1969: 71).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus ve Fransız yayılmacılığının etkisinden çıkarak İngiltere ekseninde kalmasını sağlamak ve İngiltere tüccarlarının Osmanlı topraklarında kolaylıkla ticaret yapabilmesinin altyapısını oluşturmak amaçlarını güden Baltalimanı Ticaret Anlaşması, 16 Ağustos 1838 tarihinde Mustafa Reşit Paşa ile İngiltere büyükelçisi Ponsonby arasında imzalanmıştır. Anlaşma, 8 ana madde ve 3 ek maddeden oluşmaktadır (Eşiyok, 2010: 81). Öncelikle yed-i vahit uygulamasından vazgeçilmiştir. Mal alımı ve nakliyesi için de tezkere istenmeyecektir. Ayrıca yed-i vahit uygulamasına son verilmesiyle ihrac yasakları da son bulmuş, böylece İngiltere istediği malları yurtdışına çıkarabilme olanağına kavuşmuştur. Sanayi mallarında %12'ye kadar çıkan gümrük vergileri %3'e indirilmiştir. İhrac mallarından iskelede alınacak vergi ise %9 seviyesinde tutulmuştur. Bir başka ifadeyle %3 gümrük vergisiyle birlikte ihracattan toplam %12 vergi alınması karara bağlanmıştır. İç ticarete İngiliz tüccarları, en ayrıcalıklı yerli tüccardan daha fazla vergi ödemeyecektir. Böylelikle İngiliz tüccarların en imtiyazlı yerli tüccar sıfatı kazanması sağlanmıştır. Daha önceden kapitülasyonlar aracılığıyla verilen imtiyazların da aynen korunması sağlanmıştır. Verilecek yeni imtiyazlar eskilerinin üzerine eklenecektir. Bu madde ile kapitülasyonlar ile daha önce elde edilen haklar garanti edilmiştir. Verilen imtiyazlardan sadece İngiliz tüccarlar değil, İngilizlerin ortak olduğu diğer devletlere mensup şirket ve tüccarlar da yararlanacaktır. Bu madde ile İngiltere tüccarlarıyla ortak olmak, bir ayrıcalık haline getirilmiş ve böylece İngiltere şirketleri daha değerli hale gelmiştir. Anlaşma ile İngiltere'ye verilen diğer bir ayrıcalık, boğazlardan geçiş hakkı ile ilgilidir. İngiltere deniz tüccarının mal-

larının Akdeniz ve Karadeniz boğazlarından geçişi serbest hale getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu limanlarında malların gemiden gemiye aktarılması da serbest olacak ve bu işlemler için ayrıca vergi alınmayacaktır. Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nun İngiliz tüccarlarına sağladığı diğer bir önemli imtiyaz ise Osmanlı toprakları içinde serbest dolaşım hakkının getirilmiş olmasıdır. Bu imtiyaz ile İngiliz tüccarları tıpkı Osmanlı vatandaşları gibi bir şehirden diğerine mallarını serbestçe götürebilecek ve bu işlem için Osmanlı Devleti herhangi bir vergi tahsil etmeyecektir. Osmanlı tüccarları ise kentler arasındaki mal dolaşımı için vergi ödemeye devam edecektir. Bu madde ile Osmanlı tüccarı aleyhine haksız rekabet ortaya çıkmıştır (Memiş, 2008: 90). Ayrıca İngiliz tüccarlarına Osmanlı toprakları içerisinde şirket kurma izni de verilmiştir. Bunlara ek olarak anlaşma öncesinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından diğer devletlere verilen ayrıcalıkların İngiltere için de geçerli olması ayrı bir madde ile hükme bağlanmıştır. İmzalanan ticaret anlaşması belirli bir süreyi kapsamamakta sürekli olarak geçerli olacağı ifade edilmektedir. İçeriği özetle bu maddelerden oluşan Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile İngiltere, kapitülasyonlar ile ulaşamadığı ve hedeflediği tüm imtiyazlara sahip hale gelmiştir (Akşin, 2000: 25). Anlaşmanın imzalanması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa liberalizmi ile bütünleşmesinin tüm koşulları sağlanmış olmuştur. Siyasal liberalizm süreci ise bir yıl sonra, 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile başlayacaktır. Siyasal liberalizm uygulamalarının da İngiltere'nin baskısıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir (Köymen, 2007: 87). Baltalimanı Ticaret Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalizm ile eklemlenmesinin temelini oluşturmuş ve bu çerçevede 1839 yılında Fransa ile ve ilerleyen yıllarda ise diğer Avrupa devletleriyle benzer koşulları içeren ticaret anlaşmaları yapılmıştır (Baskıcı, 2005: 49).

4. ANLAŞMANIN OSMANLI İMALAT SANAYİİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Merkantilizm ile başlayıp sanayi devrimiyle devam eden süreç içinde Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki teknolojik farkların ortaya çıkması 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra belirginleşmiştir. Savaş alanlarında Osmanlı topçularının başarısızlığı savaşların kaybedilme nedeni olarak ortaya çıkınca Osmanlı, batı teknolojisini taklit etmeye başlamıştır. Bu kopyacı anlayış kısa süre içinde bütün üretim sektörlerine, hatta tüketim biçimlerine yayılmıştır.

Batılılaşmanın bu şekilde anlaşılması ve kabul görmesi, imalat sanayii üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya başlamıştır. Osmanlı'da üretimde gedik adı verilen ve sektörleri korumayı amaçlayan bir sistem uygulanmaktadır. Gedik sistemi sayesinde sektöre girişler denetlenmekte, ancak belli şartlar sağlandıktan sonra işyeri açılmasına izin verilmektedir. Örneğin bir kimse çırak ve kalfalıktan yetişip gerekli olduğu için açılan ustalık makamına geçmedikçe, bir başka ifadeyle gedik sahibi olmadıkça bir işyeri açıp faaliyette bulunamamaktadır. Böylece ilgili imalat sektörü korunmakta ve ayakta durması sağlanabilmektedir. Ayrıca gediklerin yapacağı üretimin miktarı da ihtiyaca göre saptanmakta ve daha fazla üretim yapılmasına izin verilmemektedir (Bayram 2014: 59).

Gedik sistemi, 18. Yüzyılın sonuna kadar işlevini kaybetmemiş, üretim ve ticareti koruyan yapısını sürdürmüştür. Ancak Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının ardından İngiliz mallarıyla birlikte tüccarlarının da Osmanlı kentlerine akın etmesiyle birlikte gedikler de eski fonksiyonlarını yitirmişlerdir. Örneğin İngiltere'den ucuz ve bol miktarda tuhafiyeye ve manifatura eşyası gelmeye başlayınca Kapalıçarşı'daki tülbent ve kıl kumaş gedikleri gedik haklarını yüksek bedellerle satarak çarşının arka sokaklarına sığınmışlardır. Bu tülbent ve kıl kumaş esnafı, Marmara havzasında yoğunlaşmış binlerce tezgah tarafından beslendiklerinden, çarşıdaki işlerinin bozulması, kısa zamanda bu tezgah sahiplerinin ortadan kalkmasına neden olmuştur (Kazgan, 1982: 80). Ayrıca İngiltere'nin anlaşma ile elde ettiği rekabet avantajı nedeniyle Osmanlı piyasasında İngiliz mallarının fiyatları ucuzlamış, bu durum halkın da İngiliz mallarına yönelmesine neden olmuştur (Önsoy, 1988: 19). Anlaşmanın sağladığı imtiyazlar ile birlikte İngiltere'den yapılan pamuklu mensucat ithalatı artarak Osmanlı iplik üretimine ve dokumacılık sektörüne büyük zarar vermiştir (Pamuk, 1983: 88).

Osmanlı'nın yerli üretici ve zanaatkarları, alışık oldukları gedik sistemi sarsılmaya başlayınca bunalıma girmiş, bir kısmı Avrupa fabrikalarında üretilmeyen bazı dini ve ufak tüketim eşyalarının üretimine yönelmişlerdir. Süpürge, nalın, kilim, çeşitli başlık ve örtüler gibi sadece Türk ve Müslümanlar tarafından kullanılan ürünlerin üretimine geçen bu işletmeler, ticarete yönelmekte zorluklar yaşamışlardır. Bunun en önemli nedeni kapitalist üretim ve ticaret ilişkilerinin kavranmasında yaşanan güçsüzlüklerdir. Azınlıklar

kendi aralarında ticari işbirlikleri kurarak ticaretlerini büyütürken Türk ve Müslümanların piyasanın dışına atılmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ile önemli haklara kavuşan azınlıklar, bu haklarını ticari alanda da kullanarak büyük ilerlemeler kaydetmiştir. 1839'dan sonra idari kadronun Türk ve Müslüman kadrodan oluşturulma çabaları da üretim işlerini kaybeden halkı devlette çalışmaya yönlendirmiş ve ekonomik hayattan çekilme sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişmelerle birlikte yerli üretim çökmüştür. Örneğin İstanbul'da 1830 yılında dokuma tezgahı sayısı 3160 iken 1866 yılında 37'ye düşmüştür (Göçek, 1999: 97). İthal mallar böylece bütün Osmanlı pazarını ele geçirmiştir. Anlaşmanın sonucunda dış ticaret hacmi 12-15 kat artarken Avrupa kaynaklı tekstil ithalatı 100 kat artmıştır (Dura ve Altıparmak, 2000: 23). Sonuç olarak anlaşmadan itibaren 1920 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri; yok olma, yeniden kurulma, teknoloji değişimleri, kapitalizmin etki alanına girmiştir. Diğer bir yandan imparatorluğun iç ve dış siyaseti, azınlıkların siyasi ve iktisadi amaçları gibi konular da Osmanlı sanayiini etkilemiştir.

Osmanlı üretim sektörleri bu şekilde çökerken devlet yönetimi bu gerilemeyi önlemek ve sanayiye tekrar canlandırmak için fazla bir çaba göstermemiştir. Halbuki Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya gibi ülkeler gecikmeli de olsa sanayi devrimi sürecine girmiş ve kısa sürede İngiltere ile rekabet edecek güce ulaşabilmişlerdir. Osmanlı'nın sürece girememesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle sanayi ülkelerinde işçi örgütlerinin kurulması ve işçi hakları nedeniyle ücretler yükselmiş, bu durum ürün fiyat artışlarına sebep olmuştur. Bu nedenle sanayi ülkeleri Avrupa dışındaki pazarlara açılarak fiyatların yükselmesini önlemişlerdir. Devletler tarafından desteklenen sanayi ürünleriyle Osmanlı pazarına çıkan işletmelerin birbirleriyle rekabeti sonucunda Osmanlı'da fiyatlar sürekli düşmeye başlamıştır. Sürekli düşen fiyatlar nedeniyle Osmanlı üretimi bu ekonomik yapı içerisinde ayakta kalma olanağını yitirmiştir. Osmanlı Devleti bu konuda hem kapitülasyonlar nedeniyle hem de Baltalimanı Ticaret Anlaşması maddeleri gereğince gümrük politikaları uygulayamamış, dolayısıyla yerli sanayisini koruyamamıştır (Eşiyok, 2014: 91). Bir başka ifadeyle Osmanlı Sanayiinin yeniden toparlanmasının önü de bu anlaşma ile tıkanmaktadır. Ayrıca yine anlaşma nedeniyle Osmanlı tüccarlarının yabancı tüccarlara göre daha ağır vergi

yükünün bulunması da sanayinin yeniden organize olmasında önemli bir engel teşkil etmektedir (Tezel, 1994: 73).

Üretim sektörlerinin anlaşmadan olumsuz etkilenmesi ve devletin gümrük politikası araçlarından yoksun bırakılması nedeniyle yerli üretimin rekabete karşı savunmasız kalmasının o dönemdeki Osmanlı Devlet yönetiminin bakış açısı çerçevesinde incelenmesi de önem arz etmektedir. Osmanlı yönetimi gümrük vergilerini önemli bir gelir kapısı olarak değerlendirmektedir. Gümrük vergisi yükseltilirse iç talepte daralma meydana geleceğinden gümrük vergi gelirlerinin azalacağından endişe edilmektedir. Üstelik bu vergiler yabancı altın paralar ile tahsil edildiğinden Osmanlı yönetimi için daha değerli görülmektedir. Yerli üretimin azalması, devlet için büyük bir gelir kaybını ifade etmemektedir, çünkü gedik sistemi içinde bulunan yerli işletmeler fazla kar etmedikleri için bunların ödeyeceği vergiler, ithalattan alınan gümrük vergilerine karşı bir alternatif teşkil etmemektedir. Ayrıca konuya vergi gelirleri açısından bakan Osmanlı yönetimi, yeni açılan mağaza, dükkan, depo gibi yerler nedeniyle rantı yükselen arsa ve gayrimenkuller üzerinden alacağı vergilerin yükselmesiyle gelirlerini arttırmayı amaçlamaktadır. İstanbul, İzmir, Trabzon, Selanik gibi kentlerde batı mallarının tüketiminin yaygınlaşması ile açılan yeni işyerleri ve bunlara bağlı olarak kentleşme hızının artması sonucu konut yapımının hızlanması, eğlence yerlerinin açılması, at arabası sayısının artması hükümet bakımından kolayca vergilendirilebilen gelirlerin doğmasına sebep olmuştur. Devletin bu tutumu nedeniyle bütün teşebbüs gücü pazarlama ve dağıtım faaliyetlerine yönelmiş ve sanayi girişimi gerektiren dürtü zayıflamıştır (Kazgan, 1982: 88). Bir başka ifadeyle, bir yandan sanayi devrimi ve Baltalimanı Ticaret Anlaşması nedeniyle sektöre uğrayan yerli üretim, diğer yandan da devletin iktisat politikaları nedeniyle daha da zayıflamış, hatta yok olmuştur. Nitekim Abdülaziz dönemine gelindiğinde el tezgahları üretim hattından neredeyse tamamen çekilmiştir (Çadircı, 1997: 350). Bu olumsuz etkiler zaman içinde Balkanlar, Suriye ve Mısır gibi uzak Osmanlı coğrafyasında da hissedilmiş, dokumacılık sektörü bu bölgelerde bitmiştir (Karpaz, 2002: 89). Osmanlı Devleti'nin kısa vadedeki sağlam vergi gelirlerini gözeterek yerli üretimin yok oluşuna göz yumması, uzun vadede devlete de zarar vermiş ve Osmanlı İmparatorluğu tamamıyla bir açık pazara dönüşmüştür. Böylece iktisadi bağımsızlık

ortadan kalkmıştır. Bu süreçte alınan dış krediler de üretimin artırılması çabalarında değil, dış açıkların kapatılmasında kullanılmıştır. Bu dönemde Kırım Savaşı'nın da başlamasıyla finansman ihtiyacı artmış, 1854 yılında ilk defa dış borç alınmış ve bu tarihten sonra sürekli borçlanmalarla devlet bir borç batağına sürüklenmiştir. Bu süreç, 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye teşkilatının kurulmasıyla sonuçlanacak ve Osmanlı Devleti vergi gelirlerini borçlu olduğu devletlere borçlarına karşılık olarak temlik edecektir (Çavdar, 1970: 41).

5. ANLAŞMANIN OSMANLI'YA FİNANS KAPİTAL AÇISINDAN ETKİLERİ

Baltalimanı Ticaret Anlaşması sonucunda ithalattan alınan gümrük vergilerinin %12'den %3 seviyesine düşmesiyle yabancı ülke malları Osmanlı pazarını istila etmiş, ancak bu durum Osmanlı vergi gelirlerini olumlu etkilemiştir. Orantısız artan ithalat nedeniyle gümrük vergileri yüzdesel oran olarak düşse de toplam gelir bakımından artış göstermiştir. Yerli üretimden vergi almada devlet zaten başarısız olduğundan Osmanlı sanayisinin çökmesi devlet açısından büyük bir vergi kaybını ifade etmemektedir. Ancak yerli üretimin çökmesiyle birlikte ihracat çok azalmış ve böylece Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi dışarıdan beslenen bir yapıya bürünmüştür. Bu yapı nedeniyle 1850'den itibaren Osmanlı ekonomisi ithalatını finanse edemez hale gelmiştir. Ayrıca 1839 Tanzimat Fermanı'ndan itibaren memur sayısı artmış, buna bağlı olarak ek finansman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretimin istenen seviye ve kaliteye çıkarılamaması sebebiyle tarım gelirlerinin de ithalatı finanse etme olanağı bulunmamaktadır. Ayrıca artan finansman ihtiyacı nedeniyle mültezim sistemi de bozulmuş ve tarımdan elde edilen vergiler aşınmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa Finans Kapitali'ne mecbur bırakmıştır. 1854 yılına gelindiğinde Kırım Savaşı'nın da getirdiği yükü artık dış borçlanma kaçınılmaz olmuştur. Dış borcun alınmasıyla tüketim piyasası iyice canlanmıştır. Osmanlı ekonomisi, artık sürekli olarak borç almadan varlığını sürdüremeyecek bir yapıya bürünmüştür. Alınan borçlar ile her seferinde yeni yatırımlar yapılacağı söylenmiş fakat bütün para yine ithalat ve tüketime gitmiştir. Dolayısıyla batı ülkelerinden alınan borç paralar yine bu devletlere geri gitmiştir. Böylece hem batı ülkelerindeki şirketlerin talep

yetersizliği sorunu ortadan kalkmış hem de egemen devletler faiz gelirlerini arttırarak daha zengin hale gelmiştir. Vadesi gelen borçları ve faizleri ödemek için tekrar borç para bulmak zorunda kalan Osmanlı maliyesi artık çökmüştür. Finans kapital için artık Osmanlı İmparatorluğu hasta adam olarak tanımlanmaktadır. Dış borçların ödenmesinin olanaksızlığı, devletin gelirlerinin finans kapitale temlik edilmesine kadar gitmiş, bu amaçla finans kapitalin yönetiminde Düyunu Umumiye kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, böylece ekonomik olarak tüm bağımsızlığını kaybetmiş ve iflasını açıklamıştır. Ayrıca bu dönemde dış borçların komisyonculuğunu yapacak bir nesil de yetişmiştir. Böylece finans kapitalin beslediği sermaye piyasaları ve borsalarda Galata sarrafları kendilerini göstermeye başlamıştır (Kazgan, 2005: 15).

Osmanlı İmparatorluğu karşısında finans kapitalin diğer bir özelliği de demiryolları, birkaç maden işletmesi ve tütün tekeli dışında üretime ve iktisadi faaliyetlere dönük sermaye ve girişim olarak eksikliğidir. Gerçekten diğer ülkelere sabit sermaye yatırımı yapmak için giden finans kapital, Osmanlı'ya bu amaçla gelmemiştir. Bu nedenle Osmanlı kaynakları atıl kalmıştır. Bu duruma neden olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk sistemi gösterilmektedir. Bu nedenle Osmanlı yönetimi bu konuda çalışmalar yapmış, hukuk sistemini revize etmek için girişimlerde bulunmuştur, fakat bu alanda başarılı olamamıştır. Bunun üzerine finans kapitalin siyasi stratejisi değişmiş ve Balkan devletlerinin ortaya çıkması ve güçlenmesi için çalışmaya başlamıştır. Gerçekten de 1850'lerden sonra finans kapital; Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'a yatırımcı ve işletmeci olarak akmaya başlamış ve bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak talepleri devamlı olarak finans kapital kurumları tarafından desteklenmiştir (Kazgan, 1982: 107).

6. SONUÇ

Avrupa ülkelerinde merkantilizm ile başlayarak sanayi devrimi ile devam eden süreç, sadece iktisadi ve teknik gelişmeyi değil, aynı zamanda bir küreselleşmeyi de ifade etmektedir. Merkantilizm döneminde özellikle dış ticaret yoluyla büyük bir sermaye birikimine ulaşan Avrupa ülkeleri, İngiltere'nin başını çektiği sanayi devrimiyle önemli teknolojik ilerlemeler kaydetmiş ve üretimlerini büyük ölçüde arttırmışlardır. Gerek artan üretimi pazarlama sorunu gerekse üretimin sürekliliğini sağlayacak hammadde ihtiyacı İngiltere'yi Avrupa dışındaki pazarlara

yönelmiştir. Bu bağlamda İngiltere, Latin Amerika'dan Çin'e kadar pek çok pazarı değerlendirmiş ve emperyalist bir güç kazanmıştır. İngiltere emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yansıması ise Baltalimanı Ticaret Anlaşması olarak gerçekleşmiştir. Merkantilizm döneminde özellikle kapitülasyonlar yoluyla Avrupa ülkelerine verilen imtiyazlar sonucunda sermayesi tükenen Osmanlı ekonomisi, sanayi devrimine hazırlıksız yakalanmıştır. Sanayi devrimi sürecinde açık pazara dönüşen Osmanlı ekonomisi, bu duruma rağmen 1800'lü yılların başına kadar gücünü koruyabilmiş ve ihracat yapabilen yapısını sürdürebilmiştir. Özellikle yed-i vahit uygulaması, gedik sistemi, ihracat yasakları gibi politikalar sayesinde bu yıllarda bir şekilde üretim devam etmektedir. Bu uygulamaların ortadan kaldırılması ve Osmanlı yerli üretiminin çökmesi Baltalimanı Ticaret Anlaşması sonrasında gerçekleşmiştir. Anlaşmayla ithalattan alınan gümrük vergilerinin düşürülmesi, İngiltere tüccarına sağlanan vergi imtiyazları, yabancı malların Osmanlı kentleri arasında serbestçe dolaşımı, boğaz geçiş hakları gibi uygulamalar, yerli üretimi olumsuz etkilemiş ve imalat sektörleri çökmüştür.

Osmanlı Devleti, ilk aşamada anlaşmadan olumlu etkilenmiştir. Yerli üretimin düşük karları ve Osmanlı'nın vergi toplama konusundaki başarısızlığı nedeniyle düşmüş olan vergi gelirleri, ithalatın artmasıyla gümrük vergileri çerçevesinde yükselmiştir. Ayrıca yeni açılan mağazalar ve artan gayrimenkul rantları sayesinde devlet yeni vergilendirilebilir kaynaklara kavuşmuştur. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı yönetiminin anlaşma sonucunda yerli üretimin çökeceğini öngördüğü söylenebilir. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nun esasen anlaşmanın sonuçlarından haberdar olduğu ve bunu isteyerek imzaladığı bu çalışmanın önemli bir çıktısını oluşturmaktadır. Osmanlı'nın bu öngörüsü ilk yıllarda gerçekleşmiş, artan ithalat ile birlikte vergi gelirlerinde büyük artışlar görülmüştür. Ancak yerli üretimin çökmesiyle ihracat gelirleri azalmış ve uluslararası rekabet nedeniyle Osmanlı'nın ihraç ettiği hammadde ve bazı gıda ürünlerinin fiyatları düşmüştür. Bu durumda ithalat finanse edilemez hale gelmiş ve düşmeye başlamıştır. İthalatın azalmasıyla birlikte devletin vergi gelirleri de düşmüştür. 1839 Tanzimat Fermanı sonucunda artan memur sayısı da devletin finansman ihtiyacını arttırmış ve ilk defa Osmanlı İmparatorluğu dış borç almak zorunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren devlet borç sarmalına girmiş ve finans kapitalin kucağına düşmüştür. İkti-

sadi bağımsızlığını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, ilerleyen süreçte batılı devletlerin yönetiminde kurulan Düyun-u Umumiye örgütüne gelirlerini borçlarına karşılık temlik etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca başka ülkelerde sabit sermaye yatırımlarına girişen Avrupa finans kapitali, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yola girmemiştir. Bunun nedeni olarak Osmanlı hukuk sisteminin uygun olmaması gösterilmektedir. Bu nedenle Avrupa finans kapitali Osmanlı'dan ayrılmak isteyen ülkelerin bağımsızlık ve toprak taleplerine destek vermiş ve bu ülkelere sabit sermaye yatırımları yapmıştır. Bir başka ifadeyle Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın iktisadi sonuçları ile siyasi sonuçları iç içe geçmiştir.

Sanayi devrimiyle başlayan küreselleşme sürecinden Avrupa ülkeleri çok kazançlı çıkarken Osmanlı İmparatorluğu hem siyasi hem ekonomik açıdan çöküş süreci yaşamıştır. Bu yıllarda başlayan küreselleşme politikaları tüm dünyada 1929 ekonomik krizine kadar egemen olmuştur. Ekonomik krizden sonra devletler tekrar korumacı ekonomik politikalara dönmüş ve kamu ağırlıklı ekonomik yapılarla krizi aşmaya çalışmışlardır. Ancak 1980'li yıllardan itibaren tekrar küresel ekonomi anlayışının egemen olduğu görülmektedir. ABD ve İngiltere'nin başını çektiği liberal ve küresel iktisat modeli tüm dünyada yeniden temel anlayış haline gelmiştir. Türkiye de 24 Ocak 1980 kararlarıyla küresel ekonomiye bütünleşmiş, bu çerçevede önce uluslararası mal hareketlerini, 1989 yılından itibaren ise uluslararası sermaye hareketlerini serbest bırakmıştır. Böylece ekonominin bazı alanlardaki kırılganlığı artmış ve Türkiye ekonomisi bu süreçte 1994 ve 2001 yıllarında iki büyük finansal kriz yaşamıştır. Ayrıca küreselleşme nedeniyle finansal krizlerin bulaşıcılığı artmış ve 2008 yılında ABD'de ortaya çıkan finansal kriz, diğer ülkeleri olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bu bağlamda günümüzün küresel ekonomik dünyasında politika yapıcılar açısından tarihte yaşanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması ve bu anlaşmanın sonuçları önemli deneyimler içermektedir. Bugün uygulanan küresel ekonomi politikalarının artılarının ve eksilerinin belirlenerek geleceğe yönelik yapılacak iktisat politikalarında bu deneyimlerden faydalanmak Türkiye'nin geleceği açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACARTÜRK, E ve KILIÇ, R . (2011). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 29(2) , 1-21, Retrieved from <https://dergi-park.org.tr/en/pub/huniibf/issue/7865/103707>
- ADDA, J. (2002). *Ekonominin Küreselleşmesi* (1.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul
- AKŞİN, S. (2000). *Siyasal Tarih, Osmanlı Devleti (1600-1908)*, Cilt 3, Cem Yayınevi, İstanbul
- AVCIOĞLU, D. (1969). *Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- AYDIN, A. (2021). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 30-62. DOI: 10.38057/bifd.865548
- AYGÜN, N. (2017). Avrupa Emperyalizminin Aşamaları: Osmanlı Akdeniz'inde Avrupa Ticareti (1700-1830) . *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 1(2) , 3-17 . Retrieved from <http://aseddergi.aksaray.edu.tr/en/pub/issue/39720/470459>
- BASKICI, M. M. (2005). *1800-1914 Yıllarında Anadolu'da İktisadi Değişim*, Turhan Kitabevi, Ankara
- BAYRAM, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayfa. 21-40
- BERKES, N. (2013). *Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- CLARK, E.C.(2006). "Osmanlı Sanayi Devrimi", Halil İnalçık, Mehmet Seyüdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix, Ankara, 499-512.
- ÇADIRCI, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kent'lerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÇAVDAR, T. (1970). *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu* (1. Baskı), Ant Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, R.A. ve KURT, A.S. (2020). "Dış Ticarete Korumacılık ve Ülkelere Gelişmişlik Düzeyine Etkileri". *ulakbilge*, 47: s. 381-399. doi: 10.7816/ulakbilge-08-47-01
- DURA, C. ve ALTIPARMAK, A. (2000). 1838 Osmanlı – İngiliz Ticaret Anlaşması: Nedenleri ve Sonuçları, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 16, Sayfa 17-30
- EŞİYOK, B. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası:1838 Serbest Ticaret Anlaşması, *Mülkiye Dergisi* , 34 (266) , 67-108 . Retrieved from <https://dergi-park.org.tr/en/pub/mulkiye/issue/267/573>
- FREEMAN, C. ve SOETE, L. (2003), *Yenilik İktisadi* (1.Basım), Ergün Türkcan (Çev.), TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- GÖÇEK, F.M. (1999), *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişime* (1. Baskı), Ayraç Yayınevi, Ankara
- GÖKBUNAR, A. (2007). Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi: *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (1) , 1-24. Retrieved from <https://dergi-park.org.tr/en/pub/yonveek/issue/13686/165616>
- GÜNEŞ, Y . (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15) , 1-23 . Retrieved from <https://dergi-park.org.tr/en/pub/esosder/issue/6129/82200>
- HAFTER, D. M. (1964) *Critics of Mercantilism in France: 1751-1789: The Industrial Reformers*. Yayınlanmamış doktora tezi. Yale University, New Haven.
- HOBBSBAWN, E.J. (1987), *Sanayi ve İmparatorluk*, Y.Gülerman ve A. Ersoy (Çev.), Dost Yayınları, Ankara.
- İNALCIK, H. (2000) İmtiyazât. İslam Ansiklopedisi içinde (C.22, ss.245-252). Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul
- JAGIC, S. (2010) Constantinople, 6 avril 1536, *Revue plurielles* <http://www.revueplurielles.org/uploads/pdf/12/110/11>
- KARAKAYALI, H ve DİLBER, İ. (2010) *Kuramlarda Büyüme ve Kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık, 2010.
- KARPAT, H. (2002), *Osmanlı Modernleşmesi (1.Baskı)*, A. Zorlu Durukan, Kaan Durukan (Çev.), İmge Kitabevi, Ankara
- KAZGAN, G. (1993). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi
- KAZGAN, H. (1981), *Sanayi Tarihi*, İTÜ Matbaası, İstanbul
- KAZGAN, H. (2005). *Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali*, Roma Yayınları Ekonomi Dizisi, Ankara.
- KEYDER, Ç. (2008). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KIRAY, E. (1995). *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul
- KÖYMEN, O. (2007). *Sermaye Biriktiren Osmanlı, Türkiye, Dünya*, Yordam Kitap, İstanbul
- KÜTÜKOĞLU, M. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)* (1. Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara
- MAILLET, J. (1983). *18. Yüzyıldan Bugüne İktisadi Olayların Evrimi*, Çeviren: Ertuğrul Tokdemir, Remzi Kitabevi, İstanbul
- MEMİŞ, N. (2008). *19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi s.59-110, Erzurum
- ORTAYLI, İ. (1990). "Tanzimat Devri Basımı Üzerine Notlar", Cahit Talas'a Armağan, *Mülkiyeliler Birliği Yayınları* 9, 397-404.
- ÖNSOY, R. (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası* (1.Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÖZVAR, E. (2003). *Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- PAMİR, A. (2002). Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi - dergi-park.org.tr* 79-120
- PAMUK, Ş. (1983). Osmanlı Zanaatlarının Yıkılışı: Pamuklu Tekstil Örneği, 1826-1913, *Toplum ve Bilim*, 23, 75-99.
- PAMUK, Ş. (1994), *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820-1913*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- PAMUK, Ş. (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme (Seçme Eserleri II)* (2 b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- PAMUK, Ş. (2015). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ROBERTS, R. D. (2013) *Bir Serbest Ticaret ve Korumacılık Öyküsü*. Çev. Mustafa Acar. Ankara: Liman Kitapları.
- TABAKOĞLU, A. (2016). *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul
- TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- TEZEL, Y.S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi* (3.Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- TİMUR, T. (1985). "Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya; 1838 Ticaret Anlaşmasını Doğru Değerlendirdik mi?", *Yapıt*, 10, 4-26
- WALLERSTEIN, I. (1979). "The Ottoman Empire and The Capitalist World-Economy: Some Questions for Research", *Fernand Braudel Center Review*, 2(3), 389-398.
- YALÇIN, E. (2015). Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 0-0, Retrieved from <https://dergi-park.org.tr/en/pub/iisbf/issue/27277/287162>
- YARDIMCI, M.E., OFLAZ, E., MENECLER, O. (2020), Tarihsel Süreçte İltizam Sisteminin Sosyoekonomik Etkileri; Devlet Erkinin Kişisel Kullanımı

“Mültezim”, *Düzce İktisat Dergisi*, 1(1), 57-68.

YERASIMOS, S. (1977), *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye Bizans'tan Tanzimat'a* (3.Baskı), Cilt 1, Gözlem Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, İ. (2001), Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 11 Sayı: 2, Sayfa: 313-326*

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

“Ahlaki olanı düşünmeyi düşünmek”: bilinçli farkındalık, üstbilgi ve ahlaki üst biliş arasındaki ilişkilere yönelik bir model

“Thinking about thinking on the moral one”: a model on the relationships between mindfulness, metacognition, and moral metacognition

Gökhan Arslantürk¹

Zeliha Beyza Şamyanlı²

1 Dr. Öğrt. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Konya, TURKEY, e-mail: gokhan_arslanturk@hotmail.com

2 Selçuk Üniversitesi, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, TURKEY, e-mail: beyzasamyanli@gmail.com

Öz

İnsanın ayırt edici yönü sahip olduğu bilişsel kapasitedir. Bu bilişsel kapasitesi ile medeniyetler kurmuş ve ahlaki sistemler geliştirmiştir. Farkındalık bu bilişsel özellikler arasında merkezi bir konumdadır. Kendisinin ve çevresinin farkında olan insan bu sayede düşüncelerini bilebilir, izleyebilir ve düzenleyebilir. Bu çalışma bu bilişsel özellikleri ahlaki bağlamda ele almaktadır. Bu doğrultuda üstbilginin bilinçli farkındalık ve ahlaki üstbilgi arasındaki aracı rolüne dair bir model önerilmiştir. Araştırmanın katılımcıları çoğunluğu üniversite öğrencisi 220 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın anket ve soruları katılımcılara çevrimiçi olarak ulaştırılmıştır. Modelin test edilmesinden elde edilen bulgular bilinçli farkındalığın ahlaki üstbilgiye üstbilgi aracılığıyla katkı sağladığına işaret etmektedir. Bununla birlikte bilinçli farkındalık ile ahlaki üstbilgi arasında doğrudan ilişki bulunmamaktadır. Bulgular; çalışmanın literatüre katkısı, sınırlılıkları ve gelecekteki çalışmalar için çıkarımlar ekseninde tartışıldı.

Anahtar kelimeler: Bilinçli farkındalık, üstbilgi, ahlaki üstbilgi, ahlaki farkındalık

Abstract

The distinguishing feature of human is his/her cognitive capacity. With this cognitive capacity, people established civilizations and developed moral systems. Awareness is central to these cognitive traits. People who are aware of themselves and their environment can know, monitor, and regulate their thoughts. This study addresses these cognitive features in a moral context. In this direction, a model has been proposed regarding the mediating role of metacognition between mindfulness and moral metacognition. The participants of the study consist of 220 people, most of whom are university students. The scales and questions of the research were delivered to the participants online. The findings obtained from the testing of the model indicate that mindfulness contributes to moral metacognition with mediation of metacognition. However, there is no direct relationship between mindfulness and moral metacognition. The findings were discussed in terms of the contribution of the study to the literature, its limitations, and implications for future studies.

Keywords: Mindfulness, metacognition, moral metacognition, moral awareness

Citation/Atıf: ARSLANTÜRK, G. & ŞAMYANLI, Z., B., (2021). “Ahlaki olanı düşünmeyi düşünmek”: bilinçli farkındalık, üstbilgi ve ahlaki üst biliş arasındaki ilişkilere yönelik bir model. *Journal of Awareness*. 6(3): 115-121, DOI: 10.26809/joa.6.3.03

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gökhan Arslantürk
E-mail: gokhan_arslanturk@hotmail.com

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. GİRİŞ

Bedia Akarsu (1975: 13) Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde ahlaki, "Belli bir dönemde belli insan topluluklarının benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı" olarak tanımlar. Bu temel davranış kuralları, yasalarının ya da ilkelerinin nasıl temellendirildiği, yani "neye göre" ve "kime göre" oluşu geniş bir çeşitlilik arz etmektedir. Üzerinde daha geniş mutabakatların olduğu ahlaki meselelerden politik kamplaşmalara yol açan ahlaki tartışmalara uzanan bir yelpazede ahlaki olan ve olmayan ayrımı tartışılabilir. Bununla birlikte neyin ahlaki olduğunun ötesinde ahlaki olanı neyin belirlediği daha önemli görünmektedir. Zira daha geniş bir uzlaşımın olduğu söylenebilecek bir başkasına zarar vermeme ya da zor durumda olan birinin ihtiyacını giderme gibi ahlaki konuların hangi değişkenler tarafından belirlendiğini bilmek insanlık için önemlidir. Böylelikle ahlak üzerine konuşmakla kalmayıp ahlaki olanın inşası üzerine kafa yormak olanaklı hale gelebilir.

Bu noktada bir diğerinin ihtiyacını gidermek ya da bilinçsizce bir başkasına zarar vermek gibi durumların merkezinde yer alan önemli bir kavramdan söz edilebilir: ahlaki farkındalık (moral awareness). Ahlaki davranışla sonuçlanan ahlaki karar verme sürecinin ilk adımı ahlaki sorunun farkına varmak yani ahlaki farkındalıktır (Butterfield vd., 2000; Drumwright vd., 2015). Bireyler bir durumun ahlaki yönünün farkında olmadıklarında verdikleri kararlar genelde ahlaki olmaktan çok bireysel yarar odaklı olmaktadır (Street vd., 2001). Diğerinin iyiliğine yönelik olumlu davranışlarla ilgili alan yazının önemli kavramları olan toplum yanlısı davranış ya da özgecilik kuram ve araştırmalarında da farkındalığa özel bir vurgu göze çarpmaktadır. Alanın en bilinen yaklaşımlarından empati-özgecilik hipotezi, empatinin bireyi özgeci davranışa götürdüğü süreci diğerinin ihtiyacını algılamak ile başlatmaktadır (Batson, 2011). Schwartz (1977) da değerlerin ya da içselleştirilmiş normların bireyleri zor durumda olan birine yardım etmeye sevk ettiği sürecin ilk adımını yardım ihtiyacının farkında olmak olarak resmetmiştir. Yardıma ihtiyacı olan birini "fark edememek" -diğer tüm özgeci niyet ve güdülere sahip olsanız da- yardım davranışının ortaya çıkmasını engellemektedir (Darley ve Batson, 1973). Öyleyse bu farkındalık sürecine yakından göz atmak gerekmektedir.

Farkındalık ya da farkında olmak dediğimizde bilinç, dikkat, bellek gibi bilişsel bir sürece işaret ediyoruz ve bu bilişsel süreçlerin birbirleri ile tamamen bağlantısız olmadığı açıktır (bk. Goldstein, 2013). Bu açıdan, farkındalığın diğer bilişsel süreçlerle temas halinde olduğu özgün bir deneyim türü bilinçli farkındalıktır (mindfulness). Bilinçli farkındalık kişinin kendi iç durumlarına ve çevresine yönelik artmış bir farkında olma durumudur (VandenBos, 2015). Şimdiki zamana ve mevcut bağlama daha duyarlı hale gelmeyi sağlayan bu deneyim kişinin çevresindeki yeni şeylere, ayırım ve ayrıntılara daha güçlü bir dikkat yöneltmesini sağlayan bir dahil olma sürecidir (Langer, 2007). Bu farkındalık ve dikkatin âna odaklanması ahlaki kararlarla da ilintilidir. Diğer bir deyişle bilinçli farkındalık ahlaki karar verme sürecinde de rol oynamaktadır. Buna göre daha yüksek bilinçli farkındalık düzeyine sahip bireyler ahlaki ihlallere daha az meyletmektedirler (Ruedy ve Schweitzer, 2010).

Farkındalık ekseninden bilişsel süreçleri ele aldığımızda ilişkili bir diğer kavram üstbilirdir. Bir anlamda "bilişler hakkında düşünmek" ya da "düşünmeyi düşünmek" olarak tanımlayabileceğimiz (MacLin, 2007: 564) üstbilird (metacognition), kişinin kendi bilişsel süreçlerinin farkında olması ve bu süreçleri yönetme çabasını karşılayan bir kavramdır (VandenBos, 2015). Kişinin kendi düşünce süreçleri ve bilgisi hakkındaki farkındalığını içeren bu kavram, sorunları çözmeye ve yeni şeyleri anlamada bireye denetim sağlar (Matsumoto, 2009). Üstbilird, ahlaki karar verme sürecinde karşılaşılan ikilemleri çözmeye bireylere düşünceyi izleme ve yönlendirme şansı sunarak sürece anlamlı katkı yapan bilişsel bir özelliktir (Duruk vd., 2020). Üstbilirdsel etkinlikler alan bazlı incelenebilir. Diğer bir deyişle çeşitli alanlara ilişkin üstbilirdlerden söz edilebilir (McMahon ve Good, 2015). Bu noktada üstbilirdsel süreçlerin özel bir türü olarak ahlaki bilgi ve öğrenmelerimize ilişkin üstbilirdsel faaliyetlerimiz ahlaki üstbilird olarak tanımlanır ve ahlak ile ilgili sözü edilen farkındalık odaklı bilişsel süreçlerin önemli bir parçasıdır (Cheruvath, 2019). Ahlaki üstbilird, kişinin ahlaki muhakemeye eşlik eden bilişsel süreçlerini izlemesi, düşünmesi, değiştirmesi ve düzenlemesine olanak tanır (McMahon ve Good, 2015; Narvaez, 2010).

2. MEVCUT ÇALIŞMA

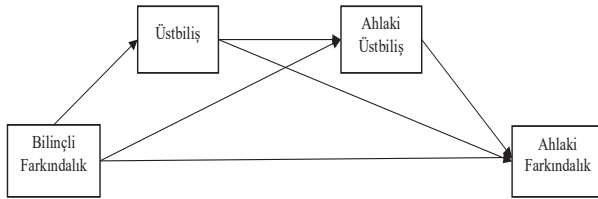
Üstbilird tanımından esinle ahlakla ilgili bilişsel seyri farkında olmak, düşünmek, düşünmeyi düşünmek, ahlaki olanı düşünmeyi düşünmek ve ahlaki olanın

farkına varmak şeklinde özetleyebiliriz. Bilinçli farkındalık ve üstbilişe karşılık gelen deneyimler dikkate alındığında yakından ilişkili kavramlar oldukları düşünülmektedir. Kişinin kendisine ve çevresine yönelik artmış bir farkındalığın kendi zihinsel süreçleri hakkında da düşünmeye sevk etmesi muhtemeldir. Buna paralel olarak, üstbilişin özel bir türü olan ahlaki üstbilişin sözü edilen bu artmış farkındalık ile hem doğrudan hem de genel üst biliş ile ilişkili olması beklenmektedir. Ayrıca her üç değişkenin de ahlaki farkındalık ile ilişkili olması yukarıda sözü edilen ilişkiler ağı göz önüne alındığında yine bu çalışmanın beklentileri arasındadır.

Daha önce de belirtildiği gibi yardım davranışı açısından bir ihtiyacı fark etmek oldukça önemli bir aşamadır. Benzer bir durum diğer ahlaki davranışlar için de söz konusudur. Ahlaki davranış ya da özgeci eylemlerin arka planında yer alan algılama, farkında olma, muhakeme, yargılama ya da karar verme gibi bilişsel süreçlerin aydınlatılması ahlak psikolojisi yazını açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın özgün yönü, söz konusu bilişsel süreçler içinde bilinçli farkındalık, üstbiliş ve ahlaki farkındalık arasındaki ilişkilerin açıklığa kavuşturulması olacaktır.

Çalışmanın sözü edilen beklentileri ışığında ortaya çıkan çalışma hipotezlerinden oluşan bir dizi aracılık modeli Şekil 1’de sunulmuştur. Şekil üzerinde gösterilen tüm ilişkilerin pozitif yönde olması beklenmektedir.

Şekil 1. Araştırma hipotezlerinden oluşan model

3. YÖNTEM

3.1. Katılımcılar

Bu çalışmanın örneklemini yaşları 18 ile 42 arasında değişen (Ort= 24.10, SS= 3.83) çoğunluğu lisans öğrencisi (%77,3) olmak üzere farklı eğitim düzeylerinden 220 kişiden oluşmaktadır (bk. Çizelge 1). Katılımcıların 184’ü kadın (%83,6), 36’sı ise (%16,4) erkektir.

Çizelge 1. Katılımcıların demografik özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	184	83,6
	Erkek	36	16,4
Eğitim Düzeyi	İlk Öğretim	1	,5
	Lise	15	6,8
	Lisans	170	77,3
	Yüksek Lisans	29	13,2
	Doktora	5	2,3

3.2. Veri Toplama Araçları

Bilinçli Farkındalık Ölçeği. On beş maddeden oluşan ve 6’lı likert tipinde puanlanan (1= “hemen hemen her zaman”; 6= “neredeyse hiçbir zaman”) Bilinçli Farkındalık Ölçeğinin (Brown ve Ryan, 2003) Türkçe uyarlaması Çatak (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçekte “Ne yaptığının pek farkında olmadan otomatik yaşıyor gibiyim” ya da “Kendimi dikkatimi vermeden bir şeyler yaparken bulurum” gibi maddeler yer almaktadır. Türkçe uyarlama çalışmasından elde edilen iç tutarlılık katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar daha yüksek bilinçli farkındalık düzeyi işaret etmektedir.

Üstbiliş Ölçeği. Dörtlü likert tipinde derecelendirilen (1= “Kesinlikle katılmıyorum”; 4= “Kesinlikle katılıyorum”) Üstbiliş Ölçeği (Cartwright-Hatton ve Wells, 1997) Türkçe’ye Tosun ve Irak (2008) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek; toplam puan ile tek boyutlu olarak kullanılabilirlikte birlikte “olumlu inançlar”, “bilişsel güven”, “kontrol edilemezlik ve tehlike”, “bilişsel farkındalık” ve “düşünceleri kontrol ihtiyacı” olmak üzere beş boyuttan oluşmaktadır. Otuz maddelik ölçekten alınan puanlar 30 ile 120 arasında değişmekte ve yüksek puanlar patolojik ölçüde bir üstbiliş faaliyetini işaret etmektedir, zira ölçek psikopatolojilerdeki üstbilişsel faaliyetleri ölçmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu çalışmadaki kuramsal temel dikkate alındığında üstbilişin normal işlevleri olan bilişlerin farkında olmak, diğer bir ifadeyle “düşünmeyi düşünmek” yönünü içeren genel tanımı esas alınmıştır. Bu nedenle ölçeğin tümü bütün olarak uygulanmış ancak analizlerde “bilişsel farkındalık” alt boyutu puanları kullanılmıştır. Bu alt boyutta “Bir problem üzerinde düşünürken zihnimin nasıl çalıştığının farkındayım” ya da “Düşüncelerimi izlerim” gibi maddeler yer alır. Bu alt boyut dikkatin ve düşüncelerin izlenmesi, düşüncelerin farkında olmak ile ilgili 5 maddeden oluşmaktadır. Türkçe geçerlik ve güvenilirlik analizle-

rinde iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için .86 olarak bildirilmiştir.

Ahlaki Üstbilmiş Ölçeği. Ahlaki Üstbilmiş Ölçeği'nin (McMahon ve Good, 2015) Türkçe uyarlaması yapılmış ve ahlaki üstbilmiş ölçmek amacıyla kullanılan 20 madde ve dört faktörden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu belirlenmiştir (Çelik ve Sarıçam, 2018; Sönmez vd., 2018). Bununla birlikte toplam puanların tek boyutlu olarak kullanılmasının uygun olduğu bildirilmektedir. Ölçek, 6'lı likert tipinde puanlanmaktadır (1= "Kesinlikle katılmıyorum"; 6= "Kesinlikle katılıyorum") ve ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek düzeyde ahlaki üstbilmiş işaret etmektedir. Bütün ölçek için iç tutarlılık katsayısı .89 olarak bulunmuştur. "Ahlaki bir karara varmadan önce olası birkaç eylem biçimini göz önüne alırım" ya da "Ahlaki karar verirken güçlü ve zayıf yanlarımı bilirim" gibi ifadeler ölçek maddelerine örnek olarak verilebilir.

Ahlaki Farkındalık Senaryoları. Çalışmada katılımcılara ahlaki açıdan uygun olan ya da olmayan durumlar içeren bir hikâye sunulmuş ve "Lütfen bu hikâyede ahlaki açıdan olumlu ve olumsuz gördüğünüz tüm durumları maddeler halinde listeleyin" yönergesi ile fark ettikleri olumlu ve olumsuz tüm ahlaki durumları listelemeleri istenmiştir. Hikayedeki olumlu ve olumsuz maddelerin sayısı ayrı ayrı kullanılabilmeyle birlikte bu çalışmada bir toplam ahlaki farkındalık puanı olarak olumlu ve olumsuz durumların toplam sayısı temel alınmıştır. Ahlaki farkındalık senaryosu EK 1'de sunulmuştur.

3.3. Prosedür

Bu çalışmanın veri toplama aşamasına geçilmeden önce Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulundan etik uygunluk onayı alınmıştır. Araştırma soruları katılımcılara sosyal medya platformları ya da anlık mesajlaşma uygulamaları aracılığıyla dijital ortamda iletilmiştir. Katılımcılara anketleri yanıtlamadan önce bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve katılım gönüllülüğü esasına göre devam etmiştir.

3.4. Analiz Stratejisi

Çalışma hipotezlerinden oluşan modeli test etmeden önce tanımlayıcı istatistikler ve değişkenler arasındaki korelasyon değerleri IBM SPSS 20 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Korelasyon değerleri doğrultusunda sonuç değişkeni olarak ahlaki farkındalık değişkeninin çalışma değişkenleri ile korelasyon göstermemesi (bk. Çizelge 3) üzerine modelden çıkarılmıştır. Yeni oluşturulan tek aracı model SPSS üzerinde çalıştırılan Proses Makro eklentisi ile proses yönteminde tanımlanan model 4 ile analiz edilmiştir (Hayes, 2018). Yine korelasyon değerleri doğrultusunda test edilen modelde eğitim düzeyi kovaryant değişken olarak tanımlanmış ve bootstrap değeri 5000 olarak belirlenmiştir.

4. SONUÇLAR

Araştırmanın hipotezlerini test etmeden önce çarpıklık, basıklık katsayıları ve histogram grafiklerinin incelenmesi neticesinde veri setinin parametrik testlere uygun olduğu anlaşılmıştır. Çalışma değişkenlerine

Çizelge 2. Çalışma değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	N	Ort.	SS	α	Min.	Mak.	Potansiyel Min.-Mak.	Uzam (range)	Çarpıklık (Skew)	Basıklık (Kurtosis)
Eğitim	220	3.10	.55	-	1	5	1-5	4	.73	3.49
Yaş	220	24.10	3.83	-	18	42	-	24	1.73	5.80
Bilinçli Farkındalık	220	4.04	.76	.86	1.93	5.60	1-6	3.67	-.24	-.38
Üstbilmiş (bilişsel farkındalık)	220	2.90	.47	.64	1	4	1-4	3	-.62	1.65
Ahlaki Üstbilmiş	220	4.38	.68	.91	1.70	6	1-6	4.3	-1.08	2.78
Olumlu Ahlaki Farkındalık	220	.96	.84	-	0	5	-	5	1.04	2.48
Olumsuz Ahlaki Farkındalık	220	1.91	1.45	-	0	9	-	9	1.25	3.03
Ahlaki Farkındalık	220	2.87	1.74	-	0	14	-	14	1.62	6.9

ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyonlara bakıldığında önerilen model doğrultusunda temel değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar görülmektedir. Buna göre bilinçli farkındalık üst biliş ($r=.34$, $p<.01$) ile ve ahlaki üst biliş ($r=.18$, $p<.01$) ile pozitif yönlü anlamlı ilişki içindedir. Üstbiliş ve ahlaki üstbiliş ($r=.43$, $p<.01$) arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki gözlenmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi ahlaki üstbiliş ($r=.17$, $p<.05$), olumsuz ahlaki farkındalık ($r=.16$, $p<.05$) ve toplam ahlaki farkındalık ($r=.16$, $p<.05$) ile pozitif yönde anlamlı ilişkilidir. Tüm değişkenler arasındaki korelasyonlar Çizelge 3’te sunulmuştur.

Araştırma hipotezlerinden oluşan model Proses yöntemi ile analiz edilmiş ve geçerli anlamlılık değerleri elde edilmiştir. Buna göre üstbilişin sonuç değişkeni olduğu modelde ($R^2=.12$, $F(2-217) = 14.32$, $p<.01$) bilinçli farkındalık üstbilişi anlamlı olarak yordamaktadır ($\beta=.34$, $p<.01$). Nihai modelde ise ($R^2=.22$, $F(3-216) = 20.11$, $p<.01$) üstbiliş ($\beta=.43$, $p<.01$) ahlaki üstbilişi anlamlı olarak yordamakta iken bilinçli farkındalık ile ahlaki üstbiliş arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır (bk. Şekil 2). Analizde eğitim düzeyi-

nin ahlaki üstbiliş ile anlamlı korelasyonu nedeniyle kovaryant değişken olduğu belirtilmişti. Ahlaki üstbiliş açısından eğitim etkisi de anlamlıdır ($\beta=.19$, $p<.01$).

5. TARTIŞMA

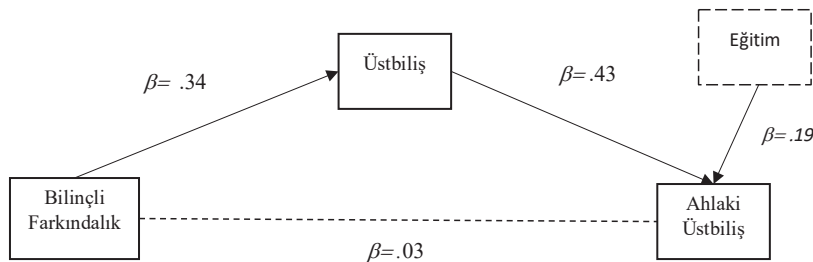
Araştırma hipotezlerinden oluşan model (bk. Şekil 1) korelasyon analizlerinden elde edilen veriler doğrultusunda ahlaki farkındalığın modelden çıkarılmasıyla bir dizi aracılık ilişkisi önerisinden yalnızca tek aracı değişkenli bir modele dönüştü. Bu model üzerinden yapılan analizlerden elde edilen bulgular aracılık etkisini doğrulamaktadır. Beklendiği gibi bilinçli farkındalık üstbilişe, üstbiliş de ahlaki üstbilişe pozitif yönde anlamlı olarak katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte bilinçli farkındalıktan ahlaki üstbilişe giden yolun anlamlı olmaması nedeniyle bu aracılık modelde önerildiği şekliyle kısmi aracılık değil tam aracılıktır. Bununla birlikte Baron ve Kenny’nin tam aracılık-kısmi aracılık ayırımı Zhao ve diğerleri (2010) yeniden sınıflandırmışlardır. Bu çalışma bulgularında doğrulanan model, Zhao ve diğerlerinin sınıflandırmasında sadece dolaylı aracılık (Indirect-only mediation) etkisine karşılık gelmektedir.

Çizelge 3. Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Eğitim	1							
2. Yaş	.24**	1						
3. Bilinçli Farkındalık	.02	.09	1					
4. Üstbiliş	-.05	-.04	.34**	1				
5. Ahlaki Üstbiliş	.17*	.12	.18**	.43**	1			
6. Olumlu ahlaki farkındalık	.04	-.05	-.10	-.03	-.12	1		
7. Olumsuz ahlaki farkındalık	.16*	.04	.12	-.03	-.01	.10	1	
8. Ahlaki farkındalık	.16*	.01	.05	-.04	-.06	.56**	.88**	1

** p < 0.01
* p < 0.05

Şekil 2. Araştırmada test edilen hipotezlerden oluşan model

Bulguları değerlendirmeden önce araştırma modelindeki değişikliğin temel nedeni olan ahlaki farkındalık değişkeninin analiz dışı kalmasını yorumlamak gereklidir. Olası nedenlerden biri ölçümler arasındaki nitelik farkı olabilir zira diğer değişkenler öz bildirim dayalı ölçme araçlarından elde edilen verileri yansıtmaktayken ahlaki farkındalık bir tür performans testidir. Diğer değişkenlerden farklı olarak ahlaki bir senaryodaki olası ahlaki durumların farkına varmaları beklenmiştir. Ahlaki üstbilgi ve ahlaki farkındalık tanımları gereği oldukça yakın kavramlar olmasına karşın ilişkili bulunmaması ölçümler arası bu farklılıktan kaynaklanmış olabilir. Zira ahlak çalışmalarında öz bildirim dayalı verilerle dolaylı ölçümlerin her zaman örtüşmediği çalışmalar gözlenmektedir (bk. Arslantürk ve Harput, 2020; Saroglou vd. 2005).

Tüm bunların yanında, nihai modele bakıldığında, bilişsel farkındalık ahlaki üstbilgi ile genel üstbilgi aracılığıyla ilişkili görünmektedir. Bu bulgu söz konusu hipotezin çıkış noktası olarak bireylerin kendi süreçlerine, çevresinde olup bitenlere, anlık değişimlere odaklanma; “şimdi” ve “burada” olanı takip edebilme, yakalayabilme özelliğinin aynı zamanda kendi zihnine de odaklanabilmeyi sağladığını akla getirmektedir. Bu varsayımına göre kendi zihninin, aklından geçenlerin farkında olan insan ahlaki düşüncelerinin, ahlaki karar verme süreçlerinin, ahlaki konulara ne ölçüde dikkat verebildiğinin de farkına varmaktadır. Bu bulgu ilgili yazına da önemli bir katkı sunmaktadır zira ahlaki bilişsel süreçler arasındaki ilişkilere yönelik çalışmaların sayısı azdır. Örneğin bu çalışmada desteklenen model Ruedy ve Schweitzer’ın (2010) bulgularını bir adım öteye taşımaktadır. Buna göre araştırmacılar bilinçli farkındalığın ahlaki kararlarla ilişkisini ortaya koymuşlardı. Bu çalışmanın bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde bilinçli farkındalığın ahlaki akıl yürütme süreçlerinde hangi bilişsel mekanizmalarla temas halinde olduğuna ilişkin zihnimizde bir resim canlanabilir.

Tüm bunların ötesinde bu çalışmanın bazı sınırlılıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. Öncelikle bu çalışma Koronavirüs salgını esnasında yürütüldüğünden veri toplama işlemi dijital ortamda gerçekleşmiştir. Özellikle ahlaki farkındalık senaryosuna verilen yanıt sayısı kâğıt kalem testi, bilgisayar ya da akıllı telefon üzerinden yanıtlamaya göre farklılaşabilir. Ayrıca çalışma örnekleminin ağırlıklı olarak kadın katılımcılardan oluşması cinsiyet karşılaştırmasına im-

kân tanımamıştır. Gelecekteki çalışmalarda deneysel manipülasyonlar ve performans ölçümü gibi dolaylı ölçümlerin bir arada kullanıldığı daha geniş kapsamlı araştırmalarla bu çalışmanın bulguları bir adım öteye taşınabilir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARSLANTÜRK, G. & HARPUR, D. (2020, çevrimiçi görünüm). Prosociality, religiosity and values in adolescence: comparing the impact of religious and general schooling in Turkey. *Journal of Beliefs & Values*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/13617672.2020.1848150>
- BATSON, D. (2011). *Altruism in Humans*. Oxford University Press.
- BROWN, K. W. & RYAN, R. M. (2003). The benefits of being present: mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 822-848.
- BUTTERFIELD, K. D., TREVİÑO, L. K. & WEAVER, G. R. (2000). Moral awareness in business organizations: Influences of issue related and social context factors. *Human Relations*, 53(7), 981-1018.
- CARTWRIGHT-HATTON, S. & WELLS, A. (1997). Beliefs about worry and intrusions: The Meta-Cognitions Questionnaire and its correlates. *Journal of Anxiety Disorders*, 11(3), 279-296.
- CHERUVALATH, R. (2019). Does studying ‘ethics’ improve engineering students’ meta moral cognitive skills? *Sci Eng Ethics*, 25, 583-596, <https://doi.org/10.1007/s11948-017-0009-x>
- ÇATAK, P. D. (2012). The Turkish version of mindful attention awareness scale: Preliminary findings. *Mindfulness*, 3,1-9.
- ÇELİK İ. & SARIÇAM, H. (2018, Mart). Ahlaki Üstbilgi Ölçeği: Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *İKSAD 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Mardin, Türkiye. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19068.85126>
- DARLEY, J. M., & BATSON, C. D. (1973). “From Jerusalem to Jericho”: A study of situational and dispositional variables in helping behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 27(1), 100-108.
- DRUMWRIGHT, M., PRENTICE, R. VE BIASUCCI, C. (2015). Behavioral Ethics and teaching ethical decision making. *Journal of Innovative Education*, 13(3), 431-458.
- DURUK, Ü., FIRAT, E. & AKGÜN, A. (2020). Turkish Moral Metacognition Scale (TMMS): The study of adaptation, validation and reliability. *International Online Journal of Educational Sciences*, 12 (3), 153-163.
- GOLDSTEIN, E. B. (2013). *Bilişsel psikoloji* (çev. O. Gündüz). Kaknüs Yayınları.
- HAYES, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd edition). The Guilford Press
- LANGER, E. (2007). “Mindfulness and mindlessness”. R. F. Baumeister ve K. D. Vohs (Ed.), *Encyclopedia of Social Psychology* içinde (s. 572-574). SAGE Publications.
- MACLIN, O. H. (2007). “Metacognition”. R. F. Baumeister ve K. D. Vohs (Ed.), *Encyclopedia of Social Psychology* içinde (s. 564-566). SAGE Publications.
- MATSUMOTO, D. (2009). *The cambridge dictionary of psychology*. Cambridge University Press
- MCMAHON, J. M. & GOOD, D. J. (2015). The Moral Metacognition Scale: Development and validation. *Ethics & Behavior*, 26(5), 357-394. Doi:10.1080/10508422.2015.1028548
- NARVAEZ, D. (2010). Moral Complexity. Perspectives on Psychological

Science, 5(2), 163–181. <https://doi.org/10.1177/1745691610362351>

RUEDY, N. E. & SCHWEITZER, M. E. (2010). In the moment: The effect of mindfulness on ethical decision making. *Journal of Business Ethics*, 95(1), 73-87.

SAROGLOU, V., PICHON, I., TROMPETTE, L., Verschuere, M. & Deruelle, R. (2005). Prosocial behavior and religion: new evidence based on projective measures and peer ratings. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 44(3), 323-348. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2005.00289.x>

SCHWARTZ, S. H. (1977). Normative influences on altruism. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (s. 221-278). Academic Press.

SÖNMEZ, S., SARIÇAM, H. & ÇELİK İ., (2018, Mart). Ahlaki üstbilgi, makyavelist kişilik ve maneviyat arasındaki ilişki. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi*, 23-25 Mart, Afyon, Türkiye.

STREET, M. D., DOUGLAS, S. C., GEIGER, S. W. & MARTINKO, M. J. (2001). The impact of cognitive expenditure on the ethical decision-making process: The cognitive elaboration model. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 256–277. <https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2957>

TOSUN, A. & IRAK, M. (2008). Üstbilgi ölçeği-30'un Türkçe uyarlaması, geçerliği, güvenilirliği, kaygı ve obsesif-kompulsif belirtilerle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 67-80.

VANDENBOS, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.

ZHAO, X., LYNCH JR, J. G. & CHEN, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.

EK 1. Ahlaki Farkındalık Senaryosu

Bay A. bir gün ofise her zamankinden erken gelmişti. Mesai henüz başlamadığı için kimse yoktu. O sırada müdürün odasında bir hareket fark etti. Hızla odaya doğru gidip kapıyı açtığı anda iş arkadaşını kasayı kurcalarken yakaladı. Öfkeli bir sesle ona bunu neden yaptığını sordu. Arkadaşı çocuğunun hasta olduğunu, tedavi için paraya ihtiyaç duyduğunu söyledi. Müdüre durumu arz ettiğinde üzgün olduğunu ama yardımcı olamayacağını ifade ettiğini anlattı. Bay A. bunun üzerine arkadaşına onu gördüğünü kimseye anlatmayacağını ama bunu yapmasına da izin vermeyeceğini söyledi. Arkadaşı çaresizce odadan çıktı. Müdür odaya geldiğinde odadaki karışıklığı fark edip durumu Bay A.'ya sordu. Bay A. ise odayı temizleyen temizlik görevlisinin o gün biraz özensiz çalışmış olabileceğini bunun dışında bir durum olmadığını söyleyerek arkadaşını ele vermedi.

Lütfen bu hikâyede ahlaki açıdan olumlu ve olumsuz gördüğünüz tüm durumları maddeler halinde listeleyin.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Sanal gerçeklik uygulamalarıyla mindfulness temelli stres azaltma programının hemşirelikte kullanımı*

Use of mindfulness applications with virtual reality applications in nursing

Gözde Özsezer¹

Merve Ataç²

1 Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: gozsezer@comu.edu.tr

2 Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: merve.atac@hotmail.com.tr

Öz

Sanal gerçeklik (VR) son zamanlarda farkındalığı desteklemek için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Alan yazın incelendiğinde farkındalık pratiklerinin sanal gerçeklik uygulamaları olarak hemşirelik uygulamalarına aktarılmasına yönelik yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalara rastlanmamıştır. VR teknolojileri, dikkat becerilerinin deneyimlenebileceği, sürükleyici, ilgi çekici ve kontrollü görsel ve işitsel bir sanal alan sağlanarak çevresel dikkat dağınıklığı ile ilgili zorlukları yararlı bir şekilde ele almaktadır. VR uygulamalarıyla mindfulness temelli stres azaltma programının stres ve kaygının azaltılmasında, dikkati tekrar kazanmada, ileriye dönük belleğin artırılmasında, anksiyete ve korkunun azaltılmasında, travma sonrası stres bozukluğu, yeme bozukluğu ve ağrı tedavisinde kullanıldığı bildirilmektedir. VR teknolojileri, ruh sağlığı müdahalelerini geniş halk kitleleri için daha erişilebilir hale getirmiştir. Hemşirelik alanında VR mindfulness, yeni bir araştırma alanıdır. Bu nedenle, VR ve diğer dijital uygulamalarda farkındalık ile ilgili süreçleri anlamak için bu konu hakkında daha çok araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Derlemenin amacı mindfulness stres azaltma programlarının VR ile hemşirelik uygulamaları arasındaki ilişkinin ele alınmasıdır.

Anahtar kelimeler: hemşirelik, farkındalık, mindfulness, sanal gerçeklik

Abstract

Virtual reality (VR) has recently been used as a tool to support awareness. When the literature is examined, no national or international studies have been found to transfer awareness practices to nursing practices as virtual reality applications. VR technologies beneficially address the challenges of environmental distraction by providing an immersive, engaging and controlled visual and auditory virtual space where attention skills can be experienced. It has been reported that the mindfulness-based stress reduction program with VR applications is used to reduce stress and anxiety, regain attention,

Bu çalışma 15-17 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen 2. International Conference on Virtual Reality'de sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Citation/Atıf: ÖZSEZER, G. & ATAÇ, M., (2021). Sanal gerçeklik uygulamalarıyla mindfulness temelli stres azaltma programının hemşirelikte kullanımı*. *Journal of Awareness*. 6(3): 123-131, DOI: 10.26809/joa.6.3.04

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Gözde Özsezer
E-mail: gozsezer@comu.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

increase anxiety and fear, and treat post-traumatic stress disorder, eating disorder and pain. VR technologies have made mental health interventions more accessible to the wider public. VR mindfulness is a new research area in the field of nursing. Therefore, it seems that more research is needed on this topic to understand the processes related to awareness in VR and other digital applications. The purpose of this review is to examine the relationship between VR of mindfulness stress reduction programs and nursing practices.

Keywords: nursing, awareness, mindfulness, virtual reality

1. GİRİŞ

Farkındalık, “şu anda zihni yargılamadan ve anda olarak bilinçli olarak odaklanma eylemi” olarak tanımlanmıştır (Linehan, 2015). Farkındalık meditasyonunu temel alan müdahaleler, 1979 yılında ilk kez Jon Kabat-Zinn ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Mindfulness ise bilinçli farkındalık anlamına gelmektedir. Mindfulness, kişinin şu andaki deneyimlerine merak, açıklık ve kabulle kendi kendini kabul etmesini ifade etmektedir (Bishop, 2004). Mindfulness bilinçli bir çaba gerektirmektedir. Özellikle otokontrolü yüksek olan bireylerde kolaylıkla sürdürülebilmektedir (Lutz, vd., 2008; Lymey, vd., 2017; Lindsay ve Creswell, 2017). Anderson ve arkadaşları (2019) mindfulness uygulaması sırasında ortaya çıkabilecek bir dizi deneyimsel zorluğu belirtmiştir. Bunlar; bilişsel çaba ve hayal kırıklığı gibi duygusal talepleri, fiziksel çevrenin (örneğin, gürültülü ortamlar ve insanlar) getirdiği görev talepleri, can sıkıntısı, üzücü düşünceler ve duygular gibi olumsuz duygusal veya psikolojik sonuçlardır. Bu zorlukların olasılığını veya etkisini azaltmak için mindfulness uygulamasını uyarlamak, mindfulness temelli müdahalelerin başarısını artırmak için önemli bir husustur. Mindfulness temelli stres azaltma programı da (MBSR) bilinçli farkındalık yaklaşımına dayanmaktadır (Kabat-Zinn, 2011). MBSR, çoğunlukla kronik ağrı şikâyeti yaşayan hastalar üzerinde stresi azaltmanın bir yolu olarak ortaya çıkan bir yaklaşımdır (Segal, vd., 2002a).

Farkındalık uygulamaları, bireylerin deneyimlerine yönelik otomatik düşüncelerine ve uyumsuz duygu durum yönelimlerinin düzenlenmesinde pozitif etkilere sahiptir. MBSR gibi farkındalık uygulamaları, kişilerin olumsuz stres, ağrı ve zihin rahatsızlıkları deneyimleriyle mücadele etmelerine yardımcı olmak için son yıllarda kullanılmaktadır (Choo ve May, 2014). MBSR bu yönüyle de ruh sağlığı açısından yararlı görülmektedir

(Kabat-Zinn, 1990; Aldao, vd., 2010; Blanck, vd., 2018).

Son yıllarda farkındalık pratiğini desteklemek için dijital teknolojinin kullanımı öne çıkmaktadır (Little, 2016; Navarro-Haro, vd., 2017). Örneğin, web tabanlı müdahalelerin farkındalık becerilerini geliştirmek için tasarlanmaya başlanması (Wahbeh ve Oken, 2016; Sevilla-Llewellyn-Jones, vd., 2018) ve farkındalığı destekleyen akıllı telefon uygulamaları bu konuda dikkat çeken gelişmelerdir (Little, 2016; Roquet ve Sas, 2018; Collins, vd., 2019).

MBSR (Kabat-Zinn, 1982) gibi farkındalığa dayalı müdahaleler, genel nüfus tarafından “wellness” programları aracılığıyla hasta olmayanların sağlığını artırmak için kullanılmaktadır (Montero-Marin, vd., 2016). Hasta olmayan popülasyonlarda yapılan araştırmalar, farkındalık uygulamasının, depresif semptomları ve ruminasyonu (Chambers, vd., 2008) azaltmanın yanı sıra klinik olmayan popülasyonlarda pozitif duyguyu artırmaya (Erisman ve Roemer, 2010; Jha, vd., 2010) yardımcı olduğunu göstermektedir. Farkındalık uygulaması aynı zamanda bireyin sağlığına yönelik birçok olumlu etki barındırmaktadır. Bunlardan bazıları; bireyin bağımsızlığını (Grossman, vd., 2004) ve refah seviyesini yükseltmesi (Linehan, 2015; Campos, vd., 2016) ve dikkatte artış sağlamasıdır (Chambers, vd., 2010).

Farkındalığa dayalı geliştirilen yaklaşımlar kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Müdahalelerdeki bu farklılıkların, farkındalığın tanımında var olan kavramların çeşitliliğine neden olduğu ileri sürülmektedir (Khoury, vd., 2013). Farkındalık kavramındaki çeşitlilikler; amaca yönelik dikkat geliştirme (Kabat-Zinn, 1990); iç deneyimden kendinden uzaklaşma (Segal, vd., 2002b); kişinin açıklık ve merak farkındalığıyla her bir nesneye bağlanma çabası (Bishop, 2004); ve gerçekliğin ondan kaçınma, ondan kaçma ya da değiştirme girişimleri olmaksızın kabul edilmesi (Hayes, vd., 1999) olarak farklılıklar göstermektedir. Farkındalık kavra-

minin aynı zamanda öz-şefkat kavramı ile de yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir (Baer, vd., 2008; Birnie, vd., 2010). Neff (2003) farkındalığın kendine şefkat için bir ön koşul olduğunu ileri sürerken, Kuyken ve diğerleri (2010), farkındalığa dayalı müdahalelerin başarısının çoğunun öz-şefkatin geliştirilmesine bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Sanal gerçeklik (VR) son zamanlarda farkındalığı desteklemek için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Damen ve van der Spek, 2018; Bruggeman ve Wurster, 2018). VR teknolojileri, dikkat becerilerinin deneyimlenebileceği, sürükleyici, ilgi çekici ve kontrollü (ön-görülebilir) görsel ve işitsel bir sanal alan sağlanarak çevresel dikkat dağınıklığı ile ilgili zorlukları yararlı bir şekilde ele alabilir ve dikkati gerçek olandan uzaklaştırabilir (Cikajlo, vd., 2017; Navarro-Haro, vd., 2017; Chandrasiri, vd., 2019). VR, kullanıcıya etkileşimli, görsel-işitsel 360 derece sanal ortamı (VE) yansıtan bir ekrana sahip bir başlığın kullanılması anlamına gelir (Steuer, 1992; Slater, 1999). VR'ler diğer ortamlar (örneğin, bir bilgisayar ekranı) aracılığıyla sunulabilmesine rağmen, VR sistemleri, birden fazla duyuyu uyarıya yardımcı olan ve bir duyu oluşturabilen daha büyük bir kapsama alanına sahiptir (Witmer ve Singer, 1998; Diemer, 2015). Varlık, kullanıcının bilgisayar tarafından üretilmiş olmasına rağmen ortam gerçekmiş gibi davrandığı bir "gerçeklik yanılsamasına" katkıda bulunur (Slater, 2003; Slater, 2014). Çalışmalar, MBSR programına katılmanın, sağlık çalışanlarının stresini ve tükenmişliğini azaltmak gibi hasta olmayanlar için faydalar sağladığını göstermektedir (Irving, vd., 2009; Montero-Marin, vd., 2015; Kabat-Zinn, vd., 2016). Farkındalığın benzer faydaları farklı kültürlerde de bulunmuştur (Kabat-Zinn vd., 2016).

Farkındalık pratiğinin dijital olarak kullanımına başlanması hem hasta bakımı hem de hemşirelerin iş yüküne olumlu katkısı olacağı düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde farkındalık pratiklerinin VR uygulamaları olarak hemşirelik uygulamalarına aktarılmasına yönelik yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalara rastlanmamıştır. Bu bağlamda, derlemenin amacı mindfulness stres azaltma programlarının sanal gerçeklik ile hemşirelik uygulamaları arasındaki ilişkinin ele alınmasıdır.

2. SANAL GERÇEKLİK UYGULAMALARIYLA MİNDFULNESS TEMELLİ STRES AZALTMA PROGRAMININ KULLANIM ALANLARI

VR sistemleri ve bunların uygulamaları farkındalığa neden olmaya ve insanların farkındalık becerilerini arttırmaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte bu sistemlerin daha iyi bir refah sağladığını gösteren çalışmalar da vardır (Gromala, vd., 2011; Shaw, vd., 2011; Choo ve May, 2014; Crescentini, vd., 2016; Kosunen, vd., 2016; Cikajlo, vd., 2017; Asati ve Miyachi, 2019; Navarro-Haro, vd., 2019; Chandasiri, vd., 2019; Seabrook, vd., 2020; Girardeau, vd., 2020). Örneğin, VR sistemi kullanarak kronik ağrı hastalarında farkındalığı artırmanın kronik ağrıyı azaltmada etkili olduğu bulunmuştur (Gromala, vd., 2011).

Farkındalık uygulamaları bireylerin stresinin azaltmada etkili olduğu yapılan çalışmalarda görülmektedir. VR ile farkındalığın araştırıldığı Shaw ve diğerlerinin (2011) yapmış olduğu bir çalışmada katılımcıların streslerini azaltmada yardımcı olacak eğitim için sürükleyici bir sanal ortam olan Meditasyon Odası tasarlanmıştır. Uyarılmayı izlemek için biofeedback sensörleri benimsenmiş ve bu veriler de VE'nin görsel varlıklarını etkilemiştir. Sonuç olarak, katılımcılar, VE'nin sürekli değişen görsel geribildirimini gözlemlerken, kontrol grubunda tek başına biofeedbackden daha etkili olan stres seviyelerini başarıyla yönetmiştir (Shaw, vd., 2011).

Choo ve May (2014), farkındalık meditasyonu sırasında dikkatlerini dağıtmaya çalışmadan, zaman içinde kullanıcının ilgisini korumak amacıyla bir VR uygulaması tasarlanmıştır. Katılımcıları dikkatli bir şekilde meditasyon yaptığı için ödüllendirmek için 'Serenity' adlı bir puan sistemi kullanılmaktadır. Katılımcılar topladıkları 'Serenity' ile meditasyon seansı bittikten sonra ödüllendirilmektedir. Kazanılan 'Serenity' miktarı, katılımcı ne kadar kötü veya mükemmel performans sergilediğine bakılmaksızın tamamlanan her dikkatli ders için statik bir miktardır. Önlem olarak içeriklere kilit konmuştur. Bölümler tamamlandıkça sırasıyla kilit açılmaktadır. 'Serenity' ödül sistemine entegre edilmiştir. Farklı meditasyon derslerine sahip yeni farkındalık sahneleri, önceden belirlenmiş miktarlarda 'Serenity' ile açılmaktadır. Bu nedenle, bir kullanıcı yazılımda ne kadar çok farkındalık meditasyonu gerçekleştirirse, daha fazla farkındalık konumu elde etmeye o kadar

yaklaşmaktadır. Zamanla yeni farkındalık derslerinin kilidini açmak, yeni kullanıcıların başlangıçta çok fazla seçenek arasında kalmasını engellemektedir. Ayrıca zamanla ödül olarak yeni derslerin kilidi açılmaktadır. Her dikkatli oturum sırasında katılımcıların duygusal ilerlemesi Emotiv EEG başlığı ile takip edilmektedir. Gerçek zamanlı olarak soyutlanmış görsel geri bildirim sağlamaktadır. Katılımcı gevşedikçe ve nefes alıp vermesi yavaşladıkça, içsel hislerine odaklanmaya başladığında, Emotiv EEG meditasyon puanlarını (sayısal olarak 0 ile 1 arasında temsil edilir, burada 1 olası en yüksek puandır) ve katılımcıların sakinliğini ve diğer duygusal durumlarını takip edebilmektedir (Choo ve May, 2014).

Ayrıca mobil uygulama olan Hiatus Sistemi (VR stres azaltma mobil uygulaması gerçek zamanlı biofeedback kullanarak MBSR için bir öğretim aracı görevi görmektedir. Uygulama hem tedavi sırasında hem de sonrasında hastaların stresini azaltmak için tasarlanmıştır. Hiatus Sistemi, kullanıcıya yaklaşık 20 dakikalık seanslarla, MBSR meditasyonunu uygulamaya başlarken doğru nefes alma yöntemini öğretmektedir. Deneyim sırasında kullanıcı, uçmak istediği yöne bakarak büyük bir ağacın etrafında yavaşça uçabilmektedir. Kullanıcılar nefesini verdiklerinde, basınç sensörü aracılığıyla iletilen veriler sayesinde sanal dünyada sırtında hafif bir rüzgar hissetmekte ve hızlarını geçici olarak artırmaktadır (Bruggeman ve Wurster, 2018). Crescentini ve diğerleri (2016) tarafından yapılan araştırmada, katılımcılardan 8 haftalık bir farkındalık meditasyon kursu tamamlandıktan sonra stres çağrıştıran VR senaryolarını gözlemlenmeleri istendikten sonra, durum farkındalığında bir artış ve stres tepkisinde azalma olduğu belirtilmiştir (Crescentini, vd., 2016).

Cikajlo ve diğerlerinin (2017) VR mindfulness uygulamasının stres ve kaygı azaltma terapisi etkinliğine etkisinin araştırıldığı çalışmada (n=8) mindfulness eğitmeni ve 3D VR kulaklıkları olan katılımcılar için bir Web arayüzünden oluşan bulut tabanlı bir sistem geliştirilmiştir. Mindfulness eğitmeni, kulaklık kullanarak katılımcılar ile Web arayüzü üzerinden iletişim kurmaktadır. Web uygulaması ile sanal odalarda, 360 derece video ve gerçek etkileşimlerle veya bağımsız meditasyonlarla grup oturumları gerçekleştirilmiştir. Mindfulness programı, geliştirilmiş sanal ortamlar için özel olarak 8 haftalık MBSR kursu olarak tasarlanmıştır. Katılımcıların çalışma sırasında daha yüksek yaşam doyumu seviyesine ulaştığı ifade edilmiştir. Ayrıca VR

mindfulness uygulamalarını kullanımı kolay ve kullanıcı dostu olduğu ve çeşitli gruplar için uzaktan farkındalık eğitimi için kullanışlı olduğu vurgulanmıştır (Cikajlo, vd., 2017).

Seabrook ve diğerlerinin (2020) gerçekleştirdiği (n=37) kontrollü bir laboratuvar ortamında bir VR mindfulness uygulaması kullandığı pilot çalışmada durum farkındalığındaki büyük ve istatistiksel olarak anlamlı bir artış olduğu, VR uygulamasının farkındalığı desteklemede başarılı olduğu belirtilmektedir (Seabrook, vd., 2020).

Dikkati yeniden kazanmada da VR mindfulness uygulamaları kullanılmaktadır. Asati ve Miyachi (2019)'nin çalışmasında birden fazla hedefi olan bir okçuluk oyunu da dahil olmak üzere, özel olarak rahatlatıcı bir VR ortam oluşturulmuştur. 12 katılımcının dikkat süresi, VR seansından önce ve sonra bir aksiyon olmayan video oyunu skoru ve Muse kafa bandı EEG sinyalleri ile test edilmiştir. 10 dakikalık VR oturumu katılımcıların deneyimlerine göre puanlarını arttırmıştır. Muse kafa bandı verilerine göre, katılımcıların VR deneyimlerinden bağımsız olarak sakinlik puanları artmıştır. Deneyden sonra, tüm katılımcılar günlük aktivitelerine devam etmek için rahatladıklarını bildirmişlerdir (Asati ve Miyachi, 2019).

Kosunen ve diğerlerinin (2016) çalışmasında sanal gerçekliği neurofeedback ile birleştiren bir nöroadaptif VR meditasyon sistemi olan RelaWorld sunulmaktadır. Başa takılan bir ekran kullanarak, kullanıcılar meditasyon egzersizleri yaparak sanal bir dünyada yükselmektedir. Sistem, EEG yoluyla kullanıcıların beyin aktivitesini gerçek zamanlı olarak ölçmekte ve konsantrasyon ve gevşeme seviyesi için tahminleri hesaplamaktadır. Bu değerler daha sonra sanal gerçeklikle eşleştirilmektedir. 43 denek üzerinde yapılan çalışmada, RelaWorld sisteminin daha derin bir rahatlama sağladığı belirtilmektedir (Kosunen, vd., 2016).

MBSR temelli VR uygulamaları ileriye dönük bellek için de kullanılmaktadır. Girardeau ve diğerlerinin (2020) çalışmasında, katılımcılardan (n=80) sanal bir kasabada bir yürüyüş sırasında belirli anlarda (zamana dayalı öğeler) veya yerlerde (olay temelli öğeler) eylemleri hatırlamaları istenmiştir. Çalışmada ileriye dönük bellek için önemli bir fark görülmemesine rağmen VR uygulamasının olumlu etkisinin yadsınamayacağı vurgulanmaktadır (Girardeau, vd., 2020). Fakat yapılan bazı araştırmalar bunun tam tersini göstermektedir. Bu

çalışmalarda, zihinsel sağlık veya durum farkındalığı üzerindeki etkisiyle ilişkili olarak VR destekli farkındalık uygulaması değerlendirilmiştir (Gomez, vd., 2017; Navarro-Haro, vd., 2017; Flores, vd., 2018; Chandasiri, vd., 2019). Klinik olmayan bir popülasyondan uzman meditasyoncularla yapılan bir değerlendirmede, Navarro-Haro ve diğerleri (2017), sanal gerçeklik destekli bir farkındalık uygulamasının durum farkındalığını ön testten son teste kadar artırdığını, üzüntü ve kaygı duygularını azalttığını ve gevşeme duygularını artırdığını göstermiştir. Yine Navarro-Haro ve diğerlerinin (2019) birinci basamakta yaygın anksiyete bozukluğunun (YAB) tedavisine yönelik farkındalık temelli müdahalenin VR davranış terapisi uygulaması olarak ve olmadan yaptığı çalışmada (n=42), VR'ın YAB için farkındalık temelli yaklaşımlar sunduğu, tedaviye bağlılığı ve farkındalık uygulaması için motivasyonu artırmak için iyi bir araç olabileceği ifade edilmektedir (Navarro-Haro, vd., 2019). Chandrasiri ve diğerleri (2019), klinik olmayan, yetişkin örnekleminde (n=32) nefes odaklı bir farkındalık uygulamasıyla eşleştirilen, VR'de sunulan bir plaj sahnesinin çok yönlü bir video kaydını değerlendirmişlerdir. Navarro-Haro ve diğerlerinin (2017) bulgularıyla tutarlı olarak, Chandrasiri ve diğerleri (2019), VR kullandıktan sonra durum farkındalığının önemli ölçüde arttığı bulunmuştur. Bununla birlikte, çalışmaları, VR özelliklerinin farkındalığı nasıl ve neden desteklediğine dair sınırlı bilgi sağlamaktadır.

Diğer girişimler arasında, eğlenceli deneyimlerle farkındalığı geliştirmeyi amaçlayan VR sistemleri (Amores, vd., 2016) ve derin rahatlama, mevcudiyet ve derin meditasyon seviyeleri sağlamak için neurofeedback ile birleştirilen VR sistemleri (Kosunen, vd., 2016) bulunmaktadır.

VR maruziyetinin hem anksiyete bozukluğu olan hem de anksiyete bozukluğu olmayan hastalarda anksiyete ve korku tepkilerinin psikofizyolojik semptomlarını (örneğin elektrodermal aktivite açısından) ortaya çıkaracak ve değiştirecek kadar deneysel gerçekçilik açısından çok etkili olabileceği gösterilmiştir. (Diemer, vd., 2014). VR'de maruz kalma, aslında, anksiyete bozukluklarının tedavisinde ve özellikle, belirli uyaranlara sahip durumlara maruz kalma yoluyla belirli fobilerin tedavisinde etkili olur (Sanal Gerçeklik Maruz Kalma Terapisi). Fobik bozukluklarda sanal gerçekliğin kullanılması, kişiler için imkansız olarak görülen deneyimlerin gerçekleşmesini mümkün kılar (Costa, vd., 2018). Örneğin VR deneyimiyle bir uçaktan atlamak, yavaş

yavaş örümcek dolu bir ortamda dalmak (Miloff, vd., 2015), yükseklik korkusu olanlarda balkon korkuluklarına yavaş yavaş yaklaşmak (Rothbaum, vd., 1999) olabilir. Dahası, sanal dünyaya dalma, düşük hayal gücüne sahip veya in vivo maruziyeti reddeden denekler için de yararlıdır (Costa, vd., 2018).

VR ayrıca travma sonrası stres bozukluğunun tedavisinde de kullanılmaktadır. Güney Kaliforniya Üniversitesi Yaratıcı Teknoloji Enstitüsü'nden, kıdemli askerlerde yaygın olan travma sonrası stres bozukluğu üzerinde çalışmıştır. VR uygulayarak stresli durumları kademeli olarak yeniden yaratmıştır. Simülasyon, travmaya neden olan tüm duyguları hastaya iade etme fikrine dayanmaktadır. Hastanın yüzleşmeye hazır olmadığı herhangi bir şeyi dışlanarak, kendini geçmiş deneyime kaptırması ve bunu kademeli olarak yapabilmesi olasılık dahilindedir (Rizzo ve Kim, 2005).

1990'lardan beri yeme bozukluklarının tedavisinde VR'nin kullanımına ilişkin ilk çalışmalar yapılmıştır (Riva, vd., 2004). Sanal dünya aracılığıyla aslında iki vücut görüntüsünü karşılaştırmak mümkündür. Hastanın vücudunun objektif ölçümünden elde edilen gerçek görüntü ve hastanın nasıl görüldüğünden yola çıkarak özne tarafından algılanan görüntü karşılaştırılmaktadır (Riva, vd., 2001; Riva, vd., 2004). VR, negatif bir vücut görüntüsünü değiştirmek için olası bir araç olarak kabul edilmektedir (Riva, 2011).

Son yıllarda, ağrı için VR üzerine yapılan araştırmalarla birlikte, etkili bir nonfarmakolojik analjezik yaklaşım (MBSR meditasyonu) uygulanarak, VR'nin kronik ağrı hastaları için daha uygun olduğuna ve uzun vadede yararlı uygun bir yaklaşım sağlayabileceğine inanılmaktadır. Tong ve diğerleri (2015) tarafından bir ağrı kliniğinde (n=13) kronik ağrı tedavisinde kullanılmak üzere, biyogeribildirim sensörlerini, sürükleyici bir sanal ortamı ve stereoskopik sesi bir araya getiren farkındalık meditasyonu yoluyla hastaların dikkatlerini içe yönlendirmelerine yardımcı olmak için "Sanal Meditatif Yürüyüş" (VMW) adlı VR sistemi geliştirilmiştir. VMW, hastaların fizyolojik biyogeribildirim verileriyle eşleştirilen gerçek zamanlı sürükleyici görsel sinyaller ve sesli geri bildirim sağlayarak kronik ağrıları yönetmelerini sağlamaktadır. VR ve MBSR meditasyonunun kronik ağrıyı yönetmede etkili olduğu kanıtlanmıştır. Benzer şekilde Gromala ve diğerlerinin (2015) VMW uygulaması yaptığı çalışmada (n=13), VMW'nin algılanan ağrıyı azaltmada etkili olduğu vurgulanmaktadır.

3. SANAL GERÇEKLİK UYGULAMALARIYLA MİNDFULNESS TEMELLİ STRES AZALTMA PROGRAMININ HEMŞİRELİKTE KULLANIMI

Son yıllarda klinik alanda VR kullanımında hem bilgi teknolojisinin kaydettiği ilerleme hem de bu teknolojinin uygulanmasındaki maliyetlerdeki düşüş için istikrarlı bir artış olmuştur (Riva, 2002). Bununla birlikte, VR cihazlarının ve yazılımlarının standartlaştırılması, yani araştırma topluluğu tarafından paylaşılabilir standartlaştırılmış protokollerin eksikliği gibi hala birçok sınırlama vardır. Şu anda, yalnızca aşağıdaki klinik protokoller mevcuttur: yeme bozukluklarının tedavisi (Riva, vd., 2011), uçma korkusu (Rothbaum, vd., 1999; Maldonato, vd., 2018), topluluk önünde konuşma korkusu (Botella, vd., 2000), panik bozukluklar gibi (Vincelli, vd., 2011). Ayrıca, bugüne kadar, mevcut çeşitli VR sistemlerinden bazıları birlikte çalışabilir. Hemşirenin klinik becerilerinin, VR sistemlerinin klinik alanında etkin kullanım için anahtar faktör olmaya devam ettiğini ve ikame olarak değil terapi desteği olarak anlaşılacağını unutmamak gerekir. Dahası, ilişki ve iletişim ağının, sanal ortamları bireylerin, nesnelere ve süreçlerin etkileşimde bulunduğu hasta ve terapist arasında paylaşılan dünyalara dönüştürmek için ana unsur olarak kaldığı her zaman akıldan tutulmalıdır (Riva, 2005).

Hemşirelik mesleğinin, bilişsel olduğu kadar psikomotor ve tutumsal becerilerin de kazandırılması gereken bir meslek olması, eğitimde yenilikçi uygulamaların kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (Padilha vd., 2019; Hirt ve Beer, 2020). Teknolojinin hızlı gelişimi ile birlikte hemşirelik eğitiminde VR teknolojisi kullanılarak oluşturulan sanal ortam laboratuvarlarını gündeme getirmiştir. VR teknolojisinin eğitimde kullanılmasını destekleyen pek çok çalışma mevcuttur (King vd., 2018; Padilha vd., 2019; Kardong-Edgren vd., 2019; Ayed vd., 2019; McCarthy ve Uppot, 2019; Kardong-Edgren vd., 2019; Hirt ve Beer, 2020). VR teknolojisi hemşirelik öğrencilerinin, hasta güvenliğini sağlarken temel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak yenilikçi yöntemlerden biridir. VR başlığı ve oyun tabanlı öğrenme teknolojisi hemşirelik öğrencilerinde beceriyi arttırmak, kalıcılığı sağlamak için bir araç olarak kullanılabilir (Kardong-Edgren vd., 2019; McCarthy ve Uppot, 2019). Klinik alanlarda, hastaların dikkatini başka yöne çekmek, ağrının azaltılması, konforun ve rahatlığın sağlanması için kullanılan hemşirelik girişimleri

arasında, son zamanlarda VR gözlükleri kullanılmaktadır. VR, teknolojinin gelişmesiyle nonfarmakolojik uygulamalar arasında kabul edilmektedir (King vd., 2018; Kardong-Edgren vd., 2019; Ayed vd., 2019).

VR teknolojileri, ruh sağlığı müdahalelerini geniş halk kitleleri için daha erişilebilir hale getirmiştir (Hill, vd., 2017). Bu sunum platformları, farkındalık temelli müdahalelerin erişilebilirliğini geliştirmesine rağmen, araştırmalar Web ve mobil programlara bağlılığın genellikle düşük olduğunu göstermiş olup (Toivonen, vd., 2017), bu da uzun vadede ilgi çekici olmayabileceklerini düşündürmektedir (Kvillemo, vd., 2016). Bu teknolojilerin, farkındalık uygulamasıyla ilişkili bazı deneysel zorlukların üstesinden gelmede kullanıcılara anlamlı bir şekilde yardımcı olmasını mümkün kılmamaktadır, bu da bağlantının kesilmesine ve hatta olumsuz etkilere katkıda bulunabilir (Blanck, vd., 2018; Anderson ve Farb, 2018). Bu konuda mindfulness temelli profesyonel uygulamalar için eğitilmiş hemşirelere ihtiyaç artmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak çalışmalar, VR'nin farkındalığı ve refahı iyileştirmede kullanım potansiyeli olduğunu göstermektedir. Bilgi işleminde farkındalık, sınırlı sayıda çalışma ile nispeten yeni bir araştırma alanıdır ve sanal gerçeklik oyunlarında farkındalık konusundaki literatür daha da azdır. Bu nedenle, sanal gerçeklik ve diğer dijital uygulamalarda farkındalık ile ilgili süreçleri anlamak için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Farkındalıkla ilgili sanal gerçeklik oyunlarında neurofeedback'in kullanılması gelecekteki uygulamalar için umut verici görünüyor. VR gibi yeni teknolojilerin hemşirelik uygulamaları ve hemşirelik eğitiminde benimsenmesinin artmasının, hemşire-hasta ilişkilerini olumlu yönde değiştireceği, potansiyel faydalar sunacağı düşünülmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte sağlık alanında VR teknolojilerinin kullanımının önemi giderek artmaktadır. Bu bağlamda hemşirelerin ve tüm sağlık profesyonellerinin teknolojiye ayak uydurmaları kaçınılmazdır. Koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinde VR uygulamalarından yararlanılmasının önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALDAO, A., NOLEN-HOEKSEMA, S., & SCHWEIZER, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical psychology review, 30*(2), 217-237.
- AMORES, J., BENAVIDES, X., & MAES, P. (2016, May). Psychicvr: Increasing mindfulness by using virtual reality and brain computer interfaces. In *Proceedings of the 2016 CHI Conference Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 2-2).
- ANDERSON, T., & FARB, N. A. (2018). Personalising practice using preferences for meditation anchor modality. *Frontiers in psychology, 9*, 2521.
- ASATI, M., & MIYACHI, T. (2019). A Short Virtual Reality Mindfulness Meditation Training For Regaining Sustained Attention. *arXiv preprint arXiv:1907.04487*.
- AYED, I., GHAZEL, A., JAUME-Í-CAPO, A., MOYÀ-ALCOVER, G., VARRONA, J., & MARTÍNEZ-BUESO, P. (2019). Vision-based serious games and virtual reality systems for motor rehabilitation: A review geared toward a research methodology. *International journal of medical informatics, 131*, 103909.
- BAER, R. A., SMITH, G. T., LYKINS, E., BUTTON, D., KRIETEMEYER, J., SAUER, S., ... & WILLIAMS, J. M. G. (2008). Construct validity of the five facet mindfulness questionnaire in meditating and nonmeditating samples. *Assessment, 15*(3), 329-342.
- BIRNIE, K., SPECA, M., & CARLSON, L. E. (2010). Exploring self-compassion and empathy in the context of mindfulness-based stress reduction (MBSR). *Stress and Health, 26*(5), 359-371.
- BISHOP, S. R., LAU, M., SHAPIRO, S., CARLSON, L., ANDERSON, N. D., CARMODY, J., ... & DEVINS, G. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical psychology: Science and practice, 11*(3), 230-241.
- BLANCK, P., PERLETH, S., HEIDENREICH, T., KRÖGER, P., DITZEN, B., BENTS, H., & MANDER, J. (2018). Effects of mindfulness exercises as stand-alone intervention on symptoms of anxiety and depression: Systematic review and meta-analysis. *Behaviour Research and Therapy, 102*, 25-35.
- BOTELLA, C., BANOS, R., GUILLÉN, V., PERPIÑÁ, C., ALCAÑIZ, M., & PONS, A. (2000). Telepsychology: Public speaking fear treatment on the internet. *CyberPsychology & Behavior, 3*(6), 959-968.
- BRUGGEMAN, K. J., & WURSTER, S. W. (2018). The Hiatus system: virtual healing spaces: low dose mindfulness based stress reduction virtual reality application. In *ACM SIGGRAPH 2018 Appy Hour* (pp. 1-2).
- CAMPOS, D., CEBOLLA, A., QUERO, S., BRETÓN-LÓPEZ, J., BOTELLA, C., SOLER, J., ... & BAÑOS, R. M. (2016). Meditation and happiness: Mindfulness and self-compassion may mediate the meditation-happiness relationship. *Personality and individual differences, 93*, 80-85.
- CHAMBERS, R., LO, B. C. Y., & ALLEN, N. B. (2008). The impact of intensive mindfulness training on attentional control, cognitive style, and affect. *Cognitive therapy and research, 32*(3), 303-322.
- CHANDRASIRI, A., COLLETT, J., FASSBENDER, E., & DE FOE, A. (2020). A virtual reality approach to mindfulness skills training. *Virtual Reality, 24*(1), 143-149.
- CHOO, A., & MAY, A. (2014, October). Virtual mindfulness meditation: Virtual reality and electroencephalography for health gamification. In *2014 IEEE Games Media Entertainment* (pp. 1-3). IEEE.
- CIKAJLO, I., STABA, U. C., VRHOVAC, S., LARKIN, F., & RODDY, M. (2017). A cloud-based virtual reality app for a novel telemindfulness service: rationale, design and feasibility evaluation. *JMIR research protocols, 6*(6), e6849.
- COLLINS, E., COX, A., WILCOCK, C., & SETHU-JONES, G. (2019). Digital games and mindfulness apps: comparison of effects on post work recovery. *JMIR mental health, 6*(7), e12853.
- COSTA, R. T. D., CARVALHO, M. R. D., RIBEIRO, P., & NARDI, A. E. (2018). Virtual reality exposure therapy for fear of driving: analysis of clinical characteristics, physiological response, and sense of presence. *Revista brasileira de psiquiatria, (AHEAD)*, 0-0.
- CRESCENTINI, C., CHITTARO, L., CAPURSO, V., SIONI, R., & FABBRO, F. (2016). Psychological and physiological responses to stressful situations in immersive virtual reality: Differences between users who practice mindfulness meditation and controls. *Computers in Human Behavior, 59*, 304-316.
- DAMEN, K. H., & VAN DER SPEK, E. D. (2018, September). Virtual reality as e-mental health to support starting with mindfulness-based cognitive therapy. In *International Conference on Entertainment Computing* (pp. 241-247). Springer, Cham.
- DIEMER, J., ALPERS, G. W., PEPERKORN, H. M., SHIBAN, Y., & MÜHLBERGER, A. (2015). The impact of perception and presence on emotional reactions: a review of research in virtual reality. *Frontiers in psychology, 6*, 26.
- DIEMER, J., MÜHLBERGER, A., PAULI, P., & ZWANZGER, P. (2014). Virtual reality exposure in anxiety disorders: Impact on psychophysiological reactivity. *The World Journal of Biological Psychiatry, 15*(6), 427-442.
- ERISMAN, S. M., & ROEMER, L. (2010). A preliminary investigation of the effects of experimentally induced mindfulness on emotional responding to film clips. *Emotion, 10*(1), 72.
- FLORES, A., LINEHAN, M. M., TODD, S. R., & HOFFMAN, H. G. (2018). The use of virtual reality to facilitate mindfulness skills training in dialectical behavioral therapy for spinal cord injury: a case study. *Frontiers in psychology, 9*, 531.
- GIRARDEAU, J. C., BLONDÉ, P., MAKOWSKI, D., ABRAM, M., PIO-LINO, P., & SPERDUTI, M. (2020). The impact of state and dispositional mindfulness on prospective memory: a virtual reality study. *Consciousness and cognition, 81*, 102920.
- GOMEZ, J., HOFFMAN, H. G., BISTRICKY, S. L., GONZALEZ, M., ROSENBERG, L., SAMPAIO, M., ... & LINEHAN, M. M. (2017). The use of Virtual Reality Facilitates Dialectical Behavior Therapy® "Observing Sounds and Visuals" mindfulness skills training exercises for a Latino patient with severe burns: a case study. *Frontiers in psychology, 8*, 1611.
- GROMALA, D., SONG, M., YIM, J. D., FOX, T., BARNES, S. J., NAZEMI, M., ... & SQUIRE, P. (2011). Immersive VR: A non-pharmacological analgesic for chronic pain?. In *CHI '11 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1171-1176).
- GROMALA, D., TONG, X., CHOO, A., KARAMNEJAD, M., & SHAW, C. D. (2015, April). The virtual meditative walk: virtual reality therapy for chronic pain management. In *Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 521-524).
- GROSSMAN, P., NIEMANN, L., SCHMIDT, S., & WALACH, H. (2004). Mindfulness-based stress reduction and health benefits: A meta-analysis. *Journal of psychosomatic research, 57*(1), 35-43.
- HAYES, S. C., STROSAHL, K. D., & WILSON, K. G. (2009). *Acceptance and commitment therapy*. Washington, DC: American Psychological Association.
- HILL, C., MARTIN, J. L., THOMSON, S., SCOTT-RAM, N., PENFOLD, H., & CRESWELL, C. (2017). Navigating the challenges of digital health innovation: considerations and solutions in developing online and smartphone-application-based interventions for mental health disorders. *The British Journal of Psychiatry, 211*(2), 65-69.
- HIRT, J., & BEER, T. (2020). Use and impact of virtual reality simulation in dementia care education: A scoping review. *Nurse education today, 84*, 104207.
- IRVING, J. A., DOBKIN, P. L., & PARK, J. (2009). Cultivating mindfulness in health care professionals: A review of empirical studies of mindfulness-based stress reduction (MBSR). *Complementary therapies in clinical practice, 15*(2), 61-66.
- JHA, A. P., STANLEY, E. A., KIYONAGA, A., WONG, L., & GELFAND, L. (2010). Examining the protective effects of mindfulness training on working memory capacity and affective experience. *Emotion, 10*(1), 54.
- KABAT-ZINN, J., DE TORRIJOS, F., SKILLINGS, A. H., BLACKER, M., MUMFORD, G. T., ALVARES, D. L., ... & ROSAL, M. C. (2016). Delivery and Effectiveness of a Dual Language (English/Spanish) Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR): Program in the Inner City-A Seven-Year Experience: 1992-1999. *Mindfulness & Compassion, 1*(1), 2-13.

- KABAT-ZINN, J. (1982). An outpatient program in behavioral medicine for chronic pain patients based on the practice of mindfulness meditation: Theoretical considerations and preliminary results. *General hospital psychiatry*, 4(1), 33-47.
- KABAT-ZINN, J. (1990). Full catastrophe living: The program of the stress reduction clinic at the University of Massachusetts Medical Center.
- KABAT-ZINN, J. (2011). Some reflections on the origins of MBSR, skillful means, and the trouble with maps. *Contemporary Buddhism*, 12(1), 281-306.
- KARDONG-EDGREN, S. S., FARRA, S. L., ALÏNIER, G., & YOUNG, H. M. (2019). A call to unify definitions of virtual reality. *Clinical Simulation in Nursing*, 31, 28-34.
- KHOURY, B., LECOMTE, T., GAUDIANO, B. A., & PAQUÏN, K. (2013). Mindfulness interventions for psychosis: a meta-analysis. *Schizophrenia research*, 150(1), 176-184.
- KING, D., TEE, S., FALCONER, L., ANGELL, C., HOLLEY, D., & MILLS, A. (2018). Virtual health education: Scaling practice to transform student learning: Using virtual reality learning environments in healthcare education to bridge the theory/practice gap and improve patient safety. *Nurse Educ Today*, 71, 7-9.
- KOSUNEN, I., SALMINEN, M., JÄRVELÄ, S., RUONALA, A., RAVAJA, N., & JACUCCI, G. (2016, March). Relaworld: neuroadaptive and immersive virtual reality meditation system. In *Proceedings of the 21st International Conference on Intelligent User Interfaces* (pp. 208-217).
- KUYKEN, W., WATKINS, E., HOLDEN, E., WHITE, K., TAYLOR, R. S., BYFORD, S., ... & DALGLEISH, T. (2010). How does mindfulness-based cognitive therapy work?. *Behaviour research and therapy*, 48(11), 1105-1112.
- KVILLEMO, P., BRANDBERG, Y., & BRÄNSTRÖM, R. (2016). Feasibility and outcomes of an internet-based mindfulness training program: a pilot randomized controlled trial. *JMIR mental health*, 3(3), e33.
- LINDSAY, E. K., & CRESWELL, J. D. (2017). Mechanisms of mindfulness training: Monitor and Acceptance Theory (MAT). *Clinical psychology review*, 51, 48-59.
- LINEHAN, M. (2015). DBT skills training manual. Dialectical behavior therapy skills training manual (Second edi). Guilford Press, New York.
- LITTLE, D. (2016). Supporting or inhibiting motivations to meditate? A semi-structured interview study of the user experience of mobile mindfulness apps. UCL Interaction Centre.
- LYMEUS, F., LUNGGREN, T., & HARTIG, T. (2017). Attentional effort of beginning mindfulness training is offset with practice directed toward images of natural scenery. *Environment and Behavior*, 49(5), 536-559.
- LUTZ, A., SLAGTER, H. A., DUNNE, J. D., & DAVIDSON, R. J. (2008). Attention regulation and monitoring in meditation. *Trends in cognitive sciences*, 12(4), 163-169.
- MALDONATO, M. N., SPERANDEO, R., DELL'ORCO, S., IENNACO, D., CERRONI, F., ROMANO, P., ... & MAROTTA, R. (2018). Mind brain and altered states of consciousness. *Acta Medica Mediterranea*, 34, 357.
- MCCARTHY, C. J., & UPPOT, R. N. (2019). Advances in virtual and augmented reality—exploring the role in health-care education. *Journal of Radiology Nursing*, 38(2), 104-105.
- MILOFF, A., MARKLUND, A., & CARLBRING, P. (2015). The challenger app for social anxiety disorder: New advances in mobile psychological treatment. *Internet Interventions*, 2(4), 382-391.
- MONTERO-MARIN, J., PUEBLA-GUEDEA, M., HERRERA-MERCADAL, P., CEBOLLA, A., SOLER, J., DEMARZO, M., ... & GARCÍA-CAMPAYO, J. (2016). Psychological effects of a 1-month meditation retreat on experienced meditators: the role of non-attachment. *Frontiers in Psychology*, 7, 1935.
- MONTERO-MARIN, J., TOPS, M., MANZANERA, R., PIVA DEMARZO, M. M., ALVAREZ DE MON, M., & GARCÍA-CAMPAYO, J. (2015). Mindfulness, resilience, and burnout subtypes in primary care physicians: the possible mediating role of positive and negative affect. *Frontiers in psychology*, 6, 1895.
- NAVARRO-HARO, M. V., LÓPEZ-DEL-HOYO, Y., CAMPOS, D., LINEHAN, M. M., HOFFMAN, H. G., GARCÍA-PALACIOS, A., ... & GARCÍA-CAMPAYO, J. (2017). Meditation experts try Virtual Reality Mindfulness: A pilot study evaluation of the feasibility and acceptability of Virtual Reality to facilitate mindfulness practice in people attending a Mindfulness conference. *PLoS one*, 12(11), e0187777.
- NAVARRO-HARO, M. V., MODREGO-ALARCÓN, M., HOFFMAN, H. G., LÓPEZ-MONTOYO, A., NAVARRO-GIL, M., MONTERO-MARIN, J., ... & GARCÍA-CAMPAYO, J. (2019). Evaluation of a mindfulness-based intervention with and without virtual reality dialectical behavior therapy® mindfulness skills training for the treatment of generalized anxiety disorder in primary care: A pilot study. *Frontiers in psychology*, 10, 55.
- NEFF, K. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and identity*, 2(2), 85-101.
- PADILHA, J. M., MACHADO, P. P., RIBEIRO, A., RAMOS, J., & COSTA, P. (2019). Clinical virtual simulation in nursing education: randomized controlled trial. *Journal of medical Internet research*, 21(3), e11529.
- RIVA, G., BACCHETTA, M., CESA, G., CONTI, S., & MOLINARI, E. (2004). The use of VR in the treatment of eating disorders.
- RIVA, G., BACCHETTA, M., CESA, G., CONTI, S., & MOLINARI, E. (2001). Virtual reality and telemedicine based experiential cognitive therapy: Rationale and clinical protocol.
- RIVA, G. (2011). The key to unlocking the virtual body: virtual reality in the treatment of obesity and eating disorders. *Journal of diabetes science and technology*, 5(2), 283-292.
- RIVA, G. (2002). Virtual reality for health care: the status of research. *Cyberpsychology & Behavior*, 5(3), 219-225.
- RIVA, G. (2005). Virtual reality in psychotherapy. *Cyberpsychology & behavior*, 8(3), 220-230.
- RIZZO, A. S., & KIM, G. J. (2005). A SWOT analysis of the field of virtual reality rehabilitation and therapy. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 14(2), 119-146.
- ROQUET, D. C., & SAS, C. (2018, April). Evaluating mindfulness meditation apps. In *Extended Abstracts of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-6).
- ROTHBAUM, B. O., HODGES, L., & SMITH, S. (1999). Virtual reality exposure therapy abbreviated treatment manual: Fear of flying application. *Cognitive and Behavioral Practice*, 6(3), 234-244.
- SEABROOK, E., KELLY, R., FOLEY, F., THEILER, S., THOMAS, N., WADLEY, G., & NEDELJKOVIC, M. (2020). Understanding how virtual reality can support mindfulness practice: Mixed methods study. *Journal of medical Internet research*, 22(3), e16106.
- SEGAL, Z. V., WILLIAMS, J. M. G., TEASDALE, J. D. (2002). Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse. Guilford Press, New York.
- SEGAL, Z. V., WILLIAMS, J. M. G., TEASDALE, J. D. (2002). Mindfulness-based cognitive therapy for depression: A new approach to preventing relapse. Guilford Press, New York.
- SEVILLA-LLEWELLYN-JONES, J., SANTESTEBAN-ECHARRI, O., PRYOR, I., MCGORRY, P., & ALVAREZ-JIMENEZ, M. (2018). Web-based mindfulness interventions for mental health treatment: systematic review and meta-analysis. *JMIR mental health*, 5(3), e10278.
- SHAW, C., GROMALA, D., & SONG, M. (2011). The meditation chamber: towards self-modulation. In *Metaplasticity in virtual worlds: Aesthetics and semantic concepts* (pp. 121-133). IGI Global.
- SLATER, M. (2003). A note on presence terminology [online] <http://s3.amazonaws.com/publicationslist.org/data/melslater/ref201/a%20note%20on%20presence%20terminology.pdf> [Erişim Tarihi: 14 Ocak 2021]
- SLATER, M. (2014). Grand challenges in virtual environments. *Frontiers in Robotics and AI*, 1, 3.
- SLATER, M. (1999). Measuring presence: A response to the Witmer and Singer presence questionnaire. *Presence*, 8(5), 560-565.
- STEUER, J. (1992). Defining virtual reality: Dimensions determining telepresence. *Journal of communication*, 42(4), 73-93.
- TOIVONEN, K. I., ZERNICKE, K., & CARLSON, L. E. (2017). Web-based

mindfulness interventions for people with physical health conditions: systematic review. *Journal of medical Internet research*, 19(8), e303.

TONG, X., GROMALA, D., CHOO, A., AMIN, A., & SHAW, C. (2015, August). The virtual meditative walk: an immersive virtual environment for pain self-modulation through mindfulness-based stress reduction meditation. In *International Conference on Virtual, Augmented and Mixed Reality* (pp. 388-397). Springer, Cham.

VINCELLÌ, F., ANOLLI, L., BOUCHARD, S., WIEDERHOLD, B. K., ZURLONI, V., & RIVA, G. (2003). Experiential cognitive therapy in the treatment of panic disorders with agoraphobia: a controlled study. *CyberPsychology & Behavior*, 6(3), 321-328.

WAHBEH, H., & OKEN, B. S. (2016). Internet mindfulness meditation intervention for the general public: pilot randomized controlled trial. *JMIR mental health*, 3(3), e37.

WITMER, B. G., & SINGER, M. J. (1998). Measuring presence in virtual environments: A presence questionnaire. *Presence*, 7(3), 225-240.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

Government houses as presentation of power and ideology in the Ottoman State: The case of Safranbolu Government House

Sema Tuba Özmen¹

Beyza Onur²

1 M.Sc., Karabük University, Institute of Graduate Programs, Department of Architecture, Karabük, TURKEY, e-mail: sematubaozmen@gmail.com

2 Assist. Dr., Karabük University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Karabük, TURKEY, e-mail: beyzaonur@karabuk.edu.tr

Abstract

Architecture, which is associated with the practice of producing space, has always rendered the powers and ideologies visible. This study investigates the government houses in the 19th century Ottoman State with regard to the notions of power and ideology and focuses on the Government House of Safranbolu. It is known that, in the specified period, government houses were important ideological interventions to urban space. This study aims to address the ideological context of the Safranbolu Government House, which is positioned with the ideal of the state. Based on this, first, the urban history of Safranbolu was examined. The importance of Safranbolu Government House in the history of the city, its relationship with the city, its ideological message to the city-dwellers and its architectural style were analyzed through a method based on archival research. All government houses of the period are the artifacts of urban-spatial structures and their architectural style as well as a shared ideology. Safranbolu Government House, which is one of the structures symbolizing the Ottoman State, was also built with a similar ideological consideration. Thus, the readability of the dominant ideology through the production style of Safranbolu Government House, one of the final period architectural artifacts of the Ottoman State, was verified.

Keywords: Ideology, power, architecture, government houses, Safranbolu Government House.

Citation/Atıf: ÖZMEN, S., T. & ONUR, B., (2021). Government houses as presentation of power and ideology in The Ottoman State: The Case of Safranbolu Government House. *Journal of Awareness*. 6(3): 133-145, DOI: 10.26809/joa.6.3.05

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Beyza Onur
E-mail: beyzaonur@karabuk.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

1. INTRODUCTION: POWER, IDEOLOGY AND ARCHITECTURE

The notion of ideology, which is frequently discussed within the field of social sciences, gives room to a variety of discussions. One of these fields of discussion is on the close relationship established by the notion of ideology with architecture. Therefore, architecture should be seen not only as a building production activity, but also as a production of ideologies. Eagleton (1996: 17) described the polymorphism of the notion of ideology as “a text woven into a whole texture with different conceptual fibers”. According to Mclellan (2005: 1-2); this term is an outcome of the social, political and intellectual changes brought by the Industrial Revolution. Ideology has generally been a concept that has a negative connotation. In addition to these definitions, Althusser’s (2015: 77) main thesis is that “Ideology calls individuals as subjects; every ideology can exist only through a subject and for subjects”. According to Mardin (2018: 129), the primary reasons for the spread of ideology to a great extent in the 19th and 20th centuries were: the emergence of new dissemination tools and new education systems to spread it, the growing importance of the intellectuals as an idea-generating class of the society, and the social events of the 19th century. As a result of all the definitions of ideology, the notion leaves its polysemy to the meaning of “the body of ideas defended by an individual or a community” that better fits the contemporary circumstances. Althusser (2015: 16-17) argues that there are two different forms of apparatus that he defines as the repressive and the ideological state apparatuses. In Althusser’s taxonomy, the government, administration, army, police, courts, prisons, and etc. are the oppressive apparatus of the state.

In the context of the relationship between architecture and ideology, Gurallar Yeşilkaya (2003: 19) suggested that space can be considered as an ideological apparatus. In this regard, architecture under the monopoly of power can be influential. Political ideologies believe that they can be understood to the extent that they keep their sphere of influence as wide as possible. Therefore, these ideologies use various tools to expand their sphere of influence and to prevail. In line with this purpose, architecture’s capability to respond to every ideological view through design has always made it attractive. Architecture is effective by designing the facts it aims to tell in accordance with the “response pattern” (Tanyeli,

1989) that contains a particular idea or a body of ideas. The relationship between architecture and ideology, in the sense we know it, has existed not only in the recent centuries, but since the centuries when architecture was first addressed within a social context. Throughout the ages, architecture has served ideologies as well as devising its own ideology. While each period embraces an ideology within its own, it also uses architecture by incorporating it. According to Göl (2009: 9-18), holders of the power employ ideology as a tool to maintain power. Power has an influence not only on people but also on the environment. Considering the types of ideologies, the ideologies that most seeks to reach the entire society is the political ones, therefore, political ideologies exerts a broader influence on the physical environment.

Also, according to Gurallar Yeşilkaya (2003: 19), there are two topics of discussion on the axis of architecture and ideology. The first of these; ideological architecture, is the using of architecture as a tool by political power. Here, space bears the signs of ideologies. The other subject is the ideology of architecture. It express the ideologies of architects belonging to their professional world. This distinction should not mean that professional ideologies are an autonomous field from the dominant ideology. Here, the place of the architect in this environment is the subject of investigation. Starting from these issues on the relationship between ideology and architecture, this study will focus on the subject of ideological architecture. Therefore, first of all, it is necessary to define the existing ideology in the 19th century Ottoman state, which constitutes the scope of the study.

1.1. 19th Century Ideology in the Ottoman State

Among the changes in the Ottoman State starting from the 16th century and being performed potently in the 19th century, architecture had been an increasingly important field. Especially with the westernization practice adopted in the Tanzimat Period, the introduction of new institutions in the changing state organization, and the reformation of the former institutions in the Western style, a need for novel building types emerged. This need was met through the effective use of architecture. Political power, on the one hand, turned the some Tanzimat reforms into an architectural apparatus. Reforms initiated in the military field was completed with new architectural structures such as barracks, police stations and armaments, and bureauc-

ratic developments followed with the opening of new government offices and agencies in the afterwards. The reflections of the aforementioned changes and the productive spaces of the power and ideology of the Ottoman rule were the government houses. The ideological reproduction as well as the images contributed by the government houses built in the post-Tanzimat period to the city and the architecture of the time constitute the framework of this study. Government houses built in the center and in the provinces, where official affairs were undertaken, also affected the formation of the cities. Government houses, revealing the visibility of the Tanzimat ideology in public structures in the Ottoman State, are a political component of the Tanzimat reforms. In this context, it is reasonable to suggest that government houses as one of the ideological machine, embody a rearrangement function of the public sphere.

The Tanzimat Reform Era of 19th century was an important step towards westernization and modernization in the Ottoman State. The reforms in this period were on the social and physical structure. The modern state focused on the production of new building types in cities, revised the education system and made changes in the military field. The Ottoman Westernization and Modernization processes in the 19th century were put into practice as a result of the necessities brought by the internal and external circumstances of the time (Ortaylı, 1985). After the declaration of the Imperial Edict of Tanzimat (Reorganization) in 1839, the notion of westernization became an ideology adopted by the state. The Tanzimat ideology was born out of a westernization effort, which was a continuation of the previous regulatory efforts. The basis of this ideology is reforms. Although these reforms were undertaken in order to regulate the deteriorating military order and to compensate the territorial losses, they later affected other areas as well (Ortaylı, 1985; Tanör, 1985). Akyürek (2008: 4-25) briefly discussed the Tanzimat process and the actors involved in this process: "On the whole, it is possible to speak of a transformation towards the notion of modern state. The role of the ruling elite, which claims to create and control this transformation, as one of the fundamental dynamics of the reconstruction process that all social mechanisms are exposed to in response to a disintegration from the traditional theological perception of the world, gains great importance in the same process."

In the Ottoman State, the removal of the zoning affairs

from the organization of the imperial court began before the Tanzimat, in the time of Mahmud II. The 16th and the 19th century were the centuries where intense changes in the structures of Ottoman cities took place. In the 16th century, a classical Ottoman period, Ottoman cities were connected to a fortress structure, which consisted of two portions: the interior fortress and the exterior of it. There were no significant changes in the 17th and 18th centuries other than the fact that, due to the decreasing importance of the military class and the rise of the notables, the notables positioned closer to the center. In the 19th century, however, cities went through a remarkable transformation. The center located around the covered bazaar formed in the 16th century remained insufficient with regards to the new capitalist business relations of the 19th century, and a novel central business area necessitated by the new business connections emerged next to this center. With the bureaucratic environment introduced by the Tanzimat, state affairs started to be addressed not in the estates of military class members, but in government offices located in city centers. This change made state buildings a new point of attraction in city centers (Tekeli, 1985).

In the cities that started to be reshaped with the Tanzimat reforms, dead-end streets, the complex structure shaped around the mosque and the bazaar-market areas were affected. In this period of a demilitarized religion-based administration and architecture, of the Ottoman State who sought to organize the cities and the urban life, the main purpose of the arrangements in the urban area was the centralization of the state, rather than being like the West. Westernization had simply been a tool for this end. Big cities were introduced in this period with the coal gas lamps illuminating the streets, regulations of construction, modern fire-fighting equipment and the launch of public transportation (Findley, 2011). Public structures built in certain areas in order to emphasize the centralized system emerged as ideological interventions to the urban space, and the state made the presence of Tanzimat ideology felt intensely by the urban dwellers in public spaces in the 19th century.

In addition, one of the ideological interventions in the urban space in this period was the use of symbols of power. As symbols of symbolism, state ceremonies, changes in mosque architecture in line with modern protocol, and various symbolic manifestations such as coats of arms and insignia that reveal state power come

to the fore. According to Deringil (2014: 34-35), the Ottoman symbols of power in the 19th century were divided into four categories. First, there were various symbols associated with the sanctity of the sultan's personality, such as the coat of arms in public buildings, ceremonies performed, official music and public affairs which directly reflected the glory and the power of the Ottoman State. Second are the specific and personal manifestations of state's generosity, such as the imperial standard and other ceremonial adornments. Religiously symbolic elements in the palace, such as calligraphy samples allegedly belonging to prominent figures of Islam or other materials of similar importance come in the third place. The fourth and the final category pertains to the linguistic symbolism in Ottoman official documentation. Certain phrases and words that often appear in official documents have provided valuable clues, although they are not always directly related to the person of the ruler.

This study explores the merge of political power with architecture in the process of westernization that came with the reforms of Tanzimat in the 19th century, through the Safranbolu Government House. In this context, Safranbolu Government House, built in Safranbolu district, which was an important hub of trade in the Ottoman State was deemed worth examining with its settling in the urban fabric and its representation of the state power. The study has been structured with a historical perspective based on archival research. First, the relationship between the notions of ideology and power, and architecture was provided through a literature review. Then, in the light of the aforementioned concepts, the architectural styles of the government houses in the Ottoman State and their settlings in the urban space were analyzed. Ottoman Archives of the Directorate of State Archives were scanned with particular reference to the Safranbolu Government House. Ideological context of the Safranbolu Government House, its location within the city, and its relationship with the city were discussed along with the city plans and building-scale visual materials.

1.2. Literature Review

Discussions on the ideology of the Tanzimat Period in the Ottoman State have been evaluated from various perspectives in the literature and have been the subject of numerous studies. Studies addressing the government houses in the Ottoman State are available in the literature. Neşe Gurallar Yeşilkaya, who produced

significant works on the reading of ideology through architecture, introduced her graduate thesis titled "Ideology-Architecture Relationships and Community Center Buildings in Turkey: 1932-1946" in 1997, and introduced her book, "Community Centers: Ideology and Architecture" in 2003 as an extension of this study. In these studies, which have become a reference for multiple researches in the field of ideology and architecture, Gurallar Yeşilkaya argues that the community centers founded in the Republic Period successfully carried out the ideology, and defines these buildings as the structures that the government embodies its ideology in architecture by utilizing the representation power of architecture. Nurcan Yazıcı Metin's (2019) book titled "Gate of the State: The Construction Process and Architecture of Government Houses from Tanzimat to the Republic" is one of the most comprehensive sources prepared on this matter. In this book, which is the conclusion of a detailed research on the government houses, the author adds up her current research to the data she obtained on the government houses based on the light of the archive documents. The work evaluates the government houses in the context of ideology as well as the construction process and architecture. In Yasemin Avcı's (2017) book "Ottoman Government Houses: The Power and Representation of the State in the Urban Sphere in the Tanzimat Period", government houses are, again, examined as the representation of the power. While another comprehensive study that discusses the government houses with regard to power and representation, this study, the doctoral thesis of Neval Konuk Halaçoğlu (2018) titled "Architectural Representation of Power and Ideology in Government Houses in Ottoman Rumelia Villages (1839-1922)", examines the government houses in Rumeli region outside the borders of Turkey. The study addresses the history of the government houses discussed in the book, their urban-spatial setup and preferences of location, physical components of the space, and their post-Ottoman functions.

There are numerous studies in the literature examining government houses. However, among these studies, we have not encountered a study that examines and interprets the Safranbolu Government House within the history of the city and that addresses the transformation of the building into a natural element of the city of Safranbolu. Thus, the Safranbolu Government House, built in the fortress district, which is an important location in Safranbolu, was deemed worth examining in the

context of the representation of the Ottoman ideology. The study, in this regard, aims to build its authenticity by focusing on Safranbolu. Another issue that this study aims to emphasize is the necessity of examining the history of Safranbolu city and the process of its urban formation. With all these aspects, this study intends not only to address Safranbolu Government House as an ideological production, but also to emphasize that the city comprises points worth exploring and illuminating through correct interpretations, and to indicate the significance of revealing how influential these values are in shaping the city.

2. GOVERNMENT HOUSES IN THE 19TH CENTURY OTTOMAN STATE AND REPRESENTATION OF THE STATE

Until the 19th century, it is not possible to mention the construction of a government house in order to carry out official affairs separately in the Ottoman State (Ortaylı, 1984; Yazıcı Metin, 2019: 30). Parallel to the changes occurring in the administrative structure, new elements emerged in the spatial structures of cities, one of them being the phenomenon of "administrative center". The "Government Houses" took place at the focal point of this administrative centers, which started to emerge in the 19th century (Aktüre, 1985). According to Yazıcı Metin (2019: 181), in Ottoman correspondence, government houses were considered as "the criterion of development". The modernity of the cities has found a concrete expression in the language of architecture in the government houses. Since government houses could not be built rapidly in all settlements of the Ottoman State, the method of renting existing buildings, which were thought to be capable of serving new functions, was also used, which accelerated the bureaucratization process. It is known that this leasing process was sometimes funded by the contribution of the people, and public support was also received for building new houses. Another notable issue about houses is that these houses show particular changes according to the size of the settlement in which they are located. Thus, the largest and most spectacular built examples of government houses appear in large provincial centers. The houses built in the districts are known to be smaller in scale compared to the examples in the provinces. In addition to the size of the settlement, the government houses can stand out as featured structures in settlements on the pilgrimage route, important transportation networks or strategically important settlements.

As a result of the administrative regulations brought by Tanzimat, the construction of government houses in the sanjak, district and the subsequently formed sub-district units is regarded as a concrete ideological response to the desire of the central government to exhibit its presence in every corner under its rule (Yazıcı Metin, 2019: 46-50).

Starting from the 19th century, the construction of government houses was attached great importance in the cities under Ottoman rule (URL1). Similarities are noticeable in terms of the preferences of location, the structures built around the house, the overall architectural design setups and the symbolic forms used on the buildings. High hilltops or large and central areas within the city were generally preferred as the building site of the houses. Through these choices, the purpose of increasing the visibility of the power in the area where the houses are located was met (Figure 1).

Figure 1. Giresun Government House and Mardin Government House

Source: URL2 and Düzenli, 2012

Buildings such as barracks, prison, courthouse, post office and clock tower could also be built in the vicinity of the government houses. Thus, government houses were simply transformed into a campus with their surroundings and became important representation centers of the period. These campuses also turned into city squares over time. This effort of integration, which Aktüre (1985) describes as the administrative center, can be seen either as in the example of Amasya government house (Figure 2) and its surrounding, which is not de-

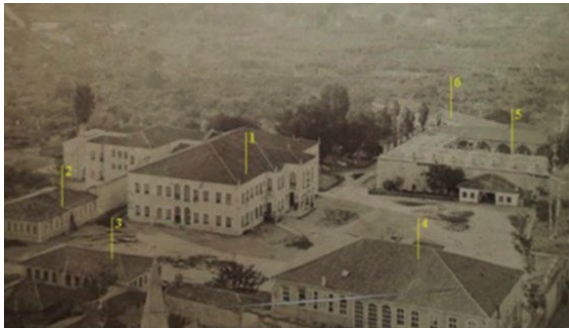
limited with any element, or in the form of campuses surrounded by castle walls to be built afterwards, as in the example of Edirne government house shown in Figure 3. These central campuses stand out with their high, wide entrance gates with power symbols on them, and their large gardens. Examples of these, include the garden Gates of Bilecik and Edirne government houses as shown in Figure 4. In government houses which are built on an entirely open field, emphasis was put on creating a large square, usually by the facade.

Figure 2. Amasya Government House Settlement (1- Government House, 2- Municipality Building, 3- Clock Tower, 4- Prison Building)

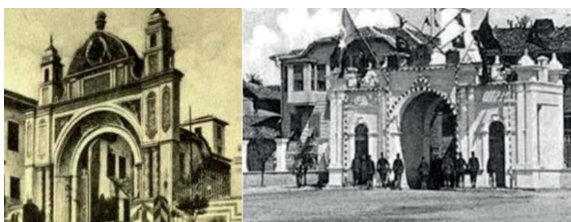
Source: URL3

Figure 3. Edirne Government House Settlement (1- Government House, 2- Provincial Printing House, 3- Post Office, 4- Courthouse, 5- Prison Building, 6- Gendarmerie)

Source: URL4

Figure 4. Bilecik Government House and Edirne Government House's Garden Gate

Source: Ortaylı, 1984; URL 5

Most of the government houses were built as a two-storey building on a high basement floor. Their facade designs are examples of a novel architectural formation for Ottoman architecture, with a neo-classical style. High entrance doors and high windows are items used in the new public building types of this period. On the entrance facade, examples with a pediment above the entrance are common. These pediments can either be triangular or in different forms. Symbols such as coats of arms, sultan's signatures and epitaphs, which are among the Ottoman symbols of power, were used on government houses as well as on the public buildings of the period. These symbols are engraved on important points, primarily on the entrance facade. The arms and sultan's signature, as symbols of power, are usually seen on the pediments and entrance doors in these houses. As Yazıcı Metin (2019: 185) states, the language of the inscriptions on the epitaphs usually located over the entrance door is symbolic. Examples include the government houses of Konya and Sinop with their architectures and symbols as shown in Figure 5.

Figure 5. Konya Government House and Sinop Government House

Source: URL6 and URL7

Government houses, besides the aforementioned basic architectural features, differed also with the influence of local elements. The focal point of the following part of the study is the Safranbolu Government House with respect to the evaluation of it in the context of ideology and power concepts.

3. CASE STUDY: SAFRANBOLU GOVERNMENT HOUSE

The Safranbolu Government House is a surviving example of government houses built in Ottoman cities

after the Tanzimat reforms as important elements of state representation. Built in harmony with the city and engraved in the memory of the city dwellers, it is the main administrative structure of the Ottomans in Safranbolu with its location. This government house, a late example of the government houses built starting from the years after the declaration of the Tanzimat, was built in 1905. Prior to discussing the government house, the administrative transformation of Safranbolu over time should be addressed to develop an understanding of the importance of the government house within the city.

3.1. Urban History of Safranbolu

Safranbolu, a settlement located in the Western Black Sea region of Turkey is today a district of Karabük province. The city went under Roman, Byzantine, Seljuk and Ottoman rule, respectively, and still bears certain traces of these periods. It is known that no urbanization took place in the region before 14th century. Its position as a strategically important border zone between Byzantium and Seljuk Empires led to continuous invasions and administrative changes. (Hacısalıhoğlu, 1995: 43-45) (Figure 6). Until the 14th century, the Greek population in Safranbolu lived as a minority in the vicinity of Kıranköy, while Turks widely settled around the hills where the fortress is located, in the neighborhood called the marketplace (Çarşı; a.k.a. Çukur) today. It is understood that the settlement area expanded from the foothills of the fortress into the valley during this period (Hacısalıhoğlu, 1995).

Figure 6. Safranbolu in the 14th Century

Figure 6. Safranbolu in the 14th Century

Source: Hacısalıhoğlu, 1995: 128

Canbulat's (2020) work titled "Safranbolu in Travel

Book and Written Resources" reveals the administrative, social and cultural situation of Safranbolu over the past centuries. The travel book of Ibn Battuta (1304-1368), one of the important travelers of 14th century discussed in this work, covers important information about the composition of the city in that time. From the accounts of Ibn Battuta, it is understood that people who apparently had a say in the administrative organization of the city during this period, then under the rule of the Candaroğulları Principality, lived in the fortress. Hacısalıhoğlu (1995) states that Safranbolu, with its surroundings, was "a settlement center with diversified economic activities shaped by its geographical conditions". This accounts for Safranbolu's rise to its important position for Ottoman trade after the century when it came under the rule of the Ottoman State. Safranbolu became a major market center after the initiation of urbanization. The primary reason for this is that it collected, processed and distributed the surplus products of its subordinate districts as an intermediary between the rural unit and the big city. Also, the development of commercial activities and the construction of the types of buildings in which these lines of activity can be carried out had parallels. Cinci Han, which was built in the middle of the 17th century, was apparently a large inn for Safranbolu as compared to the inns in other cities of the same period. This stems from the fact that Safranbolu was located on an important trade network in this period (Aktüre and Şenyapılı, 1976; Hacısalıhoğlu, 1995). Hacısalıhoğlu (1995) emphasizes that the elements of the Safranbolu city were constituted by the mosques, bazaars and Turkish baths, as is generally the case in most Islamic cities. Cinci Han, İzzet Mehmet Paşa Mosque, Kazdağlı Mosque, Köprülü Mehmet Paşa Mosque, Yeni Hamam (Cinci Hamam) and Arasta shops (Figure 7, Figure 8), the place correspond to these functions and act as the city center, can be regarded as an example of this. In this layout, the mosque constitutes the main center of the city, and other functions are shaped around the mosque. Thus, the mosque is the center of political, religious and cultural life. Since Turkish baths are meeting points like the mosques, they are located near the mosque in the central area. The potential of these areas to bring communities together enabled units such as market areas, arastas and inns to be shaped around these structures (Hacısalıhoğlu, 1995: 134-135).

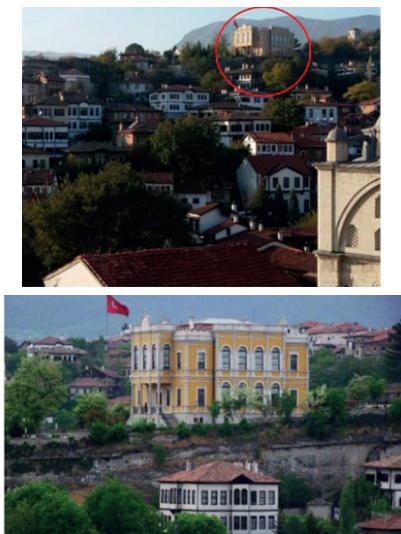
Figure 10. Safranbolu Government House Campus (1- Government House, 2- Masjid, 3- Clock Tower, 4- Prison, 5- Gendarmerie Building)

Source: URL7

Architectural structures, as forms of ideological intervention in urban space, are quite successful in maintaining their role. The readability of the power is obvious in the location and the architectural formation of government house, which is one of the last period artifacts of the Ottoman State in the city. With its setup commanding the settlement, the house, which was built in the area called the fortress in the old settlement of Safranbolu, is in a position that can be easily seen from all angles around it (Figure 11). With the representation of this building, which has an important place in the urban history of Safranbolu, the visibility of the power in the now-ruined fortress became more clear. This location preference is still notable in our day. With this hilly area of the city preserving its military and administrative character throughout various periods, the building becomes a representational element without the need for additional effort.

Figure 11. The Location of the Safranbolu Government House in the City

Source: Özmen, 2020

Political powers have the opportunity to manifest their power more vigorously on public spaces created by their own efforts. Public spaces can be “concrete ideological exhibitions of power” for both the people and foreign visitors by providing readability of the symbols of power in the public space setup, there may be squares intended for socialization, as well as areas such as hills and castle tops that can function as squares. Reforms brought by the Tanzimat in the Ottoman Empire were mostly realized in urban areas. In this context, the square seen on the facade of Safranbolu Government House emerges as an area with a public function (Figure 12).

Figure 12. Safranbolu Government House and Square

Source: Özmen, 2020

Considering its architectural features, this building emerges as a neo-classical style structure, which had become the classical architectural manner of the period and was frequently used in public buildings. The high entrance in the building with a square-like plan is provided by a double-arm staircase. On the facade, the colonnaded entrance is highlighted, making the entrance monumental. This emphasis is in the form of sub-column entrance of the neo-classical style, which was also used in the palace buildings of the period, and it increased the monumental appearance by making the size of the building more remarkable. There are protrusions in the middle sections of the rear front and both lateral facades, but they are not as distinct as they are on the facade. Especially the arched windows and the entrance door of the building are high in proportion to the

building (Figure 13). These heights make the building look more magnificent. Another remarkable feature is the column alignments and floor moldings reflected on the facade. The monumental effect of the columns is enhanced by the continuation of the columns on the front facade in line with the column projections of the upper floor.

Figure 13. Safranbolu Government House Front Facade

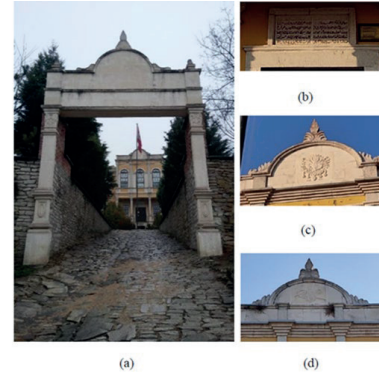

Source: Özmen, 2020

In the Safranbolu Government House campus, the height of the campus gate is also remarkable. In addition, the shape of the door has the same form as the facade pediment of the building, showing that every detail of this complex was given special attention and ostentation was important in every scale. It is seen that the symbols of power, which were frequently used in public buildings of the period, were also used on the house. There is an epitaph on the entrance door of the building, a coat of arms on the facade pediment, and a sultan's signature on the rear front pediment (Figure 14). In the last sentence inscribed on the epitaph of the building, it is stated that the building was built in accordance with the glory of the state. As can be understood from this inscription, the construction and architecture of the house was important for the government.

Figure 14. a) Safranbolu Government House Campus Entrance Door,

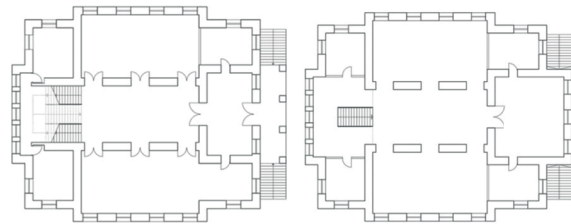
b) Inscription, c) Coat of Arms, d) Tugra

Source: Özmen, 2020

The plan scheme in some government houses created with references from traditional Turkish houses is similar to the formation of the rooms around the hall (Yazıcı Metin, 2019: 124). Such a formation is also evident in the Safranbolu Government House. The plan setup of the house was formed around the middle hall. Connection of the staircase connecting the ground floor and the first floor with double arms and its width enhances the effect of magnificence in the interior (Figure 15). The height of the floors, interior doors and windows of the building are remarkable, and it is understood that the power aims to look grand and magnificent with its architecture.

Figure 15. Ground and First Floor Plan

Source: Özmen, 2020

Safranbolu Government House became unusable in consequence a result of a fire in 1976 (URL7). As a result of the fire, the house lost its original wooden windows and doors, stairs, ceiling and floor coverings. The stone skeleton of the building, however, survived. The dated 1976 newspaper report seen in Figure 16 (Ulukavak, 2017: 175) and another newspaper article that presumably belongs to the same year, which is currently in the house, mention the outbreak of a fire in the house. These news also highlight the architectural value of

the Government House and its significance for the city. Ulukavak (2017: 174) describes the the old fortress area damaged in this fire and the significance of the government house with the following words;

“Yes, not only our Government House, but our history was burnt, Safranbolu’s Fortress was burnt. Fortress was the place where the State was represented for the people of Safranbolu; In the daily language of the people of Safranbolu, going up to the fortress was tantamount to going to the Government House for an affair. Safranbolu was left without its fortress.”

From this interpretation, the public image of the house and the location chosen for the construction of the government house can be read out clearly. It is seen that the emphasis on state representation maintained its validity in the 20th century after the Ottoman Period.

Figure 16. a) The Newspaper Dated 1976, b) News from a Different Newspaper

Source: Ulukavak, 2017: 175; City History Museum Information Board, 2020

In the campus of the Safranbolu Government House, there are also Safranbolu Clock Tower and the Old Prison, which are other elements of the administrative center. According to Acun (2011: 259), Safranbolu Clock Tower is one of the oldest clock towers in Anatolia. Safranbolu Clock Tower, located on the fortress in the government house campus, was built between 1794-1797 by İzzet Mehmet Pasha, the grand vizier of Selim III, who is from Safranbolu. As Halaç and Özdemir İlhan (2014) state: “Clock towers, which are generally the tallest buildings in the cities they were built, were placed next to important public buildings, in the squares that are the focal point or on the highest hill of the settlement. Clock towers, constituting an urban image, are monuments, symbols and focal points that decorate cities and towns.”

Safranbolu Clock Tower, which fits these definitions

and was built in the castle before the government house as an important building type of the administrative center, demonstrates the demilitarization steps of the power. This structure, which is an important example of the initial period of demilitarization, is easily visible from all sides of the settlement. The Old Prison, located in the same campus, was built in 1906 during the time of Abdülhamit II. (Figure 17). The architectural design approach of the period prevails in the prison as a building controlled by the power.

Figure 17. Safranbolu Clock Tower and Safranbolu Old Prison

Source: URL8

4. CONCLUSIONS

The 19th century is the the time period for the Ottoman State, in which the process of change and transformation occurred, and this process pioneered many innovations unlike the previous periods. The Tanzimat reforms, as the most influential period of the Westernization era, constituted the real turning point of these changes. With the Tanzimat period, the state ideology underwent a change as well. The Ottoman dynasty aimed to be visible and declare its existence on the lands under its rule. Therefore, the changes were not limited to the military and administrative sphere, but also reflected in the daily life. The political power started to pay attention to the representation of its power and visibility in various ways. Architectural activities, being the most convenient domain for concrete representation, gained speed with the Tanzimat; and architecture became a representational element of the power. It was observed that concrete architectural artifacts have an important place in the expression of the state power. Therefore, the political power found expression in the official structures of the state, especially in the palace structures, with its ideology, and reinforced this expression with various symbolic tools representing the

sultan and the state. In the Ottoman State, the effect of the state ideology on the urban space and the building production process was seen in the government houses that emerged as an important manifestation of the late Ottoman ideology. During the Tanzimat period, where the state used all types of symbolic elements on a large or small scale as an ideological manifestation, the government houses shaped by ideology were the most prominent examples of this case. Government houses, in addition to being built in the neo-classical style, which is a specimen of westernization, formed an important administrative representation area with respect to the integrity they created with other building types located around them. For this, it was observed that the high hills commanding the city or large and central areas were preferred, aiming to reinforce the existence and domination of the state.

When the Safranbolu Government House is examined with the examples discussed, it is understood that the similarities in the government houses as a building typology differ according to the size of the settlement unit, the budget allocated to the building project, the use of local materials and local construction styles. The fact that Safranbolu Government House, which was evaluated in the context of ideology-power-architecture, became the symbol of the administrative presence in the city, took place as a consequence of the well-organization of the city of Safranbolu. It was the hilly area that formed a base for the current form of Safranbolu and started the initial settlement of the city with a military and administrative status. The commanding setup of this peak point, which started with the construction of the fortress, did not lose its importance until the 21st century. The castle, which was an important point in every period when the city passed in hands of various rules, was regarded as a starting point in the period of Ottoman rule, and it was seen that this area was used as an administrative and military zone.

Another noteworthy point with regards to the Safranbolu Government House, is the construction style which is addressed in the archive documents and emphasized in the epitaph of the building. In most of the government houses built by the Ottoman State, the method assumed for construction was resorting to the assistance of the people. When the epitaph of the Safranbolu Government House is examined, it is seen that the name of the governor of the time was inscribed on the epitaph as well as the phrase "built by helping one

another." In this respect, Safranbolu Government House stands out as one of the rare examples where a local authority expressed its superiority. Deepening the discussion on the representation of political powers and ideologies through government houses, the form of construction, and manifestation of power to the people with the help of the people can provide more elaborate and qualified contributions to the literature.

ACKNOWLEDGMENTS

This paper was produced from the unpublished thesis titled "Government Houses as Presentation of Power and Ideology in the Ottoman State: The Case of Safranbolu Government House". It was prepared in the architectural program of the Institute of Graduate Studies of Karabuk University. Here, we would like to thank Karabuk University Scientific Research Projects Coordinator for supporting this study as the project coded "FYL- 2020- 2221".

REFERENCES

- ACUN, H. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, İstanbul.
- AKYÜREK, G. (2008). Bilgiyi Yeniden İnşa Etmek: Tanzimat Dönemi Osmanlı Mimarlığı, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- AKTÜRE, S. (1985). *Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul.
- AKTÜRE, S., & ŞENYAPILI, T. (1976). *Safranbolu'da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri*. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(1), 61-96.
- ALTHUSSER, L. (2015). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Alp Tümertekin). İthaki Yay. İstanbul.
- AVCI, Y. (2017). *Osmanlı Hükümet Konakları: Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- CANBULAT, İ. (2020). *Seyahatname ve Yazılı Kaynaklarda Safranbolu*. Safranbolu Çarşısı, 98-121.
- DERİNGİL, S. (2014). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)* (Çev: Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul.
- DÜZENLİ, H. İ. (2012). *Mardin'de Tarih, Bina ve Mimarlık Katmanları: 19. yy. Hükümet Konağından 21. yy. Mimarlık Fakültesine Dönüşümün Hikâyesi*. Arredamento Mimarlık, 254, 64-78.
- EAGLETON, T. (1996). *İdeoloji* (Çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FINDLEY, C. V. (2011). *Tanzimat, Türkiye Tarihi Cilt IV- Modern Dünyada Türkiye 1839-2010*. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- GÖL, B. (2009). Fiziksel Çevrede Egemen İdeoloji ve Direnç, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- GURALLAR YEŞİLKAYA, N. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- HACISALİHOĞLU, İ. Y. (1995). Şehir Coğrafyası Açısından Safranbolu- Karabük İkilemi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü.

HALAÇ, H. H., & ÖZDEMİR İLHAN, S. (2014). *Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi*, Humanities Sciences, 9(4), 190- 200.

KONUK HALAÇOĞLU, N. (2018). *Tanzimat Sonrası, Osmanlı Rumeli Vilâyetleri Hükümet Konaklarında İdeoloji ve Erk'in Mimari Temsili (1839-1922)*, Doktora Tezi, Atılım Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MARDİN, Ş. (2018). *İdeoloji*. İletişim Yayınları, İstanbul.

MCLELLAN, D. (2005). *İdeoloji* (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ORTAYLI, İ. (1984). *Söyleşi: Osmanlı'dan bugüne hükümet konakları*, Mimarlık, 22(5), 3-15.

ORTAYLI, İ. (1985). *Batılılaşma Sorunu*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi-Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

TANÖR, B. (1985). *Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

TANYELİ, U. (1989). *Mimarlıkta İdeolojik Amentü*. Mimarlık, 27(4), 78-81.

TEKELİ, İ. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi- Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul.

ULUKAVAK, K. (2017). *Bir Safranbolunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler)*. Karabük Üniversitesi Yayınları, Karabük.

ULUKAVAK, K. (2020). *Safranbolu- Korumada Tarihsel Süreç*, Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

URL1. Tdv İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr), Date of access: June, 2020.

URL2. Salt Araştırma: Giresun Hükümet Konağı- Giresun City Hall (saltresearch.org), Date of access: November, 2020.

URL3. Amasya | Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi (eskiturkiye.net), [Date of access: November 2020].

URL4. Edirne, 1878 | Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi (eskiturkiye.net), [Date of access: November, 2020].

URL5. Edirne Paşakapısı / 1900'ler | Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi (eskiturkiye.net), [Date of access: November, 2020].

URL6. <http://karabuk.gov.tr/safranbolu-ilcesi>, [Date of access: November, 2020].

URL7. Kent Tarihi Müzesi (ktb.gov.tr), [Date of access: November, 2020].

URL8. Kent Tarihi Müzesi Ve Tarihi Saat Kulesi (ktb.gov.tr), [Date of access: November, 2020].

YAZICI METİN, N., 2019, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı*, Kitabevi, İstanbul.

"This page is left blank for typesetting"

HOLISTENCE
publications

Bu sayfa dizgiden dolayı boş bırakılmıştır

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Yaşam kalitesi ve küresel iklim değişikliği

Quality of life and global climate change

Özge Uysal Şahin

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Ekonomisi Anabilim Dalı, Çanakkale, TÜRKİYE,
e-mail: ozge@comu.edu.tr

Öz

Yaşam kalitesi çoğu zaman sağlıkla ilişkilendirilse de, aslında çok boyutlu bir kavramdır. Eğitim, ekonomi, sağlık ve çevre gibi pek çok faktör tarafından şekillenir. O yüzden yaşam kalitesi, insanın hayatını etkileyen maddi ve manevi koşullardaki iyilik hali olarak tanımlanabilir. Eğitim ve sağlıkta kalitenin artması ve adil erişim koşullarının oluşması, kişilerin milli gelir seviyelerindeki artışlar, teknolojik ilerlemeler ve bunlara eşit erişim imkanları ile çevre kirliliğinin boyutu gibi unsurlar hem kişilerin hem de toplumların yaşam kalitelerini belirlemektedir. Her ne kadar çevresel bir boyutu olsa da yaşam kalitesini iyileştirmeye dair yaptıklarımız acaba iklim değişikliğini etkilemekte midir? Çünkü insanların yaşamlarını iyileştirmeye dair gerçekleştirdikleri faaliyetler ve ulaşmak istedikleri hedefler doğa üzerinde bazı tahribatlara yol açabilmektedir. Örneğin, teknolojik imkanların artırılması kişilerin hayatlarını kolaylaştıran ve toplumların ilerlemesini sağlayan koşullar yaratırken, çevre üzerinde de pek çok zararı beraberinde getirmektedir. Benzer şekilde, bir ekonomide sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün ağırlığının artması kişilerin iktisadi güçlerini arttıran ve yaşam kalitelerini yükselten koşullar yaratırken; bir yandan doğal yaşam ve çevre üzerinde olumsuz etkiler yarattığı bir gerçektir. Özellikle, sanayileşmenin tarım alanlarını, suyu ve havayı kirlettiği pek çok örneğe çok sık rastlanmaktadır. Peki o zaman çözüm nedir? Yaşam kalitesini yükseltme amacından vazgeçmek mi gerekir? Burada yapılması gereken yaşam kalitesini oluşturan unsurları tekrardan ele almaktır. Özellikle de günümüzde pandemi ile daha da çok konuştuğumuz “minimal yaşam” koşullarının oluşturulmasıdır. İşte bu çalışmada da, yaşam kalitesi kavramı detaylı olarak tartışılarak küresel iklim değişikliği tehdidi karşısında yaşam kalitemizi belirleyen unsurların nasıl olması ve neler yapılması gerektiği sorularına yanıt aranmaktadır.

Anahtar kelimeler: küresel iklim değişikliği, yaşam kalitesi, çevre, minimal yaşam

Abstract

Although quality of life is often associated with health, it is actually a multidimensional concept. It is shaped by many factors such as education, economy, health and environment. Therefore, quality of life can be defined as the state of well-being in material and spiritual conditions that affect a person's life. Increasing the quality of education and health and the creation of fair access conditions, increases in national income levels of individuals, technological advances and equal access opportunities, and the extent of environmental pollution determine the quality of life of both individuals

Citation/Atıf: UYSAL ŞAHİN, Ö., (2021). Yaşam kalitesi ve küresel iklim değişikliği. *Journal of Awareness*.6(3): 147-154, DOI: 10.26809/joa.6.3.06

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Özge Uysal Şahin
E-mail: ozge@comu.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

and societies. Although it has an environmental dimension, do what we do to improve the quality of life affect climate change? Because the activities that people do to improve their lives and the goals they want to achieve can cause some destruction on nature. For example, while increasing technological opportunities creates conditions that make people's lives easier and societies progress, it also brings many harms on the environment. Similarly, the increase in the weight of the industrial sector and the services sector in an economy creates conditions that increase the economic power of individuals and improve their quality of life, while it is a fact that it creates negative effects on natural life and the environment. In particular, many industrialization activities polluting agricultural areas, water and air are very common. So what is the solution then? Should the goal of quality of life be abandoned? What needs to be done here is to reconsider the factors that make up the quality of life. In particular, it is the creation of "minimal living" conditions that we talk more about with the pandemic today. In this study, too, we discuss the concept of quality of life in detail and seek answers to the questions of how the factors that determine our quality of life should be and what should be done in the face of a global climate change threat.

Keywords: global climate change, quality of life, environment, minimal life

1. GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği 21. yüzyılın en temel sorunlarından biridir. Atmosferde ısıyı tutan karbondioksit gibi sera gazlarının yarattığı sera etkisiyle beraber hava, deniz ve karadaki sıcaklıkların giderek artmasını, yani küresel ısınmanın dünyadaki iklim dengesini değiştirmesini ifade etmektedir. Su baskınları, kuraklık, çölleşme, tayfun, hortum, fırtına gibi meteorolojik olayların artması iklim değişikliğinin sonucudur. Bu değişiklik, yıllar boyunca insanoğlunun dünyadaki varlığı ve dünyayı hor kullanımıyla beraber ortaya çıkmıştır. Dünyanın ekolojik dengesi derinden etkilenmiştir. Nüfusun artması, fosil yakıtların tüketimi, toprağın bilinçsiz ve hor kullanımı, sanayi ve ticari faaliyetler, teknolojik araçların çeşitlenmesi ve artışı gibi insan menşeli faaliyetler küresel ısınmayı tetiklemiş ve iklimlerin değişmesine ortam hazırlamıştır.

Küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğinin nedenlerinden öte, sonuçları ve etkileri daha çok tartışılmıştır. Küresel iklim değişikliğiyle beraber sağlık, fiziksel çevre, ziraat ve biyosfer gibi alanlarda ortaya çıkan ya da çıkması muhtemel sorunlarla nasıl baş edileceği araştırılmıştır. Küresel iklim değişikliğini önlemek herhalde başarılması zor bir hedef olarak düşünüldüğünden ikincil planda kalmıştır. İnsanların yaşam kalitesini etkileyen bu küresel sorunun aslında, yaşam kalitesini oluşturan unsurlardan etkilenip etkilenmediği sorusu herhalde hiç sorulmamıştır. İşte, bu çalışmanın da temel amacı küresel iklim değişikliğinin yaşam kalitesini nasıl etkilediği değil, yaşam kalitesi ve yaşam kalitesini

oluşturan unsurların küresel iklim değişikliğini nasıl etkilediği ve bu anlamda yapılması gerekenlerin neler olduğu sorularına yanıt bulmaktır. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle yaşam kalitesi kavramının neyi ifade ettiği, hangi unsurlardan oluşup nasıl ölçüleceği soruları üzerine odaklanılmıştır. Daha sonra, yaşam kalitesini oluşturan unsurların küresel iklim değişikliği üzerinde ne gibi etkiler yarattığına yer verilmiştir. Son olarak ise, yapılması gerekenler konusundan bazı çözüm önerilerinde bulunularak çalışma tamamlanmıştır.

2. YAŞAM KALİTESİ KAVRAMI

Yaşam kalitesi sorunsalı neredeyse uygarlık kadar eskidir. Bu kavrama verilen önem ilk kentlerin görüldüğü döneme kadar dayanmaktadır. M.Ö. 2150 tarihinde yazılan Hammurabi Kanunu'nda bile yaşam kalitesinin insanlar için önemli olduğuna yönelik bulgulara rastlanmaktadır: "Bir inşaat ustası, herhangi bir kişi için bir ev inşa eder, ustasının yetersizliği ve işini gereği gibi yapmaması nedeniyle yıkılarak ev sahibinin ölümüne sebep olursa, o evi yapan usta öldürülür." Bu kanun maddesinde yaşam kalitesi vurgusu açıkça görülmektedir (Şimşek, 2010).

Yaşam kalitesi kavramının felsefi temelleri ise Antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Platon ve Aristo, mutluluk ve iyi yaşamın ne olduğunu ve nasıl sağlanabileceğini sorgulayan başlıca Yunan filozoflarından. Platon'un (M.Ö. 427- 347) "Devlet" adlı diyalogunun üçüncü kitabında yaşam kalitesine yönelik görüşlerinin izlerine rastlanmaktadır. Platon bu eserinde "hayatın değeri" ile "yaşamın süresinin mi, yoksa kalitesinin

mi öncelenmesi gerektiği" gibi yaşam kalitesiyle ilgili olguları, özellikle tıbbi açıdan örneklerle ele alarak değerlendirilmektedir (Edisan & Kadioğlu, 2013: 1). Bunun yanında, Aristo'nun (MÖ 384-322) "Nikomakhos'a Etik" isimli çalışması ise yaşam kalitesi kavramının şekillenmesinde belirleyici olan ilk kaynaklardan biri olarak kabul görmektedir. Çalışmada, mutluluğun nasıl ortaya çıkıp, iyi yaşamın nasıl elde edileceği tartışılmaktadır (Fayers & Machin, 2000: 24).

Yaşam kalitesi kavramının ilk kez A. C. Pigou tarafından 1920 yılında ekonomik refahla ilgili yazmış olduğu kitapta kullanıldığı görülmüştür. Fakat o dönemde dikkate alınmayarak göz ardı edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yıkım tablosu, yaşamın nasıl iyileştirileceği sorusunu gündeme getirmeye başlamıştır. Yaşam koşullarını düzeltme yönündeki çabalar, toplumların sanayileşmesi ve modernleşmeyle beraber artış göstermiş, refahın ve ekonomik gelişmenin sağlanmasının tek başına yeterli olmadığını farkına varılmıştır. Yaşam kalitesi, sağlık durumunu yansıtan bir gösterge olma yönüyle öne çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü ise, sağlığın tanımını genişleterek fiziksel, psikolojik ve sosyal refah kavramlarını da dahil etmiştir (Ferrer, 2004). Bu bağlamda, yaşam kalitesini tanımlamak için kullandığımız sağlık kavramı da hasta olma halinden öte çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır.

Yaşam kalitesi kavramı, günümüzde önemli bir devinim sağlayarak, çok sayıda unsuru içerecek şekilde kapsamlı bir hal almıştır. Sadece sağlık veya sadece iktisadi yönüyle değil, toplum, politika ve teknoloji gibi diğer sac ayaklarıyla beraber değerlendirilmeye başlamıştır. Çünkü yaşamın tüm bu unsurların bütününden oluştuğunun farkına varılmıştır. Yaşam kalitesinin iyileşmesi adına sağlık, ekonomik güç, eğitim, teknolojik imkanlar gibi yaşamımızı belirleyen unsurların iyi hale gelmesi gerekmektedir.

1990'lı yıllardan sonra farklı disiplinlerden çok sayıda

araştırmacının ilgisini çekmeye başlayan yaşam kalitesi kavramı, Avrupa Sosyal Modeli'nin de tamamlayıcı unsurlarından biri olmuştur. Bugün Avrupa Birliği'nin sosyal politikaya ilişkin temel amacı "yaşam koşullarının iyileştirilmesi ile beraber Avrupa toplumunun yaşam kalitesini artırma" olarak ifade edilmektedir (Sapançalı, 2009).

Bu kavramın sistematik olarak ele alınmaya başlaması ise 1996'da İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) ile "herkes için yaşam kalitesi" ilkesinin benimsenmesiyle birlikte olmuştur. Yaşam kalitesinin çok boyutlu refahı ifade eden bir kavram olduğu kabul görmeye başlamıştır. Sonuç olarak, yaşam kalitesi; konaklama, istihdam, gelir, maddi refah, ahlaki tutumlar, kişisel durum ve aile hayatı, toplumsal destek, stres ve krizler, bedensel ve zihinsel sağlık, sağlık hizmetleri, çalışma koşulları, beslenme, mekânsal durum, siyasi yapılanma, eğitim olanakları, çevre gibi birçok faktör ve koşul tarafından şekillenmektedir (Uysal Şahin, 2020: 1).

Yaşam kalitesi kavramı farklı disiplinlerce ele alınmış, bu bağlamda farklı yönleri ön plana çıkartılarak tanımlanmıştır. Tıptan felsefeye, politikadan ekonomiye ve sosyal bilimlere kadar birçok farklı disiplin yaşam kalitesi kavramıyla ilgilenmiştir. Kavramın bu çok disiplinli veya disiplinler arası yapısı ise tek bir yaşam kalitesi tanımı yapılabilmesini güçleştirmektedir.

Yaşam kalitesi göstergelerinin neler olabileceğine ilişkin birçok yazar, uzman ve kurumlarca yapılan tanımlamalar bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda en çok öne çıkanlara yer verilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede literatürde daha onlarca çalışmaya rastlanmaktadır. Her bir yazarın veya kurumun ele alış şekline göre yaşam kalitesi göstergeleri değişiklik göstermektedir. Fakat sonuç olarak bu göstergelerin hem öznel değerlendirmeler hem de nesnel unsurları içerdiği görülmektedir.

Tablo 1: Yaşam Kalitesi Göstergeleri

Yaşam Kalitesi Üzerine Yapılan Çalışmalar	Campbell, Converse & Rodgers (1976)	Glatzer (1987)	Evans (1994)	Gregory, Johnsto, Pratt, Watts & Whatmore (2009)	OECD (2015): Daha İyi Yaşam Endeksi	Eurostat (2019): Yaşam Kalitesi Göstergeleri	Quality of Life Research Unit (2015): Yaşam Kalitesi Modeli
Yaşam Kalitesini Oluşturan Unsurlar	Sağlık	Yaşam Standardı	Memnuniyet	Finansal Durum	Barınma	Yaşam Koşulları	Fiziksel Durum
	Aile Hayatı	Hane halkı Geliri	Yetenekler	İstihdam	Gelir	Üretkenlik	Psikolojik Durum
	Ulusal Devlet	Barınma	Sosyal Çevre	Çevre	İş Hayatı	Sağlık	Mental Durum
	Arkadaşlık	Sağlık	Bio-sosyal-fiziksel Statü	Fiziksel ve mental durum	Sosyal İlişkiler	Eğitim	Fiziksel Sahiplik
	Barınma	İlişki Durumu	Çevre	Eğitim	Eğitim	Boş Zaman ve sosyal ilişkiler	Sosyal İçerme
	İş	Aile Hayatı		Eğlence	Çevre	Ekonomik ve fiziksel güvenlik	Sosyal Bağlılık
	Topluluk	Sosyal İlişkiler		Boş Zaman	Demokrasi	Yönetişim ve Temel Haklar	İş/Okul Hayatı
	Maneviyat Din	Toplumsal Güvenlik Sistemi		Sosyal Bağlılık	Sağlık	Doğal Çevre	Boş Zaman
	Eğlence ve Spor Faaliyetleri	Çevre			Yaşam Memnuniyeti	Genel Yaşam Deneyimi	Fiziksel ve Entelektüel Gelişim
	Finansal Durum	İş ve Eğitim			Güvenlik		
		Boş Zaman			İş-Yaşam Dengesi		

Kaynak: Tarafımızca derlenmiştir.

Tüm bu farklı yaklaşımlar temelinde, yaşam kalitesinin insanın hayatını belirleyen ve etkileyen unsurlardaki iyilik hali ve yaşamdan memnuniyet düzeyinin toplamını ifade ettiği söylenebilir. Yaşam kalitesi hem nesnel hem de öznel kriterlerden oluşmaktadır. Nesnel göstergeler (nesnel ölçümler); gelir, eğitim, meslek, sağlık, yaşanan konut gibi bireyin memnuniyetini sağlayacak koşulların varlığı ve derecelerini içermektedir. Öznel göstergeler ise bireyin sahip olduğu bu imkânlardan duyduğu tatmin/doyuma yönelik değerlendirmeleri ifade etmektedir (Torlak & Yavuzçehre, 2008: 29; Diener & Suh, 1997: 189).

Yaşam kalitesi, bir bireyin ideal yaşamı ile karşılaştırıldığında yaşam koşullarının durumu ve bu koşullardan memnuniyeti yansıtmaktadır. Yaşam kalitesinin değerlendirilmesi, bireyin değer sistemine ve yaşadığı kültürel çevreye bağlıdır (Gilgeous, 1998: 180). Yaşam kalitesinin bir bireyin sağlık sorunlarından daha geniş olduğu unutulmamalıdır. Brown (1993), hem politik hem de felsefi perspektiften, yaşam kalitesi algısının aşağıdaki üç bakış açısına dayandığını ifade etmiştir (Diener & Suh, 1997'den alıntılanmıştır):

- İyi yaşamın özellikleri dini, felsefi veya diğer bazı sistemlere dayanan normatif ideallerden kaynaklanır. Örneğin, bir bireyin yaşam kalitesinin temel unsuru dini değerlere bağlı olarak başkalarına yardım etmek olabilir.

- Yaşam kalitesinin özü, bireyin öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasında yatmaktadır. Kaynakların az olması nedeniyle insanlar yaşam kalitelerini artıran şeyleri tercih etmektedirler. Bu nedenle, insanlar yaşamlarını kendileri için mevcut kaynakları ve kişisel ihtiyaçlarını dikkate alarak düzenlerler.
- Yaşam kalitesi, bireyin yaşam tecrübesi algısıyla da ilişkilidir. Bir insan yaşamını iyi ve arzu edilir olarak algırsa, onun durumun da böyle olduğu varsayılabilir. Bu açıdan bakıldığında, yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde temel kriterler neşe, zevk ve yaşamdan hoşnutluktur.

Yaşam kalitesi tanımının oluşturulmasında çoğu uzman, kalite terimini derecelendirme ile ilişkilendirmekte ve yaşam kalitesini yüksekten düşüğe, iyiden kötüye doğru değişme göstererek derecelendirilmesi gereken bir kavram olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla, "Yaşam kalitesi iyileşiyor" ve "Yaşam kaliteleri bizden daha kötü" gibi değerlendirmelere çoğu çalışmada rastlanmaktadır. Bu bağlamda, yaşam kalitesini ölçerek ne düzeyde olduğunu gösteren çok sayıda Yaşam Kalitesi endeksi bulunmaktadır. Bu endekslerden öne çıkanları şöyledir:

- Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Gelişim Endeksi
- OECD Daha İyi Yaşam Endeksi

- Avrupa Birliği (AB) Yaşam Kalitesi Endeksi
- Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Endeksi
- The Economist Gazetesi'nin Oluşturduğu Yaşam Kalitesi Endeksi (The Economist Quality of Life Index)
- Numbeo Yaşam Kalitesi Endeksi
- Ferrans ve Powers Yaşam Kalitesi Endeksi
- Mercer Yaşam Kalitesi Endeksi
- Mutluluğu Ölçmeye Yönelik Endeksler vb...

Yaşam kalitesini doğrudan veya dolaylı olarak ölçen bu endeks ve ölçekler, uygulayıcılara, politikacılara ve araştırmacılara yol gösterici olması adına önemlidir. Endekslerdeki bu çeşitlilik bir yandan bize seçenек şansını tanırken, bir yandan da başta ölçüm farklılıkları olmak üzere birtakım sorunlar yarattığı da unutulmamalıdır.

3. YAŞAM KALİTESİ VE KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLİŞKİSİ

Sürdürülebilirlikle yakından ilişkisi ve sürdürülebilirliği konu alan araştırma ve uygulamaların giderek yaygın hale gelmesine bağlı olarak yaşam kalitesi tartışmaları artış göstermiştir. Birleşmiş Milletler'in (BM) ortaya attığı sürdürülebilir kalkınma amaçları, yaşam kalitesi kavramının öne çıkmasına ve çok boyutlu bir bakış açısıyla, ele alınıp tartışılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, BM sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yaşam kalitesini etkileyen pek çok unsuru içerdiği ifade edilebilir. Özellikle "sağlık ve kaliteli yaşam" gibi yaşam kalitesini işaret eden net bir amacı içermektedir. Bunun dışında, yoksulluğa ve açlığa son, temiz su ve sanitasyon, nitelikli eğitim, insana yaraşır iş ve ekonomik büyüme, barış, adalet ve güçlü kurumlar, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar ile iklim eylemi gibi yaşam kalitesiyle ilişkili 17 amaç bulunmaktadır (UNDP, 2021). Bu amaçlardan da anlaşılacağı üzere, yaşam kalitesinin çevre ve doğayla ilişkili bir yönü bulunmaktadır. Bu çerçevede, çevreyle ve doğayla ilişkili bir kavram olan yaşam kalitesinin küresel iklim değişikliğiyle de bağlantılı olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. O zaman bu ilişkinin yönü ve etkisi nasıldır?

Genelde literatürde yapılan çalışmalar küresel iklim değişikliğinin yaşam kalitesini nasıl etkilediğine yönelik olmuştur. Bu etkiyi ise net olarak ölçmek oldukça zor ve oldukça karmaşıktır. Ama küresel ısınma ve küresel iklim değişikliğindeki kötüye gidişin yaşam kalitesini olumsuz etkilediği açıktır. Yapılan araştırmalarda bu durumu destekleyen sonuçlara ulaşılmış-

tır. Fakat yaşam kalitesi bu çerçevede daha çok sağlık yönüyle ele alınmıştır. Diğer bir ifadeyle küresel ısınmanın insan sağlığını nasıl etkilediği üzerine daha çok odaklanılmıştır. Bunun yanında, çevre ve doğa üzerinde yarattığı tahribatın da yine detaylı olarak yapılan çalışmalarda irdelendiği görülmektedir.

Peki acaba, yaşam kalitemiz ve yaşam kalitemizi belirleyen unsurlar çevreyi, doğayı ve iklim değişikliğini etkilemez mi? Küresel iklim değişikliğinin yarattığı sorunların çözümü için belki de madalyonun tersinden bakmaya ihtiyaç vardır. Yaşam kalitemizi belirlediğini düşündüğümüz unsurların ve bu anlamda gerçekleştirilen faaliyetlerin doğaya zarar verici etkiler yarattığı çoğu zaman gözden kaçmaktadır.

Örneğin, yaşam kalitesini belirleyen önemli unsurlardan biri kişilerin ekonomik refah seviyelerindeki iyileşmedir. Ekonomik refah seviyesindeki iyileşme, yaşam kalitesinin yükselten bir durum olmakla beraber, bu amaçla gerçekleştirilen çok sayıda üretim faaliyetinin (kurulan fabrikalar, oluşturulan sanayi bölgeleri, yeni hizmet alanlarının ortaya çıkması ve bunları geliştirme çabaları vb...) istihdam ve geliri arttırıcı yönü dışında çevreye ve doğaya verdiği zarar ya yeterince anlaşılammakta ya da anlaşılma dahi alınan tedbirler yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar son yıllarda sürdürülebilir büyüme ve kalkınma söylemleri ve bu yönde çabalar görülse de dünyanın pek çok yerinde üretim faaliyetlerinin hala sürdürülebilir büyüme amacına hizmet edecek şekilde oluşturulabildiği söylenemez. Çin, ABD gibi dünyanın güçlü ekonomileri bu yöndeki üretim faaliyetlerine girişme konusunda çekinik kalmaktadır. Çünkü hem bunların yüksek maliyet getiren faaliyetler olması hem de ülkelerin rekabet avantajını kaybetme riskleri ne yazık ki üretim ve beraberinde tüketim faaliyetlerinde arzulan dönüşümü sağlamayı zorlaştırmaktadır. Bununla beraber, koronavirus pandemisi sonrası ABD ve Avrupa ülkelerinin sürdürülebilir büyüme hedeflerine hizmet edecek ve çevre dostu faaliyetlere daha çok önem verdikleri ve bu yönde çabalar geliştirdikleri görülmektedir. Bu çerçevede, 2021 Haziran ayında gerçekleştirilen G7 zirvesinin ana gündem maddelerinden biri iklim değişikliği sorunu olmuştur (BBC News Türkçe, 2021). Yine, ABD Başkanı Joe Biden'in gelir gelmez iklim değişikliği konusunda karar-nameleri imzalaması, 40 ülke liderinin katıldığı İklim Değişikliği Zirvesine ev sahipliği yapması bu konudaki hassasiyetlerin arttığını göstermektedir.

Yaşam kalitesini belirleyen unsurlardan bir diğeri ise

teknolojik ilerlemeler ve bunlara erişim ve kullanımındaki kolaylıktır. Teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi yaşam kalitesiyle ilişkili diğer alanların kalitesini de etkilemektedir. Söz konusu hizmetleri daha nitelikli, etkin ve vatandaş odaklı bir yapıya dönüştürmektedir. Fakat teknolojik ilerlemelerin, iklim değişikliğini belirleyen çevre ve doğa üzerindeki zararlı etkileri göz ardı edilmektedir. Bu konuya dair çeşitli uzmanların ve sivil toplum kuruluşlarının itirazları ve teknolojinin hayatımızdan mümkün olduğunca uzak tutulması gerektiğine dair söylemleri olsa da bu durum, yaşanan ilerlemeyi ve teknolojinin hayatımızı giderek çevrelemesini engel olmaya yetmemektedir. İnsanların bu konudaki alışkanlıklarını değiştirememektedir. Teknoloji bağımlısı bir yaşam insanoğlunun gerçeği haline gelmiştir.

Bunun yanında, tıbbi ilerlemeler de yaşam kalitesi adına oldukça önemlidir. Sağlık konusunun yaşam kalitesinin en temel unsurlarından biri olduğu bilindiğine göre, sağlık alanıyla ilgili yaşanan her gelişme ve ilerleme insanların yaşam kalitelerini iyileştirmek adına etkilidir. O yüzden, özellikle ilaçlar ve aşılardaki gelişmeler ile tıp teknolojisindeki ilerlemelerin yaşam kalitesinin iyileşmesi adına belirleyici olduğu söylenebilir. Bu durum, insan sağlığı için önemli olmakla beraber, insan ömrünün uzamasının doğadan yararlanma süresini arttırması ve bu tıbbi faaliyetlerin ve tıbbi atıkların doğa üzerindeki etkisi doğal yaşamı ve doğanın dengesini bozmaktadır. Doğanın dengesinin değişmesi ise küresel ısınmayı ve iklim değişikliğini tetiklemektedir. Yaşam kalitesini iyileştirmek için iyi olduğu varsayılan sağlık alanındaki ilerlemelerin doğa ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri, aslında yaşam kalitesini gerçekten iyileştiriyor mu sorusunu da gündeme getirmektedir.

Benzer şekilde, yaşam kalitesine adına önemli olan kentleşme ve konut koşulları da doğa üzerinde tahribatlara yol açmaktadır. Ormanlık alanlar ve tarım alanları giderek yok olmaktadır. Artan nüfus, çeşitlenen ihtiyaçlar, şehirleşme arzusu, sanayileşmeyle beraber gelen kentleşme gibi gelişmeler insanların yaşam tarzını değiştirmiştir. Kentleşmenin ve insanların barınma ihtiyaçlarının iyileşmesi kişilerin sağlığı, verimi ve yerleşim koşullarının iyileşmesi adına önemli olmakla beraber doğaya olan duyarlılığı azalttığı ifade edilebilir. Daha iyi bir yaşam kalitesinin büyük ve iyi evlerde oturmak, lüks binalarda çalışmaktan geçtiğini düşünen insanlar, son dönemdeki koronavirüs pandemisiyle beraber doğanın onlardan nasıl intikam aldığını gör-

müştür. Kentleşme ve artan konut talebiyle beraber doğanın tahrip edilmesi, dengeleri ve küresel iklim değişikliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, çevreye dair iyileşmeleri de bünyesinde barındıran ve sürdürülebilirlik kaygısı giderek öne çıkartılan bir kavram olan yaşam kalitesini belirleyen ve yukarıda sözünü ettiğimiz unsurların doğanın dengesi ve iklim değişikliği üzerindeki negatif etkilerinin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Yaşam kalitesine dair unsurlardaki iyileşmeyle beraber tüm sorunların çözüleceği düşünülmektedir. Ama sorunların asıl kaynağı yaşam kalitemizi arttıran unsurlardır. Bu unsurlardaki iyileşmeler doğanın dengesine zarar verici ortam yaratmaktadır. O zaman çözüm nedir? Gerçekten cevaplaması zor bir sorudur. Fakat sorunun temel cevabı, yaşam kalitemizin içeriği küresel iklim değişikliğini düşünerek yeniden kurgulanmalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel iklim değişikliğinin doğa ve yaşamlarımız üzerinde yarattığı ve yaratacağı etkiler genel kabul gören bir gerçek haline gelmiştir. Bu durumu önlemek, en azından küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkmasını geciktirmek ya da etkisini en aza indirmek gerekmektedir. Ama burada sorulması gereken en önemli soru; bunun nasıl yapılacağıdır. Yaşam kalitemizi gün geçtikçe kötüleştirecek bir durum olan küresel ısınma ve beraberinde getirdiği iklim değişikliğiyle nasıl mücadele edilmelidir?

Aslında, bu önemli sorunun yanıtı oldukça basit ama hayat bulması oldukça zordur. Yaşam kalitemizi belirlediğini düşündüğümüz unsurları yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, yaşam kalitesi kavramı yeniden tanımlanmalıdır. Bizim yaşam kalitemiz adına gerekli ve önemli olduğunu düşündüğümüz unsurların aslında doğaya ne kadar zarar verdiğini yukarıda bahsettiğimiz örnekler çerçevesinde de gördük. Yaşamımızı kolaylaştıran teknolojik ürünlerin dünyamızı teknolojik bir çöplük haline getirmesi, elektrik, su ve barınma ihtiyaçlarımızı maksimum seviyede karşılamaya çalışmamız ve doğadan hırsızca yararlanmamız gibi durumlar doğanın dengesini bozarak küresel iklim değişikliğine ortam hazırlamaktadır.

Peki o zaman yaşam kalitemiz ve onu belirleyen unsurlar neler olmalıdır? Öncelikle, yaşam tarzlarımızda köklü değişiklikler yapmaya ihtiyaç vardır. Bu anlamda öne çıkan öneri ise insanların mümkün olduğunca minimal bir yaşam tarzına yönelmesidir. Minimal

yaşam tarzı, aşırı ve gereksiz tüketimin yapılmadığı, temel gereksinimleri karşılamaya odaklanan, teknolojinin mümkün olduğunca az yer tuttuğu, çevre dostu bir yaşam tarzını ifade eder. Tüketimin sınırlı düzeyde bu bağlamda üretimin de sınırlı düzeyde olacağı bir yaşam tarzıdır. Tabii, üretimi kısmak ne kadar mümkün olacaktır. Belki üretimi kısmaktan öte, yapılması gereken üretim modellerinde değişiklik yapmaktır. Çevreye duyarlı sürdürülebilir üretim modelleri her sektörde öncelikli hale getirilmelidir. Bu bağlamda özellikle, büyük şirketler ve ülkeler küresel ısınma ile mücadelede teknolojik üretimin ve tüketimin kısılmasına çok sıcak bakmamaktadır. Şirketlerin kar kaybı, hükümetlerin ise siyasi kaygıları bunun temel nedenidir. Bu kapsamda, uzun vadede hem karlı hem verimli hem de çevreci çözümler sunacak teknolojilerin yaratılması önemlidir.

Tüm bu değişim sürecinde, hükümete önemli görevler düşmektedir. Gerekli hukuki düzenlemeler yapılmalı, denetim ve yaptırım mekanizmaları iyi çalıştırılmalıdır. Üretimdeki değişimin yansıması tüketimde de görülecektir. Yine, hükümetler bu anlamda her tür araçtan yararlanmalıdır. Geri dönüşüm alışkanlığı, optimal ve minimum düzeyde tüketim tercihi, çevreye daha duyarlı davranma gibi vatandaşların tutum ve davranışlarını değiştirme konusunda gerekli adımlar atılmalıdır. Hükümetler bu anlamda kamu spotları, düzenleyici ve denetleyici mekanizmalara başvurmalıdır. Bu oldukça zor bir süreçtir ve gerçekleştirilmesi zaman alacaktır. Ama kararlılıkla, yılmadan, siyasi ve ekonomik kaygıların mümkün olduğunca geri plana atılarak çizilen bir strateji insanlık adına çok büyük bir faydayı ve oldukça önemli bir başarıyı sağlayacaktır.

Ayrıca, bu stratejinin ulusal değil küresel bir strateji haline getirilmesi gerekmektedir. Sadece birkaç devletin izleyeceği bu yönlü politikalar "gemisini kurtaran kapitan" durumunu yaratmaz. Yaratılan etki sınırlı kalır. Önemli olan tüm dünya ülkelerinin benzer bir stratejiyle sürdürülebilir üretim ve tüketimi benimsemesidir. Son yıllarda, ABD, Kanda ve Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülke ve birliklerin bu anlayışı giderek benimseyip hayata geçirmeye başladığını görmekteyiz.

2020 yılında hayatımıza giren koronavirüs pandemisi ise doğanın bizden nasıl intikam aldığını gösterdi. Hayatlarımızın normal akışlarında köklü değişiklikler meydana gelirken, başta sağlık olmak üzere eğitim, ekonomi ve ulaşım gibi pek çok alanda oldukça sıkıntılı günler yaşandı. Hala da bu değişimlerin ve sıkıntıların etkilerini görmekteyiz. Bununla beraber, son günlerde

denizlerimizde görülen müsülaj sorunu da yine doğanın intikamının bir başka örneğidir. Doğa gün geçtikçe onu acımasızca kullanmamızın intikamını bizlerden almakta, hem kendine hem de bizim hayatlarımıza zarar vermektedir. Yaşam kalitemizi etkileyen bu süreç doğanın dengesinde bozulma ve küresel iklim değişikliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizler, süreçte bu durumun daha çok farkına varmaya başladık ve giderek doğaya dönen yaşam tarzlarını benimsemeye yöneldik. Şehirlerin kalabalığı, gürültüsü, zorlukları ve yoğun tüketim furyasından çıkarak doğada daha az tüketmeyi, çevreye duyarlı olmayı tercih eder hale geldik.

Burada önemli olan birkaç nokta var. Öncelikle, tüketim alışkanlıklarımızı değiştirerek "minimal bir yaşam" tarzını seçtiğimizde bunun kitlesel bir değişim olması gerekmektedir. Azınlık diyeceğimiz insanın bunu yapması üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmek adına yeterli olmayacaktır. Ayrıca, devletler bu anlamda gerekli ortamı hazırlamalıdır. Eğitim, sağlık, ulaşım gibi her sektörün minimal bir yaşam tarzına hizmet edecek şekilde kurgulanması gerekmektedir. Daha butik okullar, hastaneler inşa edilmeli, teknolojiye minimal düzeyde faydalanılmalı, tarımsal üretim geliştirilip maksimum düzeyde desteklenmeli, konut, giyim ve ulaşım gibi alanlarda minimum ihtiyaçları giderecek tercihler yapılmalıdır. Bu bir devlet politikası ve hatta küresel bir politika haline getirilmelidir. Her ne kadar gerçekleştirilmesi ütopyik bir durum gibi görülse de, en azından bunun niyetine girilmesi ve gerekli adımların atılmaya başlaması önemlidir. Son dönemde koronavirüs pandemisinin yarattığı etki unutulmamalı ve insanların aslında bu değişimi gösterebilecekleri anlaşılmıştır. Kararlılık, doğru strateji, düzen ve denetim bunun kilit unsurlarıdır.

KAYNAKÇA

- BBC News Türkçe (2021). G7 zirvesi: Hangi ülkeler katılıyor, gündemde neler var? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57437212> (Erişim Tarihi: 20.06.2021).
- BROWN, M.M. (1993). *Philosophical Studies of Home Economics in the United States: Basic Ideas by Which Home Economists Understand Themselves*. East Lansing, MI: Michigan State University, USA
- CAMPBELL, A., CONVERSE, P.E. & RODGERS, W.L., (1976). *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction*. New York: Russell Sage Foundation
- DIENER, E. & SUH, E. (1997). Measuring Quality of Life: Economic, Social and Subjective Indicators. *Social Indicators Research*, 40(1): 189-216.
- EDİSAN, Z & KADIOĞLU, F.G. (2013). Yaşam Kalitesi Kavramının Antik Dönemdeki Öncülleri. *Lokman Hekim Journal*, 3(3):1-4.

- EUROSTAT. (2019). "Quality of Life Indicators", Eurostat Statistics Explained, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- EVANS, D. R. (1994). Enchanging the Quality of Life in the Population at Large. *Social Indiator Research*, 33(1): 47-88.
- FAYERS, P. M. & MACHIN, D. (2000). *Quality of Life. Assessment, Analysis and Interpretation*. 1st ed. Chichester: John Wiley&Sons.
- FERRER, A. (2004). *Hapiness Quantified: A Satisfaction Calculate Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- GILGEOUS, V. (1998). Manufacturing Managers: Their Quality of Working Life. *Integrated Manufacturing Systems*, 9: 173-181.
- GLATZER, W. (1987). "Components of Well-Being" in A.C. MICHALOS (Ed.), *German Social Report: Living Conditions and Subjective Well-Being, 1978-1984*, 25-33.
- GREGORY, D., JOHNSTON, R., PRATT, G., WATTS, M. & WHATMORE, S. (2009). "Quality of Life", *Dictionary of Human Geography*. 5th Edition, Oxford: Wiley-Blackwell.
- OECD. (2015). OECD Better Life Index. <http://www.oecdbetterlifeindex.org/#/111111111111> (Erişim Tarihi: 19.09.2019).
- QUALITY OF LIFE RESEARCH UNIT. (2015). The Quality of Life Model, University of Toronto. http://sites.utoronto.ca/qol/qol_model.htm (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- SAPANCALI, F. (2009). *Toplumsal Açıdan Kentsel Yaşam Kalitesi*. İzmir: Altın Nokta Basın Yayın
- ŞİMŞEK, Ş. (2010). *Yönetim ve Organizasyon*, Konya: Eğitim Akademi Yayınları.
- TORLAK E.S. & YAVUZÇEHRE S.P. (2008). "Denizli Kent Yoksullarının Yaşam Kalitesi Üzerine Bir İnceleme". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 17 (2): 23-44.
- UNDP (2021). Sustainable Development Goals. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> (Erişim Tarihi: 27.05.2021).
- UYSAL ŞAHİN, Ö. (2020). *Yaşam Kalitesi-Kamu Maliyesi Kalitesi İlişkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme*. Çanakkale: Rating Academy Publishing.

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

Zeytin çekirdeği külünün artistik seramik sırlarında kullanımı*

Usage olive seed ash in artistic ceramic glazes

Gülşah Divitcioğlu¹

Mehmet Fatih Karagül²

¹ Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Mezun), Seramik ASD, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: zeynepgulsah0@gmail.com

² Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Çanakkale, TÜRKİYE, e, mail: fkaragul@comu.edu.tr

Öz

Çanakkale’de *Olea europea oleaster* ve *Olea europea sativa* olmak üzere iki tür zeytin yetişmektedir. Çanakkale’de ilk zeytincilik faaliyetleri Ayvıcık ilçesindeki Küçükkuşu’da yer alan antik Gargara kentinde gerçekleşmiştir. Böylelikle Çanakkale için zeytin tarımının MÖ 6. yy. a tarihlendirilebileceğini önerebiliriz. Özellikle Akdeniz havzasında yetiştirilen zeytin antik çağlardaki çok tanrılı dinlerde ve rahmani dinlerde önemli bir yere sahiptir. Zeytin insanlık tarihi boyunca kullanılabilirlik özellikleri nedeniyle çok eski dönemlerden itibaren zirai bir ürün olarak hayatımızın vazgeçilmez parçalarından birisi olmuştur. Bu nedenle makalenin ana konusunu zeytin çekirdeğinden üretilen kül sırları oluşturmaktadır ve seramik üretiminde kullanılan artistik sırlar arasında değerlendirilirler. Bu küllerin elde edilmesinde organik olan herhangi bir hammaddenin yanmış olan külleri kullanılabilir. Yaşadığımız Çanakkale coğrafyası ile bağ kurup, yerel bir değer olan zeytine önem çekmek adına daha önce çalışılmamış olan zeytin çekirdeği külü araştırmamızı gerçekleştirme noktasında teşvik edici olmuştur. Antik Troas bölgesinde yer alarak efsanelere kaynaklık eden ve mitolojide Troia gibi bir değeri bünyesinde taşıyan Çanakkale genelinde yaygın olan zeytin ve zeytinden elde edilen kül, seramik sırlarıyla bağlantılı yerel bir değer olması nedeniyle özellikle seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: seramik, artistik, kül sırası, zeytin külü

* Bu makale Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik A.S.D. da Gülşah Aksoy tarafından 10.06.2019 tarihinde hazırlanan ve 25.06.2019 tarihinde enstitü müdürlüğüne onaylanan “Anadolu’da Artemis Kültü Ve Seramik Sanatına Yansıması” adlı tezden türetilmiştir.

Citation/Atıf: DİVİTCİOĞLU, G. & KARAGÜL, M., F., (2021). Zeytin çekirdeği külünün artistik seramik sırlarında kullanımı. *Journal of Awareness*. 6(3): 155-164, DOI: 10.26809/joa.6.3.07

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Mehmet Fatih Karagül
E-mail:fkaragul@comu.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Abstract

Two types of olives, *Olea europea oleaster* and *Olea europea sativa*, are grown in Çanakkale. The first olive growing activities in Çanakkale took place in the ancient Gargara city in Küçükkuuyu in Ayvacık district. Thus, olive farming for Çanakkale in the 6 th century BC We can suggest that it can be dated to a. Olives, especially grown in the Mediterranean basin, have an important place in polytheistic and celestial religions in ancient times. Olive has been one of the indispensable parts of our lives as an agricultural product since ancient times due to its usability features throughout human history. For this reason, the main subject of the article is ash glazes produced from olive pits and they are considered among the artistic glazes used in ceramic production. Burnt ashes of any organic raw material can be used to obtain these ashes. It has been an incentive for us to carry out our research on olive ash ash, which has not been studied before, in order to connect with the geography of Çanakkale where we live and to draw attention to the local value of olive. Olive and olive ash, which is common in Çanakkale, which is located in the ancient Troas region and is the source of legends and carries a value like Troia in mythology, was especially chosen because it is a local value associated with ceramic glazes.

Keywords: ceramic, artistic, ash glaze, olive ash

1. GİRİŞ

Zeytin insanlık tarihi boyunca kullanılabilirlik özellikleri nedeniyle çok eski dönemlerden itibaren zirai bir ürün olarak hayatımızın vazgeçilmez parçalarından birisi olmuştur. Sağlık yönünden çok önemli bir hammadde kaynağı olan zeytinin bu yönü makale konusu dışında tutulmuş, özellikle antik çağlardan günümüze seramik üretiminde doğrudan ya da dolaylı olarak zeytinin kullanımına değinilmiştir. Makalenin ana konusunu ise zeytin çekirdeğinden üretilen kül sırları oluşturmaktadır.

Kül sırları seramik üretiminde sanatsal ve görsel zenginlikler sunan artistik sırlar arasında değerlendirilirler. Bu küllerin elde edilmesinde organik olan herhangi bir hammaddenin yanmış olan külleri kullanılabilir. Konu ile ilgili yurdumuzda yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, kayın, akasya, meşe, asma, elma, gürgen, kavak, kiraz, zeytin ve ceviz ağaçlarının küllerinin kullanıldığı (Güneş, 2014: 95-143), çam ağacı (Güneş, 2014: 95-143, Alkan, 1998: 5), patlıcan dalı (Tizgöl, ve diğ., 2016: 11-20), ceviz kabuğu ve soya fasulyesi (Alkan, 1998: 6-7), gül posası (Ünal ve diğ., 2020, 90-104), kestane kabuğu (Kubat, 2020: 61-70), patates kabuğu (Şölenay ve diğ., 2020: 61-70), şeker pancarı küspesi (Sarıncı vd diğ., 2007: 1100-1106) gibi doğal atıkların, geri dönüşümle kül sırlarının üretiminde kullanılabildiği görülmüştür. Yurt dışında gerçekleştirilen paralel çalışmalar incelendiğinde ise kullanılan küllerin kendi aralarında karıştırılarak farklı terkipler oluşturduğu da tespit edilmiştir. Kimi zaman da yabancı yayınlardaki sır reçetelerinde yalnızca küller olarak belirtilmişlerdir. Phil Rogers kitabında (2003:31,33,34,35,37) verdiği sır reçetelerinde kül, odun külü, karışık kül, tabirlerini

kullanmanın yanı sıra, Soji Hamada'nın sır reçetesinde kullandığı çam külü ve Carol Metcalfe'nin sır reçetesinde kullandığı yıkanmış keten tohumu külüne de kitabında yer vermiştir (2003: 25,29). Yaşadığımız Çanakkale coğrafyası ile bağ kurup, yerel bir değer olan zeytine önem çekmek adına daha önce çalışılmamış olan zeytin çekirdeği külü ise araştırmamızı gerçekleştirme noktasında teşvik edici olmuştur.

Özellikle Akdeniz havzasında ziraatı yapılan zeytin hem antik çağlardaki çok tanrılı dinlerde hem de rahmani dinlerde önemli bir yere sahiptir. Yunan mitolojisinde tanrıça Athena zeytini, antik Atina kentine hediye olarak vermiştir (Hepoğlu ve diğ., 2019: 4-6). M.S. 4-70 yılları arasında yaşayan Romalı yazar Columella zeytin ağacını ağaçların atası olarak değerlendirip, ilk kutsal ağaç olarak belirtmiştir (Nahya 2011: 88, İplikçi ve diğ., 2018: 14, Gökçe ve diğ., 2020: 148). Tevrat'taki "Ama ben Tanrı'nın evinde yeşeren zeytin ağacı gibiyim, sonsuza dek Tanrı'nın sevgisine güvenirim" (Mezmurlar, 52:8) ifadesi, zeytin ile Tanrının bağı önemli bir biçimde ortaya koymaktadır. "... Eğer kök kutsalsa dallar da kutsaldır. Ama zeytin ağacının bazı dalları kesildiyse ve sen, yabancı zeytin filizi olarak onların yerine aşılanıp, öz ağacın semiz köküne ortak oldunsa ortak oldunsa dallara karşı övünme. Eğer övünüyorsan unutma ki, sen kökü taşıyorsun, kök seni taşıyor..." (Romalılara Mektup 11:16-24) İfadesi ile İncil'de zeytinin kutsiyeti üzerinde durulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de ise zeytinden "Mübarek bir ağaçtan ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, nerdeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır" (Nur Suresi 35. Ayet) şeklinde bahsedilerek, zeytinyağının önemi vurgulanmıştır. İslamiyet'te zeytin ağacı üzerine yemin edildiği

de bilinmektedir (Gömeç, 2003: 88, Ateş, 2012: 59). Zeytin, Nuh tufanının sonunda, hayatta kalan insanlara yeni bir başlangıç, müjde olarak gagasında zeytin dalı getiren kuş (güvercin) sembolizmi ile barışın evrensel simgesi olarak uluslararası anlamda sosyal hayatımızda yer etmiştir. Bu bağlamda zeytin ve seramik arasında bağ kuran kül sırlarında zeytin çekirdeğinin kullanımı, araştırma çalışmamızı gerçekleştirmede etken olan bir diğer nedendir.

2.TROAS, ZEYTİN VE ARTEMİS

İlyada'da konu edilen Troia savaşında, Troia'luların müttefiki olan Artemis Anadolu'lu bir tanrıcadır. Artemis doğa ve hayvanların koruyucusu olarak bilinmesinin yanı sıra bitki âlemi ve şifa ile yakından ilgilenmiştir. Artemis'in bitki totemleri arasında zeytin bulunmaktadır. Antik Troas bölgesinde yer alarak efsanelere kaynaklık eden ve mitolojide Troia gibi bir değeri bünyesinde taşıyan Çanakkale genelinde yaygın olan zeytin ve zeytinden elde edilen kül, seramik sırlarıyla bağlantılı yerel bir değer olması nedeniyle özellikle seçilmiştir. Rivayete göre zeytin, Artemis'in en sevdiği ağaçlardan birisi olarak gösterilmektedir. Bunun nedeni ise zeytin yaprağının ay ışığı altındaki gümüşü rengidir. Zeytinin Artemis ile bağlantısının bir diğer nedeni Artemis'in doğum günü olarak kabul edilen mayıs ayında (Şahin, 2013:145) zeytin ağaçlarının güzel kokulu çiçeklerle bezeli olmasıdır (URL 1). Makale kapsamında oluşturulan heykellerin yeşil renk kül sırla sırlanmış olması ise zeytin ağaçlarını sembolize etmektedir.

Çanakkale'de *Olea europea oleaster* (delice) ve *Olea europea sativa* (ehli) olmak üzere iki zeytin türü yetişmektedir. Ilgar'ın belirttiğine göre Çanakkale'deki ilk zeytincilik faaliyetleri Ayvacık ilçesindeki Küçükkuşu'da yer alan antik Gargara kentinde gerçekleşmiştir (Ilgar, 2016:19). Yunan kolonizasyonu öncesi Ege kıyılarının Çanakkale topraklarına Anadolu halklarından Leleg'lerin yerleştikleri ve Gargara'da (Strabon 13: 56,58, 141-142) yaşadıkları bilinmektedir ve Cook'a göre Gargara kentinin MÖ 6. yy. a tarihlenen (Cook, 1973: 255-261) şehir duvarları ve tapınak temelleri kentin tarihi geçmişi hakkında net bilgi vermektedir. Böylelikle Çanakkale için zeytin tarımının MÖ 6. yy. a tarihlendirilebileceğini önerebiliriz.

Şekil 1. Boyunlu amfora

Kaynak: Londra, British Museum, B 226

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1837-0609-42)

Antik çağdaki zeytin tarımına ait görsel kanıtları, seramik yüzey bezemelerinde de görebilmekteyiz. M.Ö. 520-510 yıllarına tarihlenen ve Antimenes ressamı tarafından şekillendirilmiş olan boyunlu amforanın yüzeyinde yer alan siyah figür tekniğindeki grup figür, zeytin hasadı yapan iki erkek ve iki çocuğu betimlemektedir (Bkz: Şekil 1). Bu seramik betimlemesinden de anlaşıldığı kadarıyla, zeytin hasadında, makineleşme haricinde bir değişiklik olmamıştır. Yetişkin erkeklerin ellerindeki sopalarla zeytin tanelerini düşürdükleri, dökülen zeytinleri ve ağacın tepesindeki ulaşılması zor yerdeki zeytin tanelerini elle toplayan gençlerin faaliyetleri günümüzde de devam etmektedir.

Serdaroğlu'nun (1994) belirtmesine göre, antik çağda siyah figürlü seramiklerin pişirim sırasında uğradıkları redüksiyon süreciyle büründükleri etkili, parlak, göz alıcı siyah rengin (firnis), antik çömlekçilerin pişirim sırasında kullandıkları yaş zeytin dallarını, redüksiyonu gerçekleştirmek için fırının içine atmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bahsedilen zeytin dalının redüksiyonda kullanılması süreci, budanarak seyretilen zeytinin dallarının Ege kıyılarında kolaylıkla temin edilebilir olması nedeniyle bağlantılıdır. Şekil 1 de görüldüğü üzere, zeytinin toplandığı ağaç betimlemesindeki dallar budanarak seyretilmiştir. Ancak bu sayede, zeytin ağacından verim alınabilmektedir. Budanan dallar sayesinde antik çömlekçiler için kullanışlı bir yakacak elde edilmiş olmaktadır. Bu özel pişirim sayesinde, zeytinin seramikçiler için farklı bir yönden önemli bir malzeme olduğu göz ardı edilmemelidir.

Toplumlara göre zeytin kimi zaman hayat ağacıyla (Ateş, 2012:19) özdeşleştirilerek sembolleştirilmiştir. Bu durum muhtemelen zeytinin sağlığa faydaları ile bağlantılı olmalıdır. Bu tema ise apayrı bir makale konusudur.

3.KÜL SIRI VE ÖZELLİKLERİ

Kül; organik, genellikle bitkisel maddelerin yanması neticesinde ortaya çıkan, artık yanmaz hale gelen maden tuzlarına verilen isimdir. Kül sırları ilk olarak Çin'de Shang hanedanlığı zamanında (M.Ö. 1500) tesadüf eseri ortaya çıkmış ve ilk kez Çinli seramik ustaları tarafından kullanılmıştır. Seramik tarihinin en eski sırası olarak bilinen kül sırası, sıcaklığın yükselmesiyle birlikte odunlu fırınlarda uçuşan küllerin, seramik yüzeyine yapışması ve yüzey üzerinde bütünleşmesiyle oluşan camsı tabakaya denilmiştir. Sonraları laboratuvar ortamında hazırlanan odun külü veya herhangi bir bitkisel kökenli kül, kil ve feldspat birleştirilerek kül sırası oluşturulmuştur (Genç, 2013:126).

Kül sırası yapımında bitkisel kökenli çeşitli bitki küllerinden yararlanılır ve sır bünyeye içerisinde ergitici olarak kullanılmaktadır. Külü kullanılan bitkinin yapısına ve elde edilen külün içerisinde kullanıldığı sıranın bileşimine ve pişirim sıcaklığına göre kül sırası farklı sıra etkileri göstermektedir. Bütün bitkisel maddeler temelde hidrojen ve karbon bileşiklerinden oluşmaktadır. Ancak yakıldığında yanıcı olmayan ve temelde altı ana seramik oksit (alümina, silis, kalsiyum, sodyum, potasyum ve magnezyum) olan küçük bir yığın halini almaktadır. Bitki küllerinin kimyasal analizlerine bakıldığında, genel olarak %10-15 Al₂O₃, %30-70 SiO₂, %15'e kadar Na₂O ve K₂O, %30'a kadar CaO ve az miktarda da Fe₂O₃ içerdikleri görülmektedir. Külü kullanılacak aynı bitkinin farklı yöre ve iklim şartlarında yetişen örnekleriyle aynı olmadığı gözlenmektedir. Bu nedenle yapılan kül sıranın verdiği etki de farklı olduğundan dolayı kül sırlarına daha da özgün sonuçlar kazandırmaktadır (Genç, 2013: 126-129).

3.1.Kül Sırası Oluşturmada Kullanılan Hammaddeler ve Özellikler

Elde edilen külleri içerisinde kullanmak ve doğru bir harman oluşturmak için belli hammaddelerden oluşan sır reçetesi hazırlanmıştır. Sır bünyede kullanılacak hammaddeler araştırılıp incelenerek en uygun olanları seçilip reçete oluşturulmuştur.

Üleksit (Na₂O. 2CaO. 5B₂O₃. 11H₂O): İçinde bulun-

durduğu alüminyum sayesinde camlaştırıcı özelliğe sahip olan üleksit, bor bileşenli bir eriticidir. Efektli sırlar oluşturmak için sır bünyesinde kullanılmakta, kolomanitle benzer yapı bileşenlerinden oluştuklarından dolayı birbirleri yerine alternatif olarak kullanılabilirler. Sırın viskozitesini düşüren üleksitin doğadaki saf hali mermer görünümlü karnabahar şeklinde ve beyaz renk tonlarındadır (Genç, 2013:39-40).

Dolomit (CaCO₃. MgCO₃): Doğada aynı molekül yapısına sahip olan kalsiyum karbonat ve magnezyum karbonatın bileşimi olan dolomit bir mineral olarak büyük kayalar şeklinde bulunmaktadır. Ateşe dayanırlığından dolayı endüstride ateş tuğlası üretiminde kullanılmaktadır (Arcasoy, 1983:9-20). Sır yapımında ise erime sıcaklığı yüksek olduğundan dolayı bünyeye ergitici olarak girer ve sır çatlaklarının oluşumunu engellemekle birlikte sırın sağlam olmasında katkı sağlar (Genç, 2013:25).

Talk (3MgO.4SiO₂.H₂O): Sertlik derecesi düşük olan, doğada yaprak halde bulunanlara talk, kütleli ve taneçikli dokulu olana ise sabuntaşı denilen hammaddedir. Çamur ve sır yapımında bünyeye katılan talk steatit bir maddedir (Arcasoy, 1983:20-21). Yüksek dereceli sır bünyelerde yarı yarıya bir oranda kullanıldığında ipek matı görünümü aynı zamanda katıldığı sır bünyesinde sert çizilmeye dayanıklı sır yüzeyleri oluşturmaktadır (Genç, 2013: 38).

Kaolen (Al₂O₃.2SiO₂.2H₂O): Çamur ve sır hazırlamada kullanılan kaolen özlü bir seramik hammaddesidir. Bu özelliğiyle diğer birçok seramik hammaddenin de temel cevheridir. Saf hali beyaz ve çıkarıldığı yöreye göre farklılık gösteren hammaddenin ergime derecesi yüksektir. Sır reçetesinde katıldığında sıranın direncini, opaklık dengesini ve viskozitesini arttırmaktadır. Sırın yüzeye sağlam tutunmasını ve hazırlanmış olan sıranın çökmesini engellemektedir (Genç, 2013: 42).

Kil (Al₂O₃.2SiO₂.2H₂O): Kil, ince tane iriliğinde olup, su ile kolaylıkla yoğrulup şekil verilebilen ve uzun süre bu şekli koruyabilen steatit özsüz bir seramik hammaddesidir. Sır bünyeye içerisinde, sıranın yüzeye sağlam tutunabilmesini, dayanıklılık ve sertlik aynı zamanda akışkanlığının kontrol altında olmasını sağlamaktadır. Sır bünyede oranı arttıkça matlaşma sağlamaktadır (Genç, 2013: 28-29).

Çinko Oksit (ZnO): Ham hali çinko olan ve yerka- buğunda en çok bulunan elementlerdendir (URL 1). Bünyesinde yüksek derecede Alüminyuma sahip olan

çinko bu nedenden dolayı sır bünyelerde ergitici olarak kullanılmaktadır (Oyman, 2002:140). Aynı zamanda kabarcıkların oluşmasını engelleyerek sırn dirençli olmasını sağlamaktadır (Genç, 2013: 23).

4.UYGULAMALAR

Sır uygulamalarındaki amaç zeytin çekirdeği külünü detaylı bir şekilde incelemek, malzemenin ergitici olarak hazırlanmış sır reçeteleri içerisinde göstereceği artistik efektleri araştırıp saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan zeytin çekirdeği külü ile Artemis kültü ve kutsal bitkisi zeytin bütünleşmiş halde sunulmaya çalışılmıştır. Bu makalede kül sırn denemelerinden en sağlıklı uygulanabilir olduğunu tespit ettiğimiz reçetelere yer verilmiştir.

Şekil 2. Zeytinlerin fabrikada henüz işlem görmemiş halleri

Kaynak: Ferhan Savra

Şekil 3. Zeytinlerin çekirdeklerinden ayrılması işlemi

Kaynak: Ferhan Savran

4.1. Zeytin Çekirdeğinden Kül Hazırlanması ve Aşamaları

Zeytin çekirdekleri, günümüzde belli işlemlerden geçirildikten sonra yakacak olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında arda kalan çekirdekler ise doğaya atık olarak karışmaktadır. Bu çalışmada kullanılmakta olan zeytin çekirdekleri, Çanakkale'nin Geyikli ilçesinde faaliyet gösteren bir zeytinyağı fabrikasından temin edilmiştir. Temin edilen zeytin çekirdekler güneş ışığında kurutulmuş, 4 saat 950 oC sıcaklıkta bütan gazlı fırında yakma işlemi uygulanmıştır. Yanma işleminden sonra %87,53 oranında karbon kaybı yaşanmıştır.

Şekil 4. Kurutma İşlemi

Şekil 5. Yakma İşlemi

Kaynak: Yazar fotoğrafları

Yakma işlemi gerçekleştirildikten sonra kül haline gelen zeytin çekirdeklerinin yarısı deneme amacı ile yıkama işlemine tabi tutulmak üzere suya yatırılmıştır. Küllerin su içinde çökmesi tamamlandıktan sonra 80 mikron inceliğindeki eleklerle süzülüp kurumaya bırakılmıştır. Fakat sır bünye içerisine katıldığında yıkanmış kül ile alınan sonuçlar istenilen etkiyi vermemiştir.

Şekil 6. Elde Edilen Kül

Şekil 7. Yıkama İşlemi

Şekil 8. Yıkanan Küllerin Süzdürülmesi

Kaynak: Yazar fotoğrafları

Elde edilen zeytin çekirdeği külleri, yıkanmış ve yıkanmamış olarak ÇOMÜ Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezinde uygulanan XRF (X-Işını Flüoresans) analizi ile kül içerisinde bulunan bünye yapıcı ve renklendirici oksitler tespit edilmiştir. Ayrıca sonuçları yayınlanacak bir başka makalede kullanılmak üzere XRD (X-Işını Difraktometresi) testleri de gerçekleştirilmiştir. Elde edilen küller elekten geçirilerek odunla yanan ekmek fırnında iki gün kalsine edilmiştir. Isıl işleme tabi tutulan küllerle yapılan denemeler, ısıl işlem

görmemiş küllerle yapılan denemelerle aynı sonuçları vermiştir. Yapılan kül sıra denemelerinin tümü ısıl işleme maruz kalmış küllerle elde edilmiştir.

Şekil 9. Isıl İşlem Görmüş Zeytin Külleri

Kaynak: Yazar fotoğrafları

4.2.Zeytin Çekirdeğinden Elde Edilen Külle Sır Denemeleri

Öncelikle kül sırina uygun hammaddelerin araştırılması yapılmış ve seçilen hammaddelerin hangi ölçüde bünyeye katılacağı belirlenerek 100 gramlık sır reçeteleri oluşturulmuştur. Oluşturulan sır formülünün % reçetesi tabloda verilmiştir. Sır denemelerini tümü 1040 oC sıcaklıkta, Top 40 elektrikli Nabertherm fırında 7 saatte pişirilmiştir.

Oluşturulmuş olan sır reçetesi el havanında su ilaveleri eklenerek ve 15 dakika öğütülerek önceden bisküvisi yapılmış olan porselen deneme çubuklarına tek kat ince bir yüzey olacak şekilde sürülmüştür. Pişirim sonucunda (Tablo 1), yarı mat, beyaz ipeksi örtücü kül sıra elde edilmiştir.

Elde edilen sır bünyeye su ilaveleri yapılarak 15 dakika el havanında öğütülmüş porselen deneme çubuklarına iki kat ince bir yüzey olacak şekilde uygulanarak pişirilmiştir. Bünye içerisine katılan kaolen farkının yaratmış olduğu şamotlu çamur etkisi ile birlikte, mat örtücü, mermer yüzeyli bir kül sıra elde edilmiştir (Tablo 2)

Tablo 1. Deneme 1

Hammaddeler	% Oranı	
Zeytin Çekirdeği Külü	40	
Üleksit	20	
Dolomit	10	
Çanakkale Kili	20	
Kuartz	10	
Toplam	100	
İlave edilenler		
Su	100 ml.	

Kaynak: Yazar fotoğrafları

Tablo 2. Deneme 2

Hammaddeler	% Oranı
Zeytin Çekirdeği Külü	20
Üleksit	30
Dolomit	10
Kaolen	20
Talk	10
Kil	4
Boraks	16
Toplam	100
İlave edilenler	
Su	100 ml.

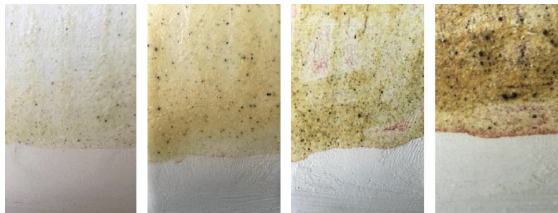
Kaynak: Yazar fotoğrafları**Tablo 3. Deneme 3**

Hammaddeler	% Oranı
Zeytin Çekirdeği Külü	20
Üleksit	30
Dolomit	10
Çanakkale Kaoleni	20
Talk	10
Kuartz	10
Toplam	100
İlave edilenler	
Su	100 ml.

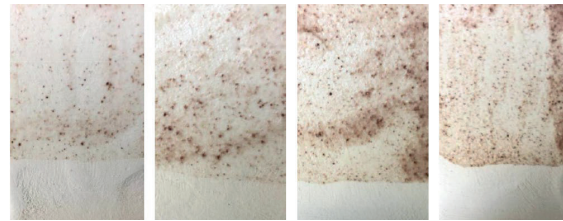
Kaynak: Yazar fotoğrafları

İlaveleri yapılan sır reçetesi, 15 dakika el havanında öğütüldükten sonra iki kat ince olacak şekilde deneme çubuklarına uygulanmış ve pişirilmiştir. Oluşturulan bu reçete ise Deneme 2 ile (Tablo 2) aynı olup sadece bünye içerisine giren kaolen farkından dolayı kül sıırı hem istenilen sonucu vermiş hem de parlak ve hafif krakle çatlakları olan bir görünüme bürünmüştür (Tablo 3).

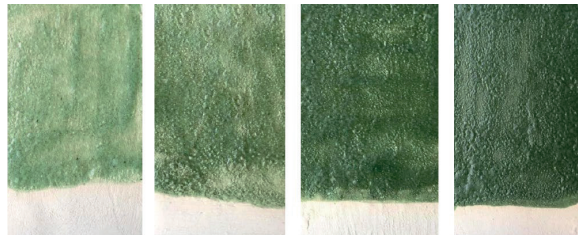
Uygulanan sır reçeteleri üzerinde renklendirici oksit denemeleri de yapılmıştır. Deneme 1'de (Tablo 1) verilen % sır reçetesine ek olarak 0,5, 1, 2, 3'er gr. olmak üzere demir (Fe_2O_3), mangan (MnO_3), krom (CrO_2), bakır (CuO_2) oksit eklenmiş ve 1040 oC sıcaklıkta 7 saat elektrikli fırında pişirilerek renkli denemeler gerçekleştirilmiştir.

Şekil 10. Soldan sağa doğru 0,5, 1, 2, 3 gr. demir oksit katkılı renk denemeleri**Kaynak:** Yazar

Demir oksit kullanılan denemelerde gösterildiği gibi, sarı ve tonlarını veren örtücü sır elde edilmiştir. İstenilen renge 0,5 gr. demir oksit eklenen denemede ulaşılmıştır.

Şekil 11. Soldan sağa doğru 0,5, 1, 2, 3 gr. mangan oksit katkılı renk denemeleri**Kaynak:** Yazar

Sır reçetesinde kullanılan mangan oksit pişirim sonucunda örtücü, kahverengi ve tonlarını vermiştir. Dört denemenin her birinde istenilen sonucu vermiştir.

Şekil 12. Soldan sağa doğru 0,5, 1, 2, 3 gr. krom oksit katkılı renk denemeleri**Kaynak:** Yazar

Krom oksitli sır denemelerinde örtücü, yeşil ve tonları elde edilmiştir. İstenilen sonuç 2 ve 3gr. krom oksit katkılı denemede yakalanmıştır.

Şekil 13. Soldan sağa doğru 0,5, 1, 2, 3 gr. bakır oksit katkılı renk denemeleri

Kaynak: Yazar

Sır reçetesinde kullanılan bakır oksit ile yeşil, türkuaz ve tonları yakalanmıştır. Pişirim sonucunda sır örtücü ve denemelerin her birinde istenilenden sonuç elde edilmiştir.

Yapılan testler sonucunda zeytin küllerinde eser mik-

tarlarda saptanmış olan P2O5, SO3, Cl, Ga, Ge, As2O3, Rb2O, Y, Nb2O5, Pd, In, Te, I, Cs, La, Pr, Hg, Tl, Th, kimyasalları ise makalede tablanmamıştır.

4.3.Tasarımlar ve Uygulamalar

Tasarımlarda, Artemis'in kült heykelindeki yumurta dizileri meme olarak düşünülmüş ve tek bir formun birim olarak bir araya gelerek bütünlük oluşturacağı heykel çalışmaları tasarlanmıştır. Form alçı tornasında şekillendirilip, iki parçalı kalıbı alınmıştır. Birim tekrarı ana tasarım unsuru olarak kullanılmıştır. Tasarımlar Artemis'in birbirinden ayrılmayan üç karakteristik özelliğinden esinlenerek ortaya çıkmıştır. Bu üç karakteristik özellik heykellerin temelinin oluşturmakla beraber birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak düşünülerek evreleri atladıkça metamorfoza uğramışlardır. Ezoterik anlamda üç sayısı, üçgen olarak kabul görülüp fikir ile bağdaştırılmaktadır.

Tablo 4. XRD analiz sonuçlarına göre Zeytin Çekirdeği Külünde Bulunan Bünye Yapıcı Hammaddeler

Bünye Yapıcılar	Yıkanmış Küllerde	Yıkanmamış Küllerde
MgO	< 0,75	< 0,73
Al ₂ O ₃	< 0,80	< 0,066
SiO ₂	< 0,023	0,027
K ₂ O	0,38	0,88
CaO	0,43	0,40
ZnO	< 0,0006	< 0,0006
Br	< 0,0005	< 0,0005
SrO	0,0007	0,0009
ZrO ₂	< 0,0007	< 0,0007
BaO	< 0,010	< 0,009
PbO	< 0,0006	< 0,0006
Bi	< 0,0005	< 0,0005

Kaynak: Yazar

Tablo 5. XRD analiz sonuçlarına göre Zeytin Çekirdeği Külünde Bulunan Renklendirici Oksitler

Oksitler	Yıkanmış Küller	Yıkanmamış Küller
TiO ₂	< 0,009	< 0,009
V ₂ O ₅	< 0,003	< 0,003
Cr ₂ O ₃	< 0,010	< 0,015
MnO	0,003	0,004
Fe ₂ O ₃	0,034	0,050
CoO	< 0,0006	< 0,0006
NiO	< 0,0006	< 0,0006
CuO	0,014	0,012
Se	< 0,0005	< 0,0005
MoO ₂	< 0,0007	< 0,0007
Ag	0,004	0,005
CdO	0,002	0,003
SnO ₂	< 0,001	< 0,001
Sb ₂ O ₃	< 0,002	< 0,002
CeO ₂	< 0,005	< 0,004
WO ₃	< 0,0006	< 0,0006
Au	< 0,0005	< 0,0005

Kaynak: Yazar

Şekil 14. Heykel düzenleme, 5. Metamorfoz evresi, 50 x 50 x 3 cm., Bu çalışmada şekil 13 de yer alan 3gr. bakır oksit katkılı kül sıırı bünye ve yer yer altın yaldız kullanılmıştır.

Fotoğraf: yazar arşivi

Üç sayısı birbiri ile kesiştiğinde nötrleşerek form değiştiren iki farklı enerjiyi sembolize etmektedir. Bu iki enerjiden biri etkin olan yaratıcılık diğeri ise edilgen olan doğurganlık birbiri ile karşılaştığında ortaya farklı ve yeni fikirlerin çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle tasarımlar kadını simgeleyen kutsal üçgenin ezoterik açıdan anlamını da barındırmaktadır. Heykeller dokuz parçadan oluşmaktadır. Bunun nedeni ise üç sayısının üç katı olduğundandır. Aynı zamanda heykellerde tercih edilen renkli sırlar toprak ve toprak renkleri ve zeytin ağacını temsil eden yeşil ve yeşilin tonlarıdır.

Şekil 15. Heykel, 5. Metamorfoz evresi, 35 x 40 cm., Bu çalışmada şekil 12 de yer alan 3gr. krom oksit katkılı kül sıırı bünye kullanılmıştır.

Fotoğraflar: yazar arşivi

Şekil 16. Heykel, Metamorfoz 1/2/4, 23 x 43 cm., Bu çalışmada şekil 11 de yer alan 3gr. mangan oksit katkılı kül sıırı bünye kullanılmıştır.

5.SONUÇ

Bu araştırmada, hazırlanan zeytin çekirdeği küllerinin, analiz sonuçlarından (Tablo 4) elde edilen verilere göre ağırlıklı olarak potasyum ve kalsiyum içerdiği tespit edilmiştir. Bu hammaddelerin kül sıırlarının oluşumunda olumlu etkileri bulunduğu yapılan sıırlar testleri saptanmıştır. Kullanılan külün yıkanmış ve yıkanmamış olarak XRF testleri gerçekleştirilmiş, bu sayede reçete-deki etkin maddelerin neler olduğu net ve bilimsel bir biçimde ortaya konmuştur. Sonuçları sunulan zeytin çekirdeğinden üretilmiş özgün kül sıırlarına, istenilen sonuç elde edilene kadar bünyeyi oluşturan hammadde oranlarında küçük değişiklikler yaparak ulaşılmıştır. Ayrıca zeytin çekirdeğinden üretilen ve önerilen yedi farklı kül sıırlarının, yerel değerlerle bütünleşen heykel çalışmalarında uygulanmasıyla, anlam bütünlüğünü sağlanmaya çalışılmıştır.

Saptanan reçeteler beyaz ve porselen çamurdan üretilen bisküvi pişirimi gerçekleşmiş deneme çubuklarına uygulanarak elektrikli fırında 7 saat 1040 oC sıcaklıkta pişirilmiştir. İstenilen sonucu veren üç farklı reçetede, parlak, mat ve ipek matı örtücü kül sıırları elde edilmiştir. İpek matı elde edilen reçeteye ek olarak demir, mangan, bakır ve krom oksit eklenerek renklendirilmiştir. Elde edilen kül sıırlarının bekleme süresi içerisinde su kaybının az olduğu ve partiküler çökmesinin olmamasından dolayı kullanım rahatlığı sağladığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda XRF testlerinin analizleri doğrultusunda zehirsiz, sağlıklı yapıda bir sıırlar bünye olduğu saptanmıştır.

Renkli sıırlar denemelerinin, beyaz çamurdan üretilen ve bisküvisi yapılmış deneme çubuklarının yüzeylerine ince uygulanmasından dolayı sıırlar pişiriminden sonra

dalgalanmalar oluştuğu görülmüştür. Bu durum sır demesinin istenilen sonucu vermesine engel olmamıştır. Heykel tasarımlarının tamamının içi boşaltılmış ve kurumalarının ardından bisküvi pişirimleri, elektrikli fırında 6 saat ve 1000 oC sıcaklıkta gerçekleştirilmiştir. Bisküvi fırınına giren heykellerin pişiriminden sonra ek yerlerinde ayrılma, bükülme, çökme ve deformasyon, sırlı pişirmede ise akma ve yapışma gözlemlenmemiştir. Sonuç olarak hem sanatsal hem de bilimsel yöntemlerin bir arada kullanılmasıyla, zeytin çekirdeğinden elde edilen kül sırlarının olumlu etkiler ortaya çıkarttığı ve kül sırlarında alternatif hammadde olarak kullanılabilirliği saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, D. (1998). Çam Ağacı, Ceviz Kabuğu ve Soya Fasulyesi Külünün 1200 oC'de Sır Hammaddesi Olarak Değerlendirilmesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ATEŞ, Ö.Ş. (2012). Yakınoğu Demirçay Uygurliklarında Hayat Ağacı İnancı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- COOK, J. M. (1973). *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford
- ERTAN, İ., ve BAKIR, G. (2018), "Klazomenai Zeytin İşçiliği, Zeytinin Akdeniz'deki Yolcuğu" Konferans Bildiriler, Dinç Ofset Yayınları: İzmir
- GENÇ, S. (2013) *Artistik Seramik Sırları Sır Sanatı*, Boyut Matbaacılık A.Ş., İstanbul
- GÖKÇE, M., KURT, S. (2020), Ağaç Kültü Örneğinde Muğla ve Civarında Eski İnanışlar, Yörük Araştırmaları-I Sempozyumu Bildiriler kitabı, Konya, 148
- GÖMEÇ, S (2003) Eski Türk inancı Üzerine Bir Özet, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33/21
- GÜNEŞ, P.Ç. (2014), 1280°C'de Gelişen Odun Külü Katkılı Sır Araştırmaları Ve Uygulamalar Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi)
- HEPOĞLU, E. ve İNCE, H. Ç. (2019). Mitolojik Ağaçlar Ağaç Ve Bitki Türleri Kuş Türleri. <https://docplayer.biz.tr/57489972-Mitolojik-agac-lar-agac-ve-bitki-turleri-kusturleri.html> (Erişim tarihi: 27.06.2021).
- ILGAR, R (2016), Çanakkale İlinde Zeytin Yetiştiriciliği ve Yaşanan Sorunlar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, No:32, 19
- KUBAT, L. (2020), Kestane Kabuğu Külünün Sır Bileşeni Olarak Kullanılabilirliğinin Araştırılması *Akademik Sanat*, Cilt 5, Sayı 9
- NAHYA, N. (2011), Zeytin: Tüm Ağaçların İlki, İlahların ve İnsanların Onuru, *Metro Gastro: İstanbul*. s. (88-90).
- OYMAN, R.E (2002) *Uygulamalı Seramik Teknolojisi Cilt I*, (Çev. İlker Özkan), Sacmi İstanbul, Via Selice Provinciale 17/A-40026 İmola (BO) İtalya
- ROGERS, P. (2003), *Ash Glazes*, University of Pennsylvania Press
- SARNIÇ, K. Ö., KUBAT, L. (2007), Eskişehir Bölgesi Şeker Pancarı Küspesi Külünün Sır Bileşeni ve Renklendirici Olarak Kullanılabilirliğinin Araştırılması *SERES'07 Bildiriler kitabı*

SERDAROĞLU, Ü. ile röportaj (Assos Kazıevi, Çanakkale, 16 Temmuz 1994)

STRABON (Çev. PEKMAN, A), *Geographika*, Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIV, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 2000, İstanbul

ŞÖLENAY, E., TURAN, N. (2020), Patates Kabuğu Atığı Külününin 1160 °C'de Sır Hammaddesi Olarak Değerlendirilmesi", *Inonu University Journal of Art and Design*, 61-70

TIZGÖL, K., DEMİR, Ö.G. (2016), Bir Sera Atığı Olarak Patlıcan Dalı Külünün Düşük Dereceli Seramik Sırlarında Kullanımı" *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 9, Sayı 18

ÜNAL, S., AKGEYİK, E. (2020) Gül Posası Külünün Seramik Yüzeylerde Kullanımı" *Akademik Sanat*, Cilt 5 Sayı 10

URL1 <https://yeryuzuagaci.wordpress.com/2016/09/27/anadolu-kulturunde-zeytin-agaci/> (Erişim Tarihi 03.04.2018).

URL2 <http://www.wikizero.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly-90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dp2kvw4dpbmtv> (Erişim Tarihi 19.12.2018).

TEŞEKKÜR

Bu makalenin hazırlanmasında YL-2017-1322 numaralı proje ile destek olan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine, zeytin çekirdeklerinin temininde destek olan Doç.Dr. Ferhan Savran'a teşekkür ederiz.

Bu Makale Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SYL-2017-1322 numaralı proje ile desteklenmiştir.

Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ve öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri

Opinions of pre-service teachers on distance education and teaching practice course

Sibel Güven¹

Merve Uçar²

1 Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: s_guven@comu.edu.tr

2 Doktora ögr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Çanakkale, TÜRKİYE, e-mail: merveucar7@gmail.com

Öz

Dünya çapında etkili olan ve her alanda olumsuz etkilerini göstermeye devam eden COVID-19 salgınının neden olduğu yayılım, yükseköğretimde de olumsuz etkilerini göstermiş ve uzaktan eğitime acil bir geçiş yapılmıştır. Uzaktan eğitim ile, eğitim fakültelerindeki öğretmen adayları, uygulamalı dersleri teorik şekilde görmeye başlamıştır. Temeli uygulama olan öğretmenlik uygulaması dahil olmak üzere devam eden eğitim ve öğretim faaliyetleri, çevrimiçi şekilde sürdürülmekte ve bu ilerleyişin öğrenciler üzerinde bıraktığı izlenim, olumlu veya olumsuz yanları, sürecin hızlı ve hazırlıksız olmasından dolayı değerlendirilememiştir. Bu araştırma ile salgını sürecinde uzaktan eğitim ve öğretmenlik uygulamalarına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin alınması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel yöntem desenlerinden olan durum çalışmasından yararlanılmıştır. Toplanan veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiş, veri analizinde MAXQDA 2020 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan ve aynı zamanda uzaktan eğitim ile öğretmenlik uygulaması dersini alan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimi, derslerin işleniş şekli ve internet sorunları yüzünden yetersiz buldukları, öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitim ile sürdürülmesinin tecrübe açısından eksiklik yaratacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Araştırmada, uzaktan eğitimin iletişim yönünden ve sınıf ortamından uzaklık gibi eksiklikleri olduğu, öğretim elemanlarının ise bu süreçte yeterli görüldükleri sonuçları da yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: uzaktan eğitim, öğretmenlik uygulaması, pandemi

Abstract

The pandemic caused by the COVID-19 epidemic, which is effective worldwide and continues to show its negative effects in every field, has also shown its negative effects in higher education and an urgent transition to distance education

Citation/Atıf: GÜVEN, S. & UÇAR, M., (2021). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ve öğretmenlik uygulaması dersine ilişkin görüşleri. *Journal of Awareness*.6(3): 165-183, DOI: 10.26809/joa.6.3.07

Corresponding Author/ Sorumlu Yazar:
Sibel Güven
E-mail: s_guven@comu.edu.tr

Bu derginin içeriği Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

has been made. With distance education, teacher candidates in education faculties started to see applied courses in a theoretical way. Continuing education and training activities, including the teaching practice, which is based on practice, are carried out online, and the positive or negative aspects of this progress on students could not be evaluated due to the rapid and unpreparedness of the process. With this research, it is aimed to obtain and evaluate the opinions of teacher candidates regarding distance education and teaching practices during the pandemic process. In the research, case study, which is one of the qualitative method patterns, was used. The collected data were analyzed by content analysis technique, and the MAXQDA 2020 package program was used in data analysis. The study group of the research consists of teacher candidates who are studying at the faculty of education at a state university and who also take the course of distance education and teaching practice. In line with the findings, it was concluded that the pre-service teachers found distance education inadequate due to the way the lessons were taught and internet problems, and that the continuation of the teaching practice with distance education would create a lack in terms of experience. In the research, there are also the results that distance education has deficiencies in terms of communication and distance from the classroom environment, and the instructors are deemed sufficient in this process.

Keywords: distance education, teaching practice, pandemic

1.GİRİŞ

Dünya genelini derinden sarsan ve her alanda olumsuz etkilerini göstermeye devam eden salgın, eğitimde değişime ve dönüşüme neden olmuştur. Türk Dil Kurmu'na göre epideminin kıtalar arasında yayılarak birden fazla ülkeyi etkisi altına alması olarak tanımlanan salgın, bir hastalığın aynı anda yaygın şekilde görülmesidir (TDK, 2021). Günümüzde COVID-19 olarak bilinen yeni tip Korona Virüs 'ün, başta ABD, İspanya, İtalya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Çin, Türkiye, İran, Rusya, Brezilya ve Belçika'da olmak üzere etkisi artarak devam etmekte ve dünya genelinde büyük kayıplara neden olmaktadır (WHO, 2020). Bozkurt'a (2020) göre COVID-19 sonrasında dünyada yaşananlar yeni normal ve yeni paradigma meydana getirmiştir. Bunun da yeni bir dünya düzenini doğuracağını söylemek mümkündür. Ancak kısa vadede günü kurtarmak için yapılan yanlış uygulamalar, uzun vadede daha büyük olumsuzluklar şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Coeckelbergh, 2020; Daniel, 2020).

Salgının dünya çapında meydana getirdiği krizin sağlık başta olmak üzere ekonomik, psikolojik, sosyal yaşam ve eğitim üzerindeki etkileri, yansımaları devam etmektedir ve ne zaman sonlanacağına yönelik olarak kesin bir veri bulunmamaktadır (Can, 2020). Salgın olumsuz etkilerini, her alanda olduğu gibi yükseköğretimde de göstermiş ve ortaya çıkan değişimlerden kaynaklanan yansımalar, öğretim süreci ve uygulama boyutunda hem eğitim faaliyetlerini ve hem de öğrencileri etkilenmiştir. Bunun sonucunda da hızlı kararların alınması gerekmiş ve yeni düzenlemeler ortaya çıkmıştır.

Salgın dönemi başladığında çoğu ülke okulları geçici

olarak kapattığını duyurmuştur. Bununla beraber salgının, öğrencilerin %91'inden fazlasını etkilediği ve yaklaşık 1,6 milyar gencin de bundan etkilendiği rapor edilmiştir (Miks & McIlwaine, 2020). COVID-19'un eğitimde sebep olduğu krize hızlı bir çözüm getirmek için örgün eğitime göre yapılanmış üniversiteler, yüz yüze eğitimin yerine web tabanlı uzaktan eğitim ile dersleri ve programları sürdürmek amacıyla hızla çalışmalarına başlamışlardır. Yükseköğretimde acil uzaktan eğitime geçiş aşaması olmuştur (Gewin 2020; Lau ve diğ., 2020). Salgının yayılma hızını azaltmak için ülkeler ve yerel yönetimler, ev hapsi, seyahat kısıtlamaları ve okul kapatma gibi önlemler almışlardır. Bu süreçle beraber milyonlarca çocuk, genç ve yetişkin, okullara ve üniversitelere gidememektedir. Giannini ve Lewis'e göre (2020) bu durum sonucunda öğrencilerin ilerleyen dönemlerde eşit eğitim almaları konusunda büyük zorluklar yaşanabilecektir.

Bu aşamada hem sürecin hem de krizin yönetilebilmesi adına YÖK hızlı bir biçimde harekete geçmiş ve öğretim sürecinin uzaktan eğitime dönüştürülmesi için kararlar almıştır (YÖK, 2020). Bu açıklamalarla beraber tüm öğretim kademelerinde yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Bu süreçte uzaktan eğitime geçilmesi, yerel ve merkezi sınavların ertelenmesi ve öğrenci başarısını ölçme ve değerlendirmede web tabanlı sınavların devreye girmesi gibi kararlar alınmıştır. Bu kararlar sonucunda da örgün eğitime uygun olarak yapılandırılmış sistemin acil bir şekilde kriz yönetimi ile web tabanlı uzaktan eğitim sistemine dönüştürülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Özer Kaya ve Keskin, 2020).

Pandemi nedeniyle, Türkiye'de YÖK'ün aldığı kararlar şu şekilde özetlenebilir;

- Yükseköğretimde eğitime 12 Mart 2020'de eğitime ara verilmiş,
- 23 Mart 2020 tarihinden itibaren 2019-2020 öğretim yılı bahar döneminin tamamen açık ve uzaktan öğrenme sistemi ile devam ettirilmesine karar verilmiştir,
- YÖK Dersleri Platformu tüm öğrencilerin erişimine açık hale getirilmiştir,
- YÖK Başkanlığı almış olduğu kararla pandemi nedeniyle ön lisans, lisans ve lisansüstü seviyede eğitim alan öğrencilerin talepleri doğrultusunda 2019-2020 eğitim öğretim yılı bahar döneminde kayıtlarını dondurabilmesine; tez savunma ve yeterlik sınavlarının ise denetlenebilir olma ve "kayıt altına alınmak şartıyla" video konferans gibi dijital imkanlar ile yapılabilmesine imkân vermiştir,
- Yükseköğretim kurumlarının neredeyse tamamın ön lisans ve lisans programları için de ara sınavlarını çevrim içi ortamda gerçekleştirmeye yönelik hazırlık yaparak çevrim içi sınav uygulama esasları yayınlamaya başlamışlardır.

YÖK tarafından alınan kararlardan sonra, tüm üniversiteler kendi kapasitelerinin elverdiği kadar çevrimiçi eğitime geçmişlerdir. Bu dönemde Türkiye'deki üniversitelerin büyük çoğunluğunu çevrimiçi eğitime hazırlıksız oldukları gözlemlenmiştir. Türkiye'de pek çok kişinin uzaktan eğitim anlayışının, öğretim elemanlarının dersinin videoya kaydedilip senelerce aynı videonun öğrencilere sunulduğu bir sistem olduğu bilinmektedir (Erkut, 2020). Yüz yüze eğitime ara verilen okullardaki örgün ve yaygın eğitim pandemiden etkilenen en büyük kamusal alanlardan biri olmuştur. COVID-19 oluşturduğu krizden, ekonomilerini korumaya çalışan devletler, dijital teknolojilerin kullanımını benimseyen acil durum önlem paketlerini devreye koyarak eğitim sürecini devam ettirmeye çalışmışlardır (Agnolletto & Queiroz, 2020). Dünyadaki eğitim sistemleri, halk sağlığını koruma girişimlerinin bölümü olarak salgının yayılmasını kontrol altına almak amacıyla zorunlu kılınan kitlesel okul kapanışlarından sonra eşit görülmemiş bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır (UNESCO, 2020)

Çakın, Akyavuz ve Külekçi (2020), Covid-19 sürecinin eğitime yansımalarını öğretmen görüşlerini alarak incelemişlerdir. Araştırmada, öğretmenlerin veliler ve öğrencilerin öğrenme süreçleri ile sorunlar yaşadıkları,

öğrencileri motive edici etkinlikler ile gelecek için teşvik etikleri sonuçlarına ulaşmışlardır.

Kürtüncü ve Kurt (2020), Covid-19 pandemi döneminde hemşirelik öğrencilerinin yaşadıkları sorunların belirlenmesi amaçladığı araştırmada öğrencilerin çoğu hem teori hem de uygulamalı derslerinin uzaktan eğitim ile yetersiz olacağını, okulu dondurmaya düşümedikleri ancak okulun uzayacağını düşündüklerini belirttikleri sonucuna ulaşıldı.

Serçemeli ve Kurnaz (2020), uzaktan eğitim ile muhasebe dersini alan öğrencilerin, uzaktan eğitime yönelik öz yeterliklerini ve uzaktan eğitime yönelik öğrenci görüşlerini incelemeyi amaçladığı çalışmada, öğrencilerin uzaktan eğitim sistemini çok fazla benimsemedikleri, sistemin kullanımıyla ilgili öz yeterlik açısından herhangi bir problem yaşamadıkları görülmüştür.

Çevik ve Bakioğlu'nun (2020) yaptığı çalışmada, COVID-19 salgını sürecinde uzaktan eğitimde neler yaşandığı konusunda ortaokulda görevli Fen Bilimleri öğretmenlerinin deneyimlerini derinlemesine anlamaya çalışılması amaçlanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda Fen Bilimleri öğretmenlerinin pandemiyi ne olduğunu bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde internet bağlantısı, öğrencilerle iletişim kurma, öğrencilerin derslere katılım oranının düşük olması ve okul yönetiminin baskısına maruz kalma gibi problemlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Karahan, Bozan ve Akçay'ın (2020) sınıf öğretmenliği lisans öğrencilerinin salgın sürecindeki çevrim içi öğrenme deneyimlerinin incelenmesini amaçladığı çalışmada, senkron derslerin daha verimli olduğu, bazı öğrencilerin internet yetersizliklerine sahip olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Salgın döneminde yükseköğretimde uzaktan eğitim uygulamalarına geçilmesiyle, derslerin teori ve uygulanması boyutunda öğrenciler eşit olmayan fırsatlardan kaynaklanan sorunlarla karşılaşmışlardır. Eğitim sürecinin gerektirdiklerini, çevrimiçi dersler her anlamda karşılayamamış ve bunun sonucunda eğitim-öğretim faaliyetlerindeki olumsuz yansımaları ve bunların asıl nedenlerini ortaya çıkarmak önem arz etmiştir.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Salgın süreci okulöncesi eğitimden yükseköğretime kadar tüm eğitim öğretim faaliyetlerini olumsuz etkilemiş ve özellikle de uygulama boyutundaki derslerin

çevrimiçi ortamdan yapılmaya çalışılması öğretmen adayları için zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu aşamada öğretmen adaylarının sürece yönelik değerlendirmeleri, acil şekilde geçilen bu sistemin aksaklıklarını ve olumlu yanlarını ortaya koyacaktır. Bu araştırma ile COVID-19 salgının neden olduğu pandemi sürecinde, yükseköğretimde çevrimiçi eğitim uygulamalarının, eğitim fakültelerindeki uzaktan eğitim sürecine ve öğretmenlik uygulamalarına yansımaları, öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda belirlemek amaçlanmaktadır.

- Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen alt amaçlar şu şekildedir;
- Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim uygulamalarının etkililiğine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretmen adaylarının yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimin karşılaştırılmasına ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretmen adayları uzaktan eğitimin olumlu ve olumsuz yanlarını nasıl değerlendirmektedir?
- Öğretmen adaylarının görüşlerine göre uzaktan eğitim uygulamalarında karşılaşılan eksiklikler nelerdir?
- Uzaktan eğitim sürecinde, öğretmen adaylarının öğretim elemanlarına yönelik değerlendirmeleri ne olmuştur?
- Öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması dersinin, kendilerini uygulama boyutunun mu yoksa teori boyutunun mu geliştirdiğine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitim ile yapılmasının olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının nasıl bir içeriğe sahip olmasına yönelik görüşleri nelerdir?

3.YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Deseni

Öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda pandemi döneminde uzaktan eğitim uygulamalarının eğitim sürecine ve öğretmenlik uygulamalarına yansımalarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada

betimleme ve anlamların derinliğini ortaya çıkarması (Büyüköztürk vd. 2013) açısından nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi (Merriam, 2018) olarak tanımlanan durum çalışması şeklinde desenlenmiştir.

Bir veya birkaç duruma yönelik etkenler, durum çalışmasında bütüncül bir yaklaşım içerisinde araştırılır. Bu durumların ilişkili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine derinlemesine araştırma yapılır. (Yıldırım ve Şimşek 2018). Creswell'e (2011) göre bu araştırmalar birden fazla kaynaktan veri toplanarak derinlemesine incelemenin yapıldığı çalışmalardır ve araştırmacılar incelenen duruma yönelik derin anlayış geliştirmek amacıyla farklı türlerden verilere gereksinim duymaktadırlar.

3.2.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesi eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmaya pandemi döneminde uzaktan eğitim ile öğretmenlik uygulaması dersini alan 109 öğretmen adayı katılım göstermiştir. Katılımcıların cinsiyetlerine ilişkin bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Kadın	95	87.15
Erkek	14	12.38
Toplam	109	100

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan 95 katılımcı kadın, 14 katılımcı ise erkek öğretmen adayından oluşmaktadır.

3.3.Veritoplama Araçlarının Hazırlanması

Araştırmanın amacı kapsamında öğretmen adaylarından veriler yarı yapılandırılmış bir görüşme formu ile toplanmıştır. Form araştırmacılar tarafından hazırlanmış ve araştırmanın amacı ve alt amaçlarına yönelik olarak 11 sorudan oluşmaktadır. Soruların hazırlanması aşamasında önceden tahmin edilebilir veya evet veya hayır gibi kısa yanıt gerektiren sorular tercih etmek yerine açıklama yapmayı gerektiren sorulardan yararlanılmıştır. Sorularının hazırlanabilmesi için "pandemi sürecinde eğitim" "uzaktan eğitim" "yükseköğretimde çevrimiçi eğitim" gibi anahtar kelimeler kullanılarak li-

teratür taranmıştır. Buradan hareketle görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda, katılımcıların uzaktan eğitim dönemine ve bu dönemden aldıkları öğretmenlik uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Geçerlik için oluşturulan taslak, eğitim alanında çalışan iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Gelen eleştirilerden sonra form yapılandırılmıştır. ve dış geçerliği arttırmak için katılımcıların görüşleri çalışmaya doğrudan alınmıştır. Pilot çalışma olarak 15 öğretmen adayına araştırma öncesinde hazırlanmış olan form gönderilmiştir. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun işlenirliği sınanmış ve pilot çalışma sonunda sorular üzerinde düzeltmeler ve eklemeler yapılarak forma son hali verilmiştir.

3.3.1. Veri Toplama ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, öğretmen adaylarının yarı yapılandırılmış görüşme formundaki 11 soruya yazılı şekilde cevap vermesi ile elde edilmiştir. Toplanan veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Veriler çözümlenirken tümevarımsal bir yaklaşım benimsenmiştir. Veriler, kavramlar ve temalar etrafında birleştirilerek anlaşılır hale getirmek için içerik analizi tercih edilmiştir.

Veriler, analiz sonucunda ortaya çıkan tema ve kategoriler ile karşılaştırma yapılabilmesi için sayıya indirgenmiştir. Buna aracı olarak da sistematik ve pratik bir analiz sağlayacak yazılım kullanımı tercih edilmiştir ve kurulan hiyerarşik ilişkiler ile veriler sistematik ve hızlı bir şekilde kodlanmıştır. Analizin yapılması için "MAXQDA 2020" paket programı kullanılmış ve içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir.

Verilerin analizinde izlenen adınlar şu şekildedir:

- Öğretmen adaylarından elde edilen veriler araştırmacı tarafından dijital ortama aktarılmış ve çözümlenmiştir.
- Görüşme formu ve cevaplar alandan bir uzamana verilmiş, yanlışların veya eksikliklerin kontrol edilmesi yoluna gidilmiştir.
- Elde edilen her soruya ilişkin tema ve alt temaların seçenekleri hazırlanmıştır.
- Bu değerlendirmelerden sonra öğretmen adaylarına sorulan sorular için bir kodlama anahtarı oluşturulmuştur.
- Veriler ve kodlama anahtarını eğitim bilimlerin-

den bir uzmana verilmiş ve uzmanlar ile araştırmacı birbirinden bağımsız biçimde her bir soru için işaretleme yapmıştır.

- Buradan hareketle verilerin güvenilirlik hesaplaması, Miles ve Huberman'ın formülü ile sağlanmıştır: "Uzlaşma Yüzdesi = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100".

Araştırmacıardan başka bir uzmanın analiz sürecine dahil olması ve sonuçların karşılaştırılması sonucunda %80 oranında fikir birliğinin sağlanması kodlamanın güvenilirliğini sağlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2010). Görüşme sorularının güvenilirlik analizi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Güvenirlik Analizine İlişkin Bulgular

Soru Numarası	Güvenirlik Yüzdeleri
1	85
2	87.7
3	90.5
4	86.3
5	91.2
6	92.8
7	89.7
8	87.4
9	92.7
10	85.3
11	91.8
x	100

4. BULGULAR

Bu bölümde, öğretmen adaylarından toplanan verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablolarda verilen katılımcı görüşleri ile kodlardan bahsetme durumları, kodlanmış ve kodlanmamış belgeler olarak tabloda yer alan değerlerde farklılık oluşmaktadır. Bunun sebebi olarak kodun katılımcı sayısı bakımından bahsedilme sıklığı ve ilişkili kategorinin tablo istatistiklerinde kodlanma sıklığının farklılaşmasıdır. Öğretmen adaylarının aynı kategoride birden fazla koddan bahsettikleri değişkenlerde, kodlardan bahsedilen katılımcı sayısında artış belirirken, her katılımcı raporu, ilgili kategori için sadece bir kez kodlanmıştır.

Tablolarda yer verilen katılımcıların kodlardan bahsetme durumları ile belirttikleri görüşler, kodlanmış

ve kodlanmamış belgeler olarak tabloda farklılaşmaktadır. Kodun katılımcı sayısı içinde bahsedilme sıklığı ve onunla ilgili kategorinin tablo istatistiklerinde kodlanma sıklığı sonucu bu farklılık ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, aynı kategoride birden fazla koddan bahsettiğinde, kodlardan bahseden katılımcı sayısında artış olur ve her katılımcı, ilişkili kategori için sadece bir kez kodlanmış şekilde görülür. Araştırma kapsamında toplam 11 ana kategori vardır. Bu ana kategorilere ilişkin katılımcı görüşleri doğrultusunda alt kategoriler oluşturulmuştur.

Tablo 3 incelendiğinde, 75 öğretmen adayının uzaktan eğitimin etkili olmadığını düşündüğünü belirttiği görülmektedir. 46 katılımcının, etkili olma durumunu dersin uygulanışı ve hocalar ile ilişkilendirdikleri görülürken, 29 katılımcının ise teknik yetersizlikler ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Katılımcıların 42'si ise uzaktan eğitim uygulamalarını yeterli bulduklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenlik uygulamasının yeterli olmadığını belirten öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri şu şekildedir;

k.18: Uzaktan Eğitim uygulamasını ciddi anlamda kötü buldum. Dikkatimi toplamakta fazlasıyla zorlandım. Dersi dinlemek için çoğu zaman kendimi zorladım.

k.38: Uzaklık- yakınlık kavramlarını karşılaştıracak olursam tabiki yakınlığı tercih ederim. Tecrübelerin hayatımızdaki rolü büyüktür. Yaşayarak, görerek daha etkili sonuçlar elde ederiz. Uzaktan eğitimde ise bu uygulamalı tecrübelerin olmaması pratiklik kazanmak açısından uzaktır. Dersin tamamen teknolojiyle yapılmış olması fiziksel olarak bizleri yormakla birlikte psikolojik olarak da dersi sıkıcı bulmamıza sebep oluyor. Olumlu açılardan bakacak olursak zamanı daha rahat kullanmamız açısından iyi. Daha çok makale inceleyerek daha çok bakış açısı kazanabiliyoruz. Genel özetleyecek olursa Uzaktan Eğitim uygulamalarını çok etkili bulmamaktayım.

k.40: Eğitimden geri kalmamak için uzaktan eğitim uygulanmasının doğru bir karar olduğunu düşünüyorum ama etkililiğine gelindiğinde çok etkili olmadığını düşünüyorum. Etkili olması için imkanlar genişletilmelidir. İnternet sorunu çözülmelidir. Çünkü evinde interneti olmayan öğrenciler ya da olup da interneti çekmeyen öğrenciler derse bağlanmakta zorluk yaşamaktadır. Kimsenin mağdur olmaması sağlanmalıdır.

k.43: Etkili olduğunu söylemek çok zor. Mesela ilk haftalarda çoğu derse girebilen çoğu kişi giriyordu. Ancak sonra katılımcı sayısı oldukça düştü. Hatta son haftalarda bazı öğretmenlerimizin derslerine katılım 10 kişiyi anca bulmakta. Ayrıca karşıdan sözel bir anlatım var etkinlik yok ki ne kadar duyu işine girerse o kadar kalıcılık söz konusu denmekteydi. Böyle bir uygulamanın bu şartlarda ne kadar etkili olduğu söylenebilir ki?

k.47: Çok fazla etkili bulmadım. Çünkü ister istemez yüz yüze olan eğitimle kıyaslama yapıyorum ve onu düşününce fazla etkili olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca maddi olanaklara da (internet, bilgisayar...) sahip olma ya da olmama durumu böyle düşünmemi etkiliyor ister istemez.

k.80: Uzaktan eğitim uygulamalarıyla sınıf ortamı teknoloji sayesinde internet üzerinden oluşturulmaya çalışıldı. Ancak gerçek bir sınıf ortamında ders işlenmediği için yeterince etkili olmadığını düşünüyorum. Sınıfta uyguladığımız birçok yöntem ve teknik uzaktan eğitim ortamında kullanılmıyor. Daha çok verilen ödevler üzerinden ilerliyoruz.

k.95: verimi açısından çok faydalı bulduğumu söylemeyeceğim. Yüz yüze olmadığı için sunum yaptığımız zaman internetten veya herhangi bir kaynaktan edinilen bilgileri sunuyoruz. Ama bu da ilgi çekici şekilde dinlenme sağlamıyor. Öğrenciler ve öğretmenler sadece prosedürden uygulamalara katılıyor.

k.98: Uzaktan eğitim uygulamalarını çok etkili bulmasam da bu süreçte en azından bizi eğitim ve öğretimin bir şekilde devam edeceğine ikna etti. Elbette sınıf orta-

Tablo 3. UE Uygulamalarının Etkili Olma Durumu Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

UE Uygulamalarının Etkili Olma Durumu	f	Yüzde
Etkili değildir	75	68.81
□ Dersin Uygulanışı ve Ders Hocasından Kaynaklı Yetersizlikler	46	42.20
□ Teknik Yetersizlikler	29	26.61
Etkilidir	42	38.53
Toplam	109	100

mında yüz yüze eğitim kadar alınan geri bildirim anında ve daha etkili oluyor. Bazı teknik sıkıntılar süreci uzatıyor.

k.99: Çok az etkili buldum. Kendimden örnek verilirse; bizim burada internet çok az çekiyor bu yüzden derslere girmek için merkeze gitmek zorunda kaldım. Böyle uzaktan eğitim sistemi yapılacaksa derse girecek öğrenciler için farklı çözüm yolları düşünülmesi gerekirdi.

Katılımcı görüşlerinden yola çıkarak, öğretmen adaylarının uzaktan eğitimi verimsiz olarak değerlendirdikleri görülmektedir. İnternet bağlantısı problemleri ve donanımsal eksiklikler gibi olumsuzluklardan bu sürecin etkili ilerlemediğinin belirtmişlerdir.

Araştırmamızın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının yüz yüze eğitimin ve uzaktan eğitimin karşılaştırmasına yönelik belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo4'e göre, araştırmaya 95 katılımcının yüz yüze eğitimi daha etkili bulduğu belirlenmektedir. Katılımcılardan 12'si ise her iki eğitimi de etkili bulmuştur. Uzaktan eğitimi etkili bulan 3 öğretmen adayı olduğu yine Tablo 4'te görülmektedir.

Yüz yüze eğitimi daha etkili bulan öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

k.1: Yüz yüze eğitimde gördüğümüzü canlı olarak uygulama vardı. Fakat uzaktan eğitimde asosyallik var. Herkes eşit imkanlara sahip değil.

k.38: Gerek öğrenmenin gerçekleşmesinde gerekse iletişim kurmada yüz yüze olmanın etkisi büyüktür. Yüz yüze eğitimde göz teması kurularak yapılan konuşmaları, davranışları her zaman çok yapıcı bulmaktayım. Yüz yüze eğitimde uygulama çalışmaları ne kadar fazlaysa uzaktan eğitimde bir o kadar azdır. Tabi bu azlık yeterlilik açısından sorun teşkil etmektedir. Örnek vermek gerekirse daha önce voleybol oynamamış bir çocuğu düşünelim. Bu çocuk pencerenin arkasından dışarıda voleybol oynayan akranlarını uzaktan izlemektedir.

Belli bir süre sonra kendi kendine voleybol oynamanın kolay olduğunu ve çok iyi oynayabileceğini düşünmeye başlar. Ne zaman dışarı çıkar ve topu eline almaya başlar işte o zaman topu atmakta zorlanır. Aslında hiç de o kadar kolay olmadığını farkına varır. İşte uzaktan eğitim de böyledir. Yüz yüze eğitimin verdiği pratikliği kazandıramaz.

k.47: Yüz yüze eğitim uzaktan eğitime göre çok daha iyi. Her anlamda hem de. Öğrenciyle iletişim kurma olsun, dersteki karşılıklı öğrenci-öğretmen ilişkisi olsun, yüz yüze eğitimdeki gerek özveri gerek disiplin gerekse dersin gerektirdiği saygı ve sevgi ortamı olsun uzaktan eğitimle kıyaslanamaz bile. Uzaktan eğitimde gerçek bir sınıf ortamı yok en başta. Öğretmen-öğrenci ilişkisi yok denecek kadar az. İletişim kopuk. Maddi olanakların herkesin birbiriyle aynı olmaması da apayrı bir durum. Bu da eğitimde eşitlik altındaki eşitsizliği oldukça ortaya çıkarıyor.

k.53: Yüz yüze eğitim tabi ki uzaktan eğitimden çok çok iyi. Uzaktan eğitimde etkileşim daha zor hepimiz aynı anda derse katılmıyoruz. O an mikrofonumuz açılmıyor ya da internet gidiyor ve dersin o kısmı kaçmış oluyor. Hepimiz konuşalım desek seslerimiz birbirimize karışıyor. Dersin hazırlık süreci de bir o kadar sıkıntılı oluyor sunum yapacağımız zaman teknik arızalar çıkabiliyor. Ama yüz yüze eğitimde sınıf koşullarını önceden bildiğimiz için hazırlık yapmamız daha kolay oluyordu

k.62: Uzaktan eğitimi yüz yüze eğitimle karşılaştırdığımızda öğretmen ile öğrenci birbirinden ayrı kalıyor. Yüze yüze eğitimde sabah 9'deki derse 1 saat öncesinden kalkıp hazırlanıp gidip oturarak ders dinliyorsun, ama uzaktan eğitimde o derse yataktan bile çıkmadan ders diliyorsun. Yüz yüze eğitimde derse full dinliyorsun ama uzaktan eğitimde ise başta dinleyip bırakıyorsun

k.71: Yüz yüze eğitimde duygularımızı kullanabiliyoruz. Hocaya sormak istediğimiz soruyu anında sorabiliyoruz. O eğitim ortamına gelen herkes o an yaşanan-

Tablo 4. Karşılaştırma Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Karşılaştırma	f	Yüzde
Yüz Yüze Eğitim Daha İyidir	95	87.16
İkisi De İyidir	12	11.01
Uzaktan Eğitim Daha İyidir	3	2.75
Toplam	109	100

larla uyarılıyor sadece öğrencilik görevimiz var. Fakat uzaktan eğitim öyle değil mekanik ve soğuk hocaya soru sorarken internet kesilebiliyor, görüntü donuyor, mikrofonumuz çalışmıyor ya da sistem yoğunluktan dışarıya atıyor. Evde evin kızı görevlerini yerine getirmen gerekiyor. O kadar boş vaktimiz olamayabiliyor. Sorumluluklarımız Çanakkale'dekinden fazla oluyor.

Katılımcıların yüz yüze eğitimi daha verimli bulduklarını ve eğitim öğretimin uzaktan eğitimde etkili olmadığı belirttikleri görüşlerden tespit edilmektedir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimin olumlu yanlarına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde, 39 katılımcının uzaktan eğitimin olumlu yanı olarak zaman tasarrufu alt kodundan bahsettiği görülmektedir. Öğretmen adaylarından 34'ünün ise eğitimde sürekliliğin sağlanmasının bu uygulamaların olumlu yanı olduğunu belirttikleri görülmektedir. Katılımcıların 32'si evde olma boyutunu öğretmenlik uygulamasının olumlu yönü olarak değerlendirmişlerdir.

Evde olma boyutunu olumlu bulan öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

k.13: Son sınıf öğrencisi olduğum için benim adıma en olumlu yanı evde daha çok ders çalışabilmem oldu di-

yebilirim. Kpss sürecini evdeyken daha kaliteli yürütebiliyorum.

k.27: Uzaktan eğitim ev konforunda derslere ulaşımı sağlarken hazırlık, araç ulaşımı gibi yorucu süreçlerden alıkoymaktadır

k.45: Tek olumlu yanı evde koltuk üzerinde daha rahat ders dinlemek olabilir. Başka hiçbir olumlu yanını görmüyorum.

k.47: Sadece evdeki rahatlık ortamından yararlanma olabilir. Bunun dışında olumlu bir yanını görmüyorum.

k.88: Uzaktan eğitim en güzel tarafı zaman tasarrufu sağlama ve öğrencinin evinden çıkmadan dersleri takip etmesini sağlamaktadır.

Öğretmen adaylarının görüşlerine göre, uzaktan eğitimde zamandan tasarruf etmenin olumlu bir yanı olduğunu belirttikleri ancak yine de çok fazla olumlu bir yan bulamadıklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimin olumsuz yanlarına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 6'da öğretmen adayların uzaktan eğitimin olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, 68 öğretmenin eğitimde fırsat eşitliğinin olmadığı alt temasına

Tablo 5. Uzaktan Eğitimin Olumlu Yanları Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Uzaktan eğitimin olumlu yanları	f	Yüzde
Zaman Tasarrufu	39	35.78
Eğitimin Sürekliliğin Sağlanması	34	31.19
Evde Olmak	32	29.36
Derse Ulaşılabilirlik	28	25.69
Online Eğitim Sürecini Öğrenme	7	6.42
Sınav ve Ödevlerin Daha Kolay Yapılması	5	4.59
Olumlu Bir Yanı Yok	5	4.59
Devam Zorunluluğunun Olmaması	3	2.75
Toplam	109	100

Tablo 6. Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yanları Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Uzaktan Eğitimin Olumsuz Yanları	f	Yüzde
Fırsat Eşitliği Yoktur	68	62.39
□ İnternet ve Bağlantı Sorunları	58	53.21
□ Teknolojik Araçların Eksikliği	15	13.76
İletişimsizlik	42	38.53
Derslerin İşleniş Şekli	40	36.70
Sınıf ve Okul Ortamından Uzaklık	29	26.61
Öğrencilere Sunduğu Özgürlük	16	14.68
Ödevlerin Yoğunluğu	6	5.50
Toplam	109	100

yönelik görüş belirttiği görülmektedir. Fırsat eşitli olmadığını düşünen 68 öğretmenden 58'i bunu internet ve bağlantı sorunlarıyla, 15'i ise derse girmeyi sağlayacak teknolojik araç ve gereçlerin yetersizliği ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Uzaktan eğitimin olumsuz yanlarını derslerin işleniş şekli ile ilişkilendiren 40, sınıf ve okul ortamından uzaklık ile ilişkilendiren ise 29 öğretmen adayının olduğu tespit edilmektedir.

Katılımcılardan, uzaktan eğitimin olumsuz yanlarını sınıf ve okul ortamından uzaklık ile ilişkilendirenlerden bazılarının görüşleri şu şekildedir;

k.10: Kesinlikle öğretmen-öğrenci ilişkisi olumsuz etkilenir. Sınıf ortamında oluşan diyalog uzaktan eğitim yoluyla oluşmayabilir. Bunda birçok etken mevcuttur. Örnek olarak öğrencinin derse kendini verememesi, iletişim kuracağı mikrofon, kamera gibi teknolojik materyallerin eksikliği verilebilir.

k.31: Soğuk bir ortam. Elbette hocalarımız bizim moralimizi yüksek tutmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Yardımcı oluyorlar. Ancak yine de içimizdeki bu üzüntü geçmiyor. Özellikle son sınıf öğrencisi olduğum için sanırım daha fazla üzüntü duyuyorum. Yüz yüze eğitimdeyken ders saatinden en az 1 saat önce uyanmış oluyordum. Bu süreçte hazırlık, kahvaltı derken derse girdiğimde zihnim açılmış rahatlamış oluyordum. Ama şimdi telefon alarmını ders saatinden 10 dakika önceye kurup kahvaltı bile yapmadan ders dinlemeye çalışıyorum. Her ne kadar bu sefer yataktan çıkıp kendimi derse hazırlamam gerekiyor desem de ders günü geldiğinde yine yapamıyorum. Uzaktan eğitimin benim derslere olan ilgimi düşürdüğünü düşünüyorum.

k.69: Yüz yüze iletişim, sınıf ortamı, derslere katılım, soru cevap uygulamaları, anlamadığın/takıldığın yerlerde söz almak, disiplin gibi birçok açıdan eksiklikler var.

k.86: Öğretmenin bizi görmüyor olması, bir sınıf ortamı bulunmaması, psikolojik olarak derse uyum sağlamak-

ta zorlanıyor olmak gibi olumsuz yanları var.

k.98: Sınıf ortamı gibi birbirimizle yaparak yaşayarak öğrenmelerle işlediğimiz dersler gibi değil daha çok anlatım tarzına yönelik şekilde dersleri işlememiz biraz sıkıcı bir hal aldı.

k.99: Sınıf ortamında olduğu gibi bir fikir alışverişi yapamamak, öğretmenle birebir göz kontağı kuramamak uzaktan eğitimin olumsuz yanları olduğunu düşünüyorum. Tabi sadece eğitsel kısmı ile değerlendirmem gerekiyor, okul sadece eğitim alınan bir ortam değildir. Sınıf ortamının, toplulukla birlikte olmanın, arkadaşların ile paylaşım içinde olmanın, öğretmenlerle ders harici sohbet edebilmenin kıymetini hatırlatıyor uzaktan eğitim maalesef en çok eğitimin sosyal yönünü zedeleyiyor..

k.108: Sınıf ortamını hissedememek. Biz her gün sınıfa geldiğimizde "Evet birazdan hocamız gelecek ve biz bir sürü yeni bilgiyle dolacağız" mantığıyla geliyoruz ancak şimdi yataktan kalkmamıza bile bazen gerek kalmıyor. Bu da öğrenmeye başlaman gereken zamanın geldiğini sana hissettiremiyor dolayısıyla dikkatini toplayabilmek zorlaşıyor

Katılımcı görüşleri doğrultusunda, uzaktan eğitimde öğretmen adaylarının, bu süreçte fırsat eşitliği olmayışının olumsuzluk yarattığını belirttikleri görülmektedir. İletişimsizlik de benzer şekilde bu dönemin olumsuz bir yanı olmuştur.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimin eksikliklerine ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 7'ye göre, öğretmen adaylarının uzaktan eğitimdeki eksikliklere yönelik görüşleri incelendiğinde, 66 katılımcının internet ve bağlantı sorunlarına yönelik görüş bildirdikleri tespit edilmektedir. Katılımcılardan 17'si uygulamanın eksikliği, 10'u öğretim elemanlarından kaynaklanan eksiklikler kategorisine yönelik görüş

Tablo 7. Uzaktan Eğitimdeki Eksiklikler Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Uzaktan Eğitimdeki Eksiklikler	f	Yüzde
İnternet/Bağlantıdan Kaynaklanan Sorunlar	66	60.55
Uygulama Eksikliği	17	15.60
Diğer	15	13.76
Eksiklik Yoktur	14	12.84
Öğretim Elemanlarından Kaynaklı Eksiklikler	10	9.17
Sürece Hazırlıksız Girmek	5	4.59
Motivasyon Eksikliği	4	3.67
Toplam	109	100

belirtmişlerdir. 14 öğretmen adayı ise bu süreçte bir eksiklik olmadığını düşünmektedir.

Uzaktan eğitimdeki eksiklikler temasında internet/bağlantı sorunları kategorisinden bahseden öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

k.43: gerekli donanım eksikliği diyebilirim. örnek vermek gerekirse benim bilgisayarım olmamış olsaydı ben telefondan giremezdim çünkü telefonum uygulamayı kaldıramayacak kadar eski. bir diğer nokta ise sırf bu için bulunduğum eve wi-fi almak zorunda kaldım. ama alamayan arkadaşların olduğunu da biliyorum. örneğin bir arkadaşım kars'a ailesinin yanına döndü ve telefon zar zor çekiyorken istenen imkanları bulundurmasına imkan yok.

k.44: uygulamanın internet kullanımı fazla olduğundan maddi açıdan öğrencilere zorluk yaratabiliyor.

k.50: teknoloji konusunda yetersiz bilgiye sahiptim. bu aşamada zorluklar çektim. internet erişimini sağlayamadığımız zamanlar derse katılamıyoruz.

k.61: internet bağlantısından ya da uygulamadan kaynaklanan teknik sıkıntılar olmaktadır. aynı zamanda her öğrenci teknolojiyi etkili bir şekilde kullanamamaktadır.

k.70: anında dönüt bekleniyor ama kopukluk olunca bizler de sorulara cevap veremiyoruz. kimi zaman ifade etme güçlüğü yaşıyoruz.

k.88: uzaktan eğitim uygulaması için çok fazla internet gerekmektedir. internetim yetmediği için iki hafta dersleri takip edemedim. Birçok kişinin benimle aynı sorunu yaşadığını düşünüyorum. böyle bir uygulama yapılıyorsa öğrenciye internet konusunda yardım edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

k.92: uzaktan eğitimin değil ama kullanılan internetten dolayı ses ve görüntünün sağlık bir şekilde iletilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

k.105: internetten dolayı kaynaklanan sorunlar dışında herhangi bir eksiklik görmüyorum.

k.97: internet problemine bağlı olarak kullandığımız uygulamanın sürekli donması ve ders anlamında kopukluklar yaşanması.

Uzaktan eğitimdeki eksiklikler temasında diğer kategorisinden bahseden öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

k.2: Disiplin konusunda eksiklikler.

k.16: Her ne kadar devam zorunluluğumuz olmadığı söylense de yine de yoklama alınması

k.38: canlı dersler yapılırken ev durumunun müsait olmaması (ses, gürültü, kalabalık, küçük çocuklar gibi) canlı derslere katılmamızı engelliyor. Bu durumda da derslerden kendimi uzak hissedebiliyorum

k.57: Sadece öğretmenin görüntüsünü görebiliyoruz. Aslında tüm sınıfın görüntülü konuştuğu bir ortam olsa daha faydalı olabilir. Tabi bu mümkün değil.

k.84: Ödevler son dakika söyleniyor. Sadece yapılmak için yapıyor.

Öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde internete erişimi olmayan arkadaşlarının ya da kendilerinin büyük sorunlar yaşadıklarını dile getirdikleri görülmektedir. İnternet erişimini sağlayıp ders anındaki kopmalardan kaynaklanan anlık sorunlarda büyük eksiklik olarak görülmektedir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretim elemanlarına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde, araştırmaya katılım gösteren 92 öğretmen adayı öğretim elemanlarını bu süreçte yeterli bulduğu, 20 katılımcının ise yeterli bulmadığı görülmektedir.

Uzaktan eğitimde öğretim elemanlarını yeterli bulduğunu belirten öğretmen adaylarından bazılarının görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

k.3: Açıkçası öğretim elemanlarını bu süreçte verdikle-

Tablo 8. Uzaktan Eğitimde Öğretim Elemanları Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Uzaktan Eğitimde Öğretim Elemanları	f	Yüzde
Yeterli	92	84.40
Yeterli Değil	20	18.35
Toplam	109	100

ri eğitimden dolayı teşekkür ederim. Fazlasıyla bizimle ilgileniyorlar ve sorunlarımızı çözmeye çalışıyorlar.

k.13: Teknolojiye hakim olan öğretmenlerimiz duruma hemen yeni çözümler getirerek toparlandı fakat bazı öğretmenlerimiz hem teknolojiyi kullanma bakımından yetersiz kaldı hem de dersleri uygulamaya dönük olduğu için açıkçası ilk haftalar ne yapacağını bilemez hale geldi. Onlara da hak veriyorum çünkü örneğin müzik eğitimi dersini online biçimde ne kadar kaliteli verebilirlerse o kadar vermeye çalışıyorlar. Bu yüzden de şanslı olduğumu düşünüyorum çünkü öğretmenlerimiz pes etmeyi sevmiyor.

k.27: Uzaktan eğitim derslerinde öğretim elemanları öğrencilerden daha bilinçli ve yeterince anlayışlı hareket etmektedir. Bu sürece onlar da öğrenciler kadar hazırlıksız yakalanmış olmalarına rağmen adapte olmakta öğrenciler kadar zorlanmamışlardır.

k.32: Evet bence gayet başarılı şekilde süreci yönetebiliyorlar ve eksik kalabileceğimiz kısımlar için daha çok çaba sarf ediyorlar.

k.38: Dersleri ve verilen ödevlere baktığımda öğretim elemanlarının görevlerini titizlikle yaptığını düşünüyorum. Yüz yüze eğitimin verdiği faydaların uzaktan eğitimde de verilmesi için ellerinden geleni yapıyorlar. Bu açıdan öğretim elemanlarını gayet yeterli bulmaktayım.

k.40: Uzaktan eğitimle ders anlatmak kolay bir şey değildir. Bu şartlar altında yeterli buluyorum çünkü öğretim elemanları ellerinden geldiği kadarıyla yardımcı oluyor. Konuları sunum şeklinde açıp bizim görerek takip etmemize imkân tanıyorlar. Sunumlardan yararlanmamız için übys 'ye yüklüyorlar.

k.53: Bence yeterli öğretmenlerimiz. Hatta gün geçtikçe sistemi daha çok kullandıkça öğretmenlerimiz yeni şeylerle karşılıyorlar bizi. Ve onlardan yeni şeyler öğreniyoruz. Sonuçta onlarda biz de bu sistemi ilk defa kullanıyoruz. Özellikle bizim sunum yapacağımız zaman öğretmenlerimiz bir aksaklıkta hemen çözüm yolu üretmeye çalışıyorlar. Bize yardımcı oluyorlar

k.76: Yeteri kadar idare edebiliyorlar zaten teknoloji çağında olduğumuzu düşünürsek herkes kendi dersini idare ettirecek kadar bilgiye sahip olduğunu düşünüyorum.

k.82: Tüm öğretim elemanlarını yeterli buluyorum. Ders içerikleri zaten yüz yüze eğitim gibi devam edi-

yor, ödevler duruma uygun uyarlandı. Normal durundan tek farkı teknolojiye uyum sağlayıp dersleri eksiksiz gerçekleştirmek ve tüm öğretim elemanları bu konuda yeterli.

Yeterli değildir kategorisine ilişkin görüş bildiren katılımcılardan bazılarını görüşleri ise aşağıda verilmiştir.

k.8: Uzaktan eğitim için özel bir çaba gösterdiklerini düşünmüyorum. Çünkü çoğu öğretmen dersi yüz yüze nasıl işliyorlarsa o şekilde devam ediyor. Daha sohbet havasında ders işlendiğinde katılımın ve akılda kalıcılığının artacağını düşünüyorum. Ders anlatma konusunda yeterli olduğunu düşünüyorum. Sadece derse adapte olmak için daha çok soru cevap sistemi uygulanması gerektiğini düşünüyorum.

k.17: Yeterli bulmuyorum. Uygulama içerisindeki mikrofon giriş desteği ayarlarına kadar öğrencilere soruluyor.

k.18: Bazı öğretim elemanlarının dersi eksiksiz yapmak adına öğrencilerin yaşayabileceği sorunları göz ettiğini düşünüyorum. İmkânların olup olmadığını sorgulamadan herkesten aynı zamanda aynı katılımı performansını ya da katılımı beklediklerini düşünüyorum.

k.43: Çoğu değil. Yüz yüze eğitimde dahi verim alamadığımızı düşündüğümüz öğretim elemanlarının UE'de kaliteyi yakalamaları imkansız bence.

k.71: bazıları da bu konuda pek yardımcı olmuyor. Eğitim zorunlu değil evet bu bir sorumluluk ama buna zorlamamaları gerekiyor. Her an ulaşım sağlayamayabiliriz dersleri sonradan da izleme imkanımız var bu güzel bir çalışma derslerini kaydetmeyerek o an erişim sağlamayan öğrencileri mağdur etmemeleri gerekiyor.

k.81: Öğretim elemanlarının çoğu teknolojiyi kullanmamakta ve uzaktan eğitim sistemine ayak uyduramamakta, bu yüzden öğretim elemanlarının çoğu dersleri salt bir şekilde anlatıp geçmektedir. Ders anlatımının yanında öğretim elemanları kullanılan programda bulunan tahtayı veya alternatif başka şeyleri kullanmayı bilse ve uygulasa uzaktan eğitim bir nebze daha verimli olabilir

k.84: Hepimizin çok hazırlıksız olduğunu düşünüyorum. Yapılan sunumlar anlatılan dersler havada kalıyor. Öğretmenlerimiz dersi sadece geçmemize odaklandığı için neredeyse hepsi derslerde bizim sunum yapmamızı istiyor. Bu yüzden öğretmenler bu noktada pasif kalıyor.

k.99: Öğretim elemanlarını yeterli bulmuyorum, dersler işlenmek için işleniyor öğrenciden herhangi bir dönüt alınmıyor. Öğretmen sunumu yansıtıp okuyor bu şekilde bir derse ihtiyacımız olduğunu düşünmüyorum bize pdf olarak atıldığında da aynı sonucu elde edeceğimizi düşünüyorum

Katılımcılar, öğretim elemanlarının bu süreçte “ellerinden geleni yaptıkları”nı belirtmiş ve çoğunluk olarak bu süreci iyi idare ederek yeterli olduklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 9’da öğretmen adayların uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşleri incelendiğinde, 55 katılımcının tecrübe açısından eksiklik kategorisine yönelik görüş belirttiği görülmektedir. Katılımcılardan 48’i uygulamanın yerini tutmayacağını, 37’sinin verimsiz olacağını belirttiği, 9 katılımcının ise telafi edilmesi gerektiğini düşündüğü tespit edilmektedir.

Tecrübe açısından eksiklik olduğunu düşünen öğretmen adaylarının görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

k.18: Uygulamalı staj dersi mesleğe adım atmadan pratikte mesleği görme ve yaşama fırsatı sunuyordu. Şimdi bu durumda diğer derslerden bir farkı kalmadı. Dolayısıyla tecrübe olması açısından eksikliğini hissedeceğiz.

k.33: İşte uzaktan eğitimin en büyük sıkıntısı biz öğretmen adayları için bu konu. Çünkü bizler okul ortamında çocuklarla etkileşim içinde olmalıyız ki öğretmen olduğumuzda sınıf hâkimiyeti sağlayabilelim ve sonuçta yüz yüze olduğunda her an her şeye hazır oluyor insan ve bu da öğretmenlik deneyimi kazandırıyor. Uzaktan eğitimde bu yok maalesef. Çocuklarla sınıfta yapmamız gereken etkinlikleri ev de anamız babamız ya da dedemizle yapmak sonuçta ne kadar etkili olabilir ki???

k.43: Yetersiz. Bizim elimizden tecrübe edinme fırsatımızı aldılar. Bir yemeğin tarifini bilebilirsiniz ama en iyisi mutfağa gidip o yemeği pişirmektir. Öğretmenlik uygulamaları da bizim için böyleydi. Tarifi biliyoruz ama mutfağa giremiyoruz dolayısıyla yemek pişmiyor...

k.65: Uygulama tecrübe anlamında bize daha fazla şey katabiliyordu. Teorik olarak ders işlenmesi yüzeysel kalabiliyor. Önceki dönemlerde ve bu dönemin ilk haftalarında edindiğimiz tecrübeler bize teorik derslerde de yardımcı oluyor.

k.86: Deneyim açısından staj yapmak gerekiyordu. Öğrencilerle vakit geçirmek, ders planları hazırlamak öğretmenliğe alıştırdı bizi. Fakat yaşadığımız günlerde stajımızın yapılamaması ve yapılabileceği günlerin belirsiz olması nedeniyle stres seviyemiz artıyordu. Mezuniyetimizle ilgili belirsizlik ortadan kalkmış oldu. Bu yüzden bu kararı destekliyorum.

k.100: Teorik uygulamalar, yaparak ve yaşayarak yapılan uygulamaların yerini tutmuyor. Okul atmosferinde ve öğrencilerle bir aradayken, canlı öğretim ortamlarında daha fazla tecrübe kazanıyorduk. İçinde bulunduğumuz durumdan dolayı bu mümkün olmadığı için böyle devam etmesi elbette ki hiç kimsenin elinde olmayan bir durum. Başka çare olmadığı için en azından böyle devam etmesi hiç yoktan iyidir bana göre.

k.104: İşin teorik kısmı için olumlu olduğunu düşünüyorum fakat uygulama kısmında tabi ki tecrübe eksikliği yaşanacaktır.

k.106: Kesinlikle çok verimsiz olduğunu düşünüyorum. Öğretmenlik uygulaması bence en temel derslerden birisi ve kesinlikle ödev şeklinde değil yüz yüze yapılması gerekiyor. Çünkü çok şey öğreniyorduk. Okuldaki öğretmenler eksiklerimizi söylüyordu. Bir öğrenciye nasıl yaklaşmalıyız onu öğreniyorduk. Aynı zamanda grup arkadaşlarımızla da eksik yönlerimizi söylüyorduk. Sadece teorik olunca yine uygulama öğ-

Tablo 9. Uzaktan Eğitimde Öğretmenlik Uygulaması Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Uzaktan Eğitimde Öğretmenlik Uygulaması	f	Yüzde
Tecrübe Açısından Eksiklik	55	50.46
Uygulamanın Yerini Tutmaz/Yüz Yüze Olmalı	48	44.04
Verimsiz/Etkisiz	37	33.94
Telafi Edilmeli	9	8.26
Mecburi	8	7.34
Değişiklik Yok	6	5.50
Toplam	109	100

retmenlerimiz bir şeyler söylüyorlar fakat uygulamadaki kadar verimli olduğunu düşünmüyorum. Uygulamada tamamen tüm sorumluluk bize aitti. Kendimizi daha çok öğretmen gibi hissediyorduk ve yaparak yaşayarak öğreniyorduk.

k.108: Çok yanlış bir uygulama olduğunu düşünüyorum. Biz gerçekten şu an bir sınıfa girip ders anlatabilme, sınıfta hakimiyeti sağlayabilme kıvamına yeterince erişemedik. Staja başladığımız yeni sınıflarda bunu daha çok hissediyorduk çünkü geçen dönem staj yaptığımız sınıflarda artık sonlara doğru yavaş yavaş sınıf yönetiminde bir şeyleri kavramaya başladığımızı düşünmeye başlamıştık. Yeni sınıfımızda belki daha önce yaptığımız hataları yapmadan kendimizi deneme fırsatımız olacaktı ancak bu şansımız elimizden kaçtı.

Belirtilen görüşler doğrultusunda, öğretmen adaylarının bir sınıf ortamında olmadan, öğrenciler ile iletişim kurmadan deneyimsiz kalacaklarını, meslek hayatında tecrübe eksikliği yaşayacaklarını ifade ettikleri görülmektedir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasında geliştiren boyuta yönelik belirttikleri görüşler verilmiştir.

Tablo 10'a göre öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının geliştiren boyut temasına yönelik belirttikleri görüşler incelendiğinde, en çok yüzdeye sahip kategorinin (%97.25) uygulama boyutu olduğu tespit edilmektedir. Öğretmenlik uygulamasında geliştiren boyutun uygulama olduğunu düşünen 106 katılımcıdan; 61'i bunu tecrübe, 35 katılımcı öğrencilerle aynı ortamda olma, 31'i geri bildirim ve gelişim, 11'i ise kalıcılık alt kodu ile ilişkilendirmiştir. Katılımcılardan 4'ünün ise teorik boyutun öğretmenlik uygulamasında geliştirici boyut olduğunu düşündüğü Tablo 10'da görülmektedir.

Uygulama kategorisinden bahsederek bunu öğrenciler

ile aynı ortamda olabilmeye ilişkilendiren 35 öğretmen adayından bazılarının görüşleri şu şekildedir;

k.10: Kesinlikle uygulama boyutunun geliştirdiğini düşünüyorum. Çünkü çocuklarla girilen iletişim, nasıl davranılması ve hareket edilmesine katkı sağlıyor. Kısacası bizim o konuda tecrübe sahibi olmamıza katkıda bulunuyor.

k.13: Tabi ki de uygulama boyutu çünkü bire bir çocukla etkileşim içindeyken teoride öğrendiğimizden çok daha fazlası ile karşılaşılıyor. Çaresiz kaldığımız durumlarda ne yapmamız gerektiğini öğreniyoruz. Birden fazla karakterde çocuk tanıyoruz, aile durumlarına şahit oluyoruz, kimi zaman kriz durumları ile karşılaşılıyor ve tecrübe kazanıyoruz. Mesleğimiz gereği de bana göre teorik bilgileri pratiğe aktarmak yani tecrübe kazanmak bizi iyi öğretmenler haline getirecek şeyler. Bu yüzden uygulama boyutunun daha çok geliştirdiğini düşünüyorum.

k.43: Tabiki uygulama boyutu daha geliştiriciydi. Birçok öğrenciyi gözlemleyebiliyorduk. Öğrenciyi gözlemlerken onun kişiliğinden, öğrenme stilinden, ailesine kadar çıkarımlarda bulunabiliyorduk. Hangi ders nasıl anlatılmalı, ne derece kalıcı öğrenmeler sağlayabiliriz bunları kendimiz deneyimliyorduk.

k.66: Uygulama boyutunda daha çok geliştirdiğini düşünüyorum tabi ki. Öğrenciler ile aynı ortamda bulunmak sınıf ortamını görmek ileride karşılaşabileceğimiz zorluklar ve sorunlar ile önceden yüzleşmek ve çözümlerini öğrenmek bize katkı sağlıyor.

k.80: öğretmenlik dersinin teorik olarak bize çok şey katacağını düşünmüyorum. Kesinlikle uygulama yapamaması bizim deneyim kazanamıyor olmamız açısından eksiklidir. Öğrencilerle yüz yüze sınıf ortamında ders işleyerek kazanacaklarımızın yerini hiçbir şey tutamaz

k.86: Uygulama boyutunun geliştirdiğini düşünüy-

Tablo 10. Öğretmenlik Uygulamasında Geliştiren Boyut Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Öğretmenlik Uygulamasında Geliştiren Boyut	f	Yüzde
Uygulama Boyutu	106	97.25
□ Tecrübe	61	55.96
□ Öğrencilerle Aynı Ortamda Olabilme	35	32.11
□ Geri Bildirim ve Gelişim	31	28.44
□ Kalıcılık	11	10.09
Teorik Boyutu	4	3.67
Toplam	109	100

yorum. Çünkü 4 yıldır teorik bilgileri zaten edindik. Önemli olan gerçek bir sınıfta, gerçek öğrencilerle birlikte yaşanmışlık kazanmak

k.100: Kesinlikle uygulama boyutunun daha çok geliştirdiğini düşünüyorum. Çünkü öğrencilerin bazen ne yapacakları belli olmuyor, küçük çocuklar büyük sürprizler yapabiliyorlar. Bunları görmemiz, canlı tecrübe etmemiz, öğretmeni birebir işin içinde gözlemlememiz bize çok şey kattı. Yeri geldi eksik olduğumuz noktada sınıf öğretmeni bize fikirler verdi. İleride mesleğimizi yaparken bu yaşadığımız staj deneyimlerinden fazlasıyla yararlanacağız. Teorik bilgi biraz havada kalıyor ne yazık ki.

k.103: Kesinlikle uygulama. Teori hem yüzeysel hem havada kalıyor. Uygulamada çocuklarla iç içe olmak bambaşka bir dünya. Asıl beceriyi geliştiren, birikim yapmamızı sağlayan onlarla iletişim içinde olmak.

Öğretmen adaylarının görüşlerinde ifade ettikleri gibi, öğretmenlik uygulamasında geliştiren boyutun uygulama boyutu olduğunu belirttikleri görülmektedir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasının olumlu yanlarına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimde yapılması konusunda öğretmen adaylarının en çok olumlu bir yanı yoktur alt temasına yönelik görüş belirttikleri Tablo 11'de görülmektedir. Öğretmen adayları (f:44) bu uygulamanın olumlu bir yanının olmadığını düşünmektedirler. Katılımcılardan 23'ü ise bu uygulamaların bilgi birikimi sağladığını söylemişlerdir. 15 öğretmen adayı ise zamandan tasarruf olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimde olmasının olumlu yanları temasına ilişkin görüş bildiren katılımcıların görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

k.4: Bana göre öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimle yapılmasının hiçbir olumlu yanı yok. Çünkü birebir yaşayıp öğrenme olmadan deneyimlemeden bu işi kavramak oldukça zor.

k.39: Son sınıfların mezuniyetinin ertelenmemesi ve onların mağdur edilmemesi.

k.40: Olumlu yönü olduğunu çok düşünmüyorum. Çünkü ben öğrencilerle birlikte olup sınıfta ders anlatmak isterdim. Şuan tek olumlu olarak uygulama öğretim elemanının bize makale okutmasını görüyorum. Onun sayesinde verdiği konularda yapılan çalışmaları görüyoruz.

k.53: Hiç yapılmamasındansa uzaktan yapılması daha iyidir. En azından öğretmenlikle ilgili önemli konularda araştırmalar yapıp raporlar yazıyoruz. Sonra bunlar üzerine konuşuyoruz. Ama tabii ki de öğrencilerle yaptığımız derslerin yeri çok ayrı.

k.77: Olumlu yönü olarak baktığımızda uygulamanın bilgi kısmında bilmemiz gereken şeyleri öğreniyoruz ayrıca uygulama öğretmenimizle nasıl daha iyi bir sınıf ortamı nasıl daha iyi bir öğretim yapacağımız hakkında fikir alışverişi yapıyoruz.

k.84: Böylece öğretmenlik hayatına atıldığımızda hazırlamamız gereken evrak işlerini öğrenmiş olduk.

k.98: Bu uygulama ile akademik araştırma yapma konusunda daha tecrübeli hale geldiğimi düşünüyorum. Ayrıca uzaktan eğitim konusunda aklımda olan birçok soru işaretini kendi adıma gidermiş oldum.

k.104: İşin teorik kısmına daha çok yönelip bilgi bazında ve araştırma bazında artıları var.

k.105: sabah okula gitmek için hazırlanmakla vakit kaybetmiyoruz.

Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimle yapılma-

Tablo 11. ÖÜ'nün UE'de Olumlu Yanları Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

ÖÜ'nün UE'de Olumlu Yanları	f	Yüzde
Olumlu Bir Yanı Yok	44	40.37
Bilgi Birikimi Sağlar	23	21.10
Ödev, Rapor ve Araştırmaya Olanak Sağlar	22	20.18
Zamandan Tasarruf	15	13.76
Diğer	11	10.09
Mezuniyet Durumu	5	4.59
Toplam	109	100

sına ilişkin, katılımcılar olumlu bir yan bulamadıklarını ifade etmiş ancak görüş bildiren bazı öğretmenler evrak işlerinin öğrenilmesi ya da zaman tasarrufu gibi olumlu birkaç yana değinmiştir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasının olumsuz yanlarına ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimde yapılmasının olumsuz yönleri konusunda öğretmen adaylarının en çok deneyimsizlik alt temasına yönelik görüş belirttikleri tespit edilmektedir. 54 öğretmen adayı bu uygulamada etkileşim olmamasının olumsuz olduğunu düşünmektedir. Katılımcılardan 10'u ise uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasını verimsiz olarak değerlendirmiştir. Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimde olmasının olumsuz yanları temasına ilişkin görüş bildiren katılımcıların görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

k.13: Olumsuz yönü mesleğimizin en değerli parçası olan öğrencilerimizden, çocuklarımızdan uzak kalmamız. Özellikle bu dönem daha yeni yeni birbirimizi tanıyorken ayrıldı yollarımız. Bizim için stajda ne kadar uygulama yaparsak kazanımımız o kadar fazla olacaktır. Şimdi ise tecrübe edeceğimiz birçok şeyden mahrum kalmış biçimde mezun olacağız.

k.40: Öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimle yapılmasının olumsuz yönü öğrencilerle birlikte olup ders anlatmıyoruz. Kendimizi sınıfta bir öğretmen gibi hissedemiyoruz. Kazanımlara ilişkin konu anlatmamız yarım kalıyor. Orada ürettiğimiz fikirler bize öğretmen olduğumuz zaman sınıfımızda uygulamak için örnek oluyordu. Şu an konulara nasıl işleyeceğimizi ilişkin örnekler göremiyoruz

k.46: Yapararak yaşayarak öğrenilmesi gereken bir durumu teori olarak görüyoruz. Bu süreçte öğretmenlerimizi

tecrübelerinden faydalanamıyoruz. Çocuklarla etkileşim içinde değiliz ileride bir etkinlik tasarladığımız zaman bu çocuklarda nasıl bir etkiye sahip olacak onu göremiyoruz.

k.53: Öğrencilerimizden uzak kalmamız ilk sırada geliyor. Çünkü tam onlarla kaynaşmaya başladığımız, öğrencilerimizi tanımaya, özelliklerini bilmeye başladığımız bir zamandı. Birbirimize alışmış ve kaynaşmıştık. Şu an birbirimizden uzak kaldık. Teorik dersler uygulamalı derslerin yerini tutmuyor. Tecrübe eksikliğimiz oluyor.

k.57: Birincisi mesleğimizi yeterince öğrenemiyoruz, teorik olarak öğrenmek mümkün değil. Bunun farkına ilk staj günümde varmıştım. İkincisi bizim en büyük tamamlayıcımız olan öğrenci eksik. Ben öğrenci olmadan bir öğretmenin, sadece teorik yazılarla öğretmen olabileceğine inanmıyorum. Öğretmenlik uygulaması her açıdan bize çok yararlıydı. Şimdi yokluğunu üzüterek hissediyoruz.

k.80: öğretmenlik mesleğine ait bir çok yeterliliği sınıfta öğrencilerle tecrübe kazanarak elde edeceğimizi düşünüyorum. Uzaktan eğitimle öğretim süreci ve Sınıf yönetimi gibi konularda yeterlilik kazanamayız.

k.85: Öğretmenlik uygulaması derslerimizde yeterliliklerimizi ve eksikliklerimizi görüp mesleki anlamda kendimizi geliştiriyorduk. Bu ders aslında bize mesleğimizin ne kadar güzel bir meslek olduğunu yaşayarak görmemizi sağlıyordu. Uzaktan eğitimle bize bu fırsatları sunamıyor.

k.91: Şu an yaptığımız şeyi öğretmenlik uygulaması olarak görmüyorum zaten. Sadece teorik olarak bazı konuları konuşuyoruz. Uygulama bambaşka bir mevzu. Yaşayarak öğrenme çok daha kalıcı ve kendi kendimize tecrübe kazanıyorduk istemesek de.

k.98: Bu durum bizim için çok büyük dezavantaj tabii

Tablo 12. ÖÜ'nün UE'de Olumsuz Yanları Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

ÖÜ'nün UE'de Olumsuz Yanları	f	Yüzde
Deneyimsizlik	70	64.22
Etkileşim Yok	54	49.54
□ Sınıftan ve Öğrencilerden Uzak	41	37.61
□ Artı ve Eksi Yönler Belirlenemez	12	11.01
□ Geri Dönüt Alınamaz	10	9.17
Verimsiz Süreç	33	30.28
Olumsuz Yanı Yok	1	0.92
Toplam	109	100

ki. Gerçek sınıflarda öğrencilerle yaşayacağımız tecrübeler sadece raporlarla araştırma ödevleri haline döndüğü için ileride tecrübe eksikliği yaşayacağımızı düşünüyorum. Başka derslerin telafisi yapılıyor ama öğretmenlik dersinin teorik olarak ilerlemesi çok talih-siz bir durum

k.106: Tamamen olumsuz olduğunu düşünüyorum. Uygulamada sadece ders anlatmıyorduk. Birçok öğrenciyi de gözleme şansımız oluyordu. Onlarla iletişim kuruyorduk. Sınıfa girdiğimizde her şey o akış içerisinde geliyordu. Bunların hiçbirini uzaktan eğitimle sağlayamadık.

Katılımcılar, öğretmenlik uygulamasının uzaktan eğitimle yapılmasına yönelik belirttikleri görüşlerde, tecrübe açısından büyük eksiklik olacağından ve sınıfta öğrenciler ile ya da öğretmenler ile etkileşimin az olmasının ileride olumsuzluklar yaratacağından bahsetmişlerdir.

Araştırmanın bir sonraki bulgusunda öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulamasının içeriğine ilişkin belirttikleri görüşler verilmiştir.

Öğretmenlik uygulamasının içeriği temasına yönelik görüş belirten öğretmen adaylarının 48'i uygulama boyutundan, 46'sı süreç boyutundan ve 45'i ise değerlendirme ve not verme boyutundan bahsetmiştir. "Öğretmen adaylarına öğretmenlik uygulaması sizce nasıl olmalıdır?" sorusu sorulmuş ve bunu uygulama boyutuyla ilişkilendiren katılımcıların 25'i ders içeriğinin ve uygulamanın genişletilmesinden bahsettiği belirlenmiştir. Öğretmenlik uygulamasının içeriği temasına ilişkin görüş bildirerek, bunu ders planı hazırlamanın sürece dahil edilmesi yönünde görüşlerden bazıları şu şekildedir;

k.12: Aynı uygulamada hazırlanıldığı gibi bir etkinlik planı gene hazırlanmalı ve bu plan uzaktan eğitimle olsa dahi uygulama öğretmenine planı sınıfta yaşatmış gibi anlatmalı. Daha sonrasında bu etkinlik planının sınıfta uygulanıp uygulanamayacağına karar verilmeli ve uygulama öğretmeni etkinliğin hayata geçirdiği aşamada öğrenciyi gözlemleyerek ders sonunda ona eksiklerini söylemeli.

k.31: -Öğretmen konuları vermeli biz planlarımızı etkinliklerimizi hazırlayıp sunmalıyız. Daha sonra öğretmen ve diğer arkadaşlarımız beraber değerlendirme yapmalı. En son da öğretmenimiz notlandırma yapmalı

k.33: Öncelikle öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitime geçmesi makale incelemek olarak algılanmış ve her hafta makale inceler olduk. Bu son derece yanlış. Bunun yerine öğrencilerle konuşulup ortak bir karara varılabilir. Bu süreçte öğrencileri yok saymak söz konusu olamaz. Çünkü mezun olacak olan bizler mezun olup atandığımızda mağdur olacak kişileriz. Bu uygulama haftalık etkinlik planı hazırlama günlük eğitim akışı hazırlama aylık eğitim planı hazırlama şeklinde olabilir.

k.79: Öğretmenlik uygulamasında 11 makale inceleyeceğiz. Makalede problem durumu, araştırmanın önemi, bulgular, tartışma ve sonuç gibi bölümleri inceleyeceğiz. Bunlar yerine ders planı yapmamız daha iyi olurdu. Gidemediğimiz her hafta için kendi seçtiğimiz konularda ders planı yapardık ve hocamıza atardık o da bizi değerlendirirdi. Eksiklerimizi söylerdi. Eksiklerimizi tamamlayıp tekrar atabilirdik. Tıpkı gerçekten staja gittiğimizde yaptığımız gibi. Hem bizim için daha verimli olurdu. Kendimizi geliştirirdik. Ve ileride o ders planlarını kendi sınıfımızda kullanabilirdik. Ma-

Tablo 12. ÖU'nun İçeriği Temasına İlişkin Alt Temaların Yüzde ve Frekans Dağılımları

Öğretmenlik Uygulamasının İçeriği	f	Yüzde
Uygulama Boyutu	48	44.04
□ Ders İçeriği ve Uygulamalar Genişletilmeli	25	22.94
□ Gerçeklere Hazırlamalı	10	9.17
□ Her Sınıf Düzeyinde Olmalı	7	6.42
Süreç Boyutu	46	42.20
□ Ders Planı Hazırlama Sürece Dahil Edilmeli	21	19.27
□ Öğretmen Adayı Süreçte Aktif Olmalı	16	14.68
□ Dersler Tartışmaya Açık ve Etkileşimli Olmalı	16	14.68
Değerlendirme ve Not Verme Boyutu	45	41.28
□ Süreç Odaklı	23	21.10
□ Not Verirken Adil Olunmalı	9	8.26
□ Birden Fazla Hoca Katılmalı	6	5.50
□ Öğrenci Görüşleri Katılmalı	5	4.59
□ Eksiklikleri Tamamlamaya Yönelik Bir Değerlendirme	3	2.75
Toplam	109	100

kale incelemenin aynı etkiyi yaratacağını düşünmüyorum

k.93: Etkinlik planları istenebilir, onları sunmaları istenebilir daha yararlı olacaktır çünkü ders içeriğiyle ilgili olması gerektiğini düşünüyorum. Notlar da etkinlik planlarına göre verilebilir ya da etkinlik planlarının sunumlarına göre.

Öğretmen adayları belirttikleri görüşlerde, sınıf içerisinden ders planı hazırlayarak bu dersin tartışmalı bir şekilde, etkileşim içerisinde geçmesinin ders içeriğini zenginleştirileceğini belirttikleri görülmektedir.

5.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada öğretmen adaylarının pandemi sürecindeki uzaktan eğitim uygulamalarına ve öğretmenlik uygulamasına ilişkin görüşleri alınmış ve oluşturulan 11 tema ve alt temalar altında yorumlanmıştır. Bu bölümde, elde edilen bulgular literatürdeki araştırmalar ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Araştırmada, uzaktan eğitim uygulamalarının etkili olma durumuna ilişkin olarak oluşturulan tema ve alt temalar doğrultusunda öğretmen adaylarına göre pandemi döneminde uzaktan eğitim uygulamalarının yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları uzaktan eğitimin etkisiz olmasının nedenlerini ise en çok derslerin işleniş şekli ve öğretim elemanlarından kaynaklı yetersizlikler ile ilişkilendirmişlerdir. Araştırma sonuçları ile sürecin etkisiz ve verimsiz geçmesi yönünden, Başaran ve diğerleri'nin (2020) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği ile ilgili yaptığı çalışmada, sürecin eksik ve yetersiz kaldığı bazı durumların da olduğu, öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde derslerden tam anlamıyla verim alamadıklarını dile getirmeleri sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Öğretmen adayları uzaktan eğitimin olumlu yönlerine ilişkin bildirdikleri görüşlerde en çok zamandan tasarruf ettiklerini belirttikleri ve bunu ders kayıtlarını tekrar izleme ile mümkün olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Derslerin kaydedilerek erişilebilir olmasının bu dönemde olumlu değerlendirilmesi boyutu ile Serçemeli ve Kurnaz'ın (2020) araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir. Katılımcılar evde olmanın, okula gitmekten ziyade daha az zaman harcattığını ve diğer etkinliklere zaman kalmasının olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bu dönemde eğitimin sürekliliğinin sağlanmasının da uzaktan eğitimin olumlu yanlarından olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada ulaşılan diğer bir sonuç, pandemi döneminde geçilen acil uzaktan eğitim uygulamalarının olumsuz yanının fırsat eşitliğinin ve herkesin interneti erişimi olamayacağı, bundan dolayı da uzaktan eğitimde olumsuzlar yaşandığına ilişkindir. Öğretmen adayları interneti olmayan arkadaşlarının derslere giremediklerini ya da derste internet sorunları yüzünden derslerin verimsiz olduğunu ifade etmiştir. Kürtüncü ve Kurt'da (2020), hemşirelik bölümü öğrencileri ile yaptıkları araştırmada imkânı kısıtlı öğrencilerin herkesle eşit koşullarda derslerini takip edemediği sonucuna ulaşılmışlardır. Bu durumda üniversite öğrencilerinin fırsat eşitsizliğiyle karşı karşıya olma durumları araştırma sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Sahu'ya (2020) göre öğrencilerin en çok değindikleri konu üniversitenin uzaktan eğitim alt yapısının yetersiz olmasıyla, birçok öğrencinin internet erişiminde problem ile karşılaşması, derslerini takip edememeleri ve derslerden verim alamamalarına ilişkindir. Bu bulgu da araştırma sonuçlarına paralellik göstermektedir. Katılımcıların bir kısmı pandemi döneminin olumsuz yanlarını iletişimsizliğin ortaya çıkması, sınıf ve okuldan uzak olmak olarak değerlendirmişlerdir. Bulgulara göre bu sürecin öğrencilere özgürlük sunduğu ve derslere keyfi girmemelerin arttığı ve az katımlı derslerin verimsiz geçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin ödev ve sınavlara yönelik bahaneleri çoğalmış ve bu durum uzaktan eğitim uygulamalarında olumsuzluk olarak görülmüştür.

Öğretmen adaylarının çoğuna göre salgın sürecinde internet ve derse bağlanma, dersi kesintisiz şekilde sürdürme konusunda eksiklikler görülmektedir. Uygulama gerektiren derslerin yapılamaması ve sürece hazırlıksız girmenin de bu süreçte eksiklik olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir. İnternet erişiminin bir sorun teşkil etmesi konusunda, Çevik ve Bakioğlu (2020), pandemi sürecinde fen bilgisi öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında, öğretmenlerin, uzaktan eğitimde yaşadıkları en büyük problemlerinin bilgisayarla ilgili olarak yazılım/donanım problemleri; internet bağlantısı sorunları olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma bulguları bu açıdan paralellik göstermektedir. Karahan, Bozan ve Akçay'ın (2020) sınıf öğretmeni adayları ile yaptığı çalışma sonuçları ile bu süreçte bir sorun yaratması sonucu paralellik göstermektedir. Lau ve diğerleri (2020) yaptıkları araştırmada, Çin'de kırsal alanlardaki öğrencilerin uzaktan eğitim için gerekli donanım ya da bağlantıya sahip olmadıkları sonucu ile benzer

sonuçlar elde edilmiştir. Öğretmen adaylarının, iletişimsizliği ve sınıf ortamından uzak olmayı eksiklik olarak değerlendirmeleri ile Başaran ve diğ.'nin (2020) uzaktan eğitimin en önemli eksikliği ise okul ortamının sonucu olarak eğitim ve öğretim ruhunu veremiyor, bu durumun da sanal ortamdan eğitim faaliyetlerini güç hale getiriyor şeklindeki araştırma sonuçları paralellik göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular yorumlandığında, uzaktan eğitim sürecinde öğretim elemanları öğretmen adayları tarafından yeterli bulunmuştur. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre bu süreçte zaten çok fazla zorluk vardır ve öğretim elemanları ellerinden geleni yaparak eğitimin devam etmesini sağlamaktadırlar. Öğretmen adaylarından alınan görüşler doğrultusunda öğretim elemanlarının bu süreci ellerinde olanın en iyisiyle idare etmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ile Karahan, Bozan ve Akçay'ın (2020) araştırma sonuçları sınıf öğretmeni adaylarının öğretim elemanları teknolojik açıdan yetersiz bulmaları yönünden farklılaşmaktadır. Benzer şekilde Karadağ ve Yücel (2020) sosyal bilimler alanında görev yapan öğretim elemanlarının teknoloji kullanma yeterliliklerinin düşük olduğunu belirtmeleri ile farklılık göstermektedir.

Temeli uygulama olan öğretmenlik uygulamasının, salgın döneminde uzaktan olarak yapılmasının tecrübe eksikliğine neden olduğunu ve uygulama yapmanın yerini tutamayacağı ifade edilmiştir. Öğretmen adayları öğretmenlik uygulamasında deneyimi ilk sıraya koymuş ve uzaktan eğitimde eksiklik olarak değerlendirmişlerdir. Bulgular sonucunda bu durumun bir mecburiyet olduğunu ve mutlaka telafi edilmesi gerektiği şeklinde sonuçlar elde edilmiştir. Serçemeli ve Kurnaz'ın (2020) araştırma sonuçlarında muhasebe öğrencilerinin pandemi sonrasında tekrardan etkileşimli bir şekilde dersleri okulda almak istemeleri sonucu ile araştırma sonuçları paraleldir.

Öğretmenlik uygulamasının geliştiren boyutuna yönelik olarak öğretmen adayları, en çok uygulama boyutundan bahsedildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları uygulama boyutunun tecrübe, öğrencilerle bir arada olma ve geri bildirimler ile gelişim sağlama gibi yönlerinden dolayı teorinin önüne geçemeyeceğini belirtmişlerdir. Öğrenciler ile ayı ortamda olmak ve onların davranışlarını deneyimleyerek zihin süzgecinden geçirmenin ve sonuçlara varmanın teorik olarak sağlanamayacağını düşünen öğretmen adayları uzaktan eğitimde sınıf öğretmenlerinden dönüt alamadıkları için

gelişim sağlayamadıklarını belirtmişlerdir.

Elde edilen bulgular sonucunda uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasının katılımcıların çoğuna göre olumlu bir yanının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Teorinin uygulamanın yerini tutmayacağını düşünen öğretmen adayları, uzaktan eğitimde öğretmenlik uygulamasına ilişkin olumlu bir değerlendirme yapmamıştır. Katılımcıların bir kısmı uygulama yerine verilen makale inceleme ödevlerini ve raporları gelişim olarak değerlendirmiş ve olumlu varsaymışlardır. Eğitim fakültesi 4. Sınıf öğrencilerinden bazıları ise mezun olmak için staj yerine yalnızca teorik boyutta işlenen derslerin kabul edilmesinin mezun olmaları açısından olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Bu sonuç, Kürtüncü ve Kurt'un (2020), araştırmalarında son sınıf hemşirelik öğrencilerinin özellikle dönem kaybı ve mezun olmamaya neden olabileceğini düşündükleri sonucu ile benzerdir.

Salgın döneminde öğretmenlik uygulamasının uzaktan yapılmasına ilişkin olarak öğretmen adaylarının görüşlerine göre deneyimsizliğin en önemli olumsuzluklardan biri olduğuna, sınıftan ve öğrencilerden uzak olmanın, kendi artı ve eksi yönlerini görememenin de bu süreçteki olumsuzluklardan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlik uygulamasının içeriği temasına ilişkin bulgulara göre, öğretmen adaylarının bu süreci uygulama, süreç ve değerlendirme ve not verme boyutunda değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Uygulama boyutunda ders içeriğinin daha geniş ve etkileşimli olmasını, uygulamanın daha fazla yer almasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Süreç boyutunda ise haftalık ve günlük ders planları ile sürecin daha aktif olacağını, derste bu planların tartışılmasının ve öğrenci merkezli geçmesinin daha iyi olacağını düşünmektedirler. Notların adil şekilde verilmesi gerektiği ve tüm süreci kapsayarak, gerekirse öğrenci ve staj öğretmeni görüşlerine de başvurulması gerektiğini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonuçlarına yönelik olarak geliştirilen öneriler şu şekilde sıralanabilir;

Uzaktan eğitimde işlenen derslerin, öğretim yöntem ve teknikleri gözden geçirilerek, ders işleniş şeklinde bir düzenlemeye gidilebilir ve bu sürecin daha etkili kılınması sağlanabilir.

Fırsat eşitliğinin sağlanması açısından, öğrencilerin

derse erişimlerinin kolaylaştırılması, internet, alt yapı imkanlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin derse yönelik devamlılıklarının kontrol edilmesi ve etkili bir ders ortamının oluşturulması için derslere katılımın artırılması sağlanmalıdır.

Uzaktan eğitimde yürütülen uygulamalı derslerin dönem sonunda telafilerinin imkan dahilinde sağlanabilir. Öğrenciler deneyimsiz bir şekilde işe başlamaktan korktukları için uygulamalar yapılabilir. Ders içerikleri daha çok uygulamaya dönük ve öğrencinin aktif olduğu şekilde planlanabilir. Bunun yanında öğretmenlik uygulamasında ders planı hazırla sürecine önem verilebilir ve dersler tartışmalı, öğrenci fikirlerine açık hale getirilebilir.

Yapılacak yeni araştırmalarda, uzaktan eğitimin olumsuz yanları sosyo-ekonomik durumlar, yaşanan yerin koşulları ve maddi gelir gibi değişkenler dahilinde de incelenerek araştırma genişletilebilir. Araştırma verileri ölçek, görüşme gibi farklı veri toplama yöntemleri ile toplanarak verilerde çeşitlilik sağlanabilir. Birbirini destekler nitelikte bulgular yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

- AGNOLETTI, R., & QUEIROZ, V. (2020). COVID-19 and the challenges in Education. *Brazil: Universidade de São Paulo*.
- BAKİOĞLU, B., & ÇEVİK, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Electronic Turkish Studies, 15(4)*.
- BAŞARAN, M., DOĞAN, E., KARAOĞLU, E., & ŞAHİN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirdiği Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5(2)*, 179-209.
- BOZKURT, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6(3)*, 112-142.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Yayınevi, Ankara.
- CAN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6(2)*, 11-53.
- COECKELBERGH, M. (2020). The postdigital in pandemic times: A comment on the Covid-19 crisis and its political epistemologies. *Postdigital Science and Education, 2(3)*, 547-550.
- CRESWELL, J. W. (2011). Controversies in mixed methods research. *The Sage handbook of qualitative research, 4*, 269-284.
- ÇAKIN, M., & AKYAVUZ, E. K. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 6(2)*, 165-186.
- DANİEL, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects, 49(1)*, 91-96.

- ERKUT, E. (2020). Covid-19 sonrası yükseköğretim. *Yükseköğretim Dergisi, 10(2)*, 125-133.
- GEWIN, V. (2020). Five tips for moving teaching online as COVID-19 takes hold. *Nature, 580(7802)*, 295-296.3
- GIANNINI, S. & LEWIS, G.S.(2020). Three ways to plan for equity during the coronavirus schoolclosures. <https://gemreportunesco.wordpress.com/2020/03/25/three-ways-to-plan-for-equity-during-the-coronavirus-school-closures/web>,Erişim Tarihi: 16.03.2021
- KARADAĞ, E. ve YÜCEL, C. (2020). Yeni Tip Koronavirüs Pandemisi Döneminde Üniversitelerde Uzaktan Eğitim: Lisans Öğrencileri Kapsamında Bir Değerlendirme Çalışması. *Yükseköğretim Dergisi, 1-12*. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>
- KARAHAN, E., BOZAN, M. A., & AKÇAY, A. O. (2020). Sınıf Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin Pandemi Sürecindeki Çevrim İçi Öğrenme Deneyimlerinin İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies, 15(4)*.
- KESKİN, M., ÖZER KAYA, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5(2)*, 59-67.
- KÜRTÜNCÜ, M., & KURT, A. (2020). COVID-19 pandemisi döneminde hemşirelik öğrencilerinin uzaktan eğitim konusunda yaşadıkları sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5)*, 66-77.
- LAU, J., YANG, B. VE DASGUPTA, R. (2020). *Will the coronavirus make online education go viral?* [timeshighereducation.com: https://www.timeshighereducation.com/features/will-coronavirus-make-online-education-go-viral](https://www.timeshighereducation.com/features/will-coronavirus-make-online-education-go-viral)
- LAU, J., YANG, B., & DASGUPTA, R. (2020). Will the coronavirus make online education go viral?
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınevi.
- MİKS, J., & MCILWAINE, J. (2020). Keeping the world’s children learning through COVID-19. *Acesso em, 6(05)*.
- MİLES, M. B., & HUBERMAN, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed)*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- SAHU, P. (2020). Closure of universities due to coronavirus disease 2019 (COVID-19): Impact on education and mental health of students and academic staff. *Cureus, 2019(4)*, 4-9. <http://doi.org/10.7759/cureus.7541>
- SERÇEMELİ, M., KURNAZ, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4 (1)*, 40-53. retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/utsobilder/issue/55152/741358>
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2021). Bilim ve sanat terimleri sözlüğü. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>,Erişim Tarihi: 21.05.2021
- UNESCO. (2020). School closures caused by Coronavirus (Covid-19). UNESCO. Erişim adresi: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> ,Erişim Tarihi: 26.05.2021
- World Health Organization (WHO) (2021). Q&A on coronaviruses (COVID-19). Erişim adresi: https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1 (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
- YILDIRIM, A. VE ŞİMŞEK, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) (2020). Basın açıklaması, <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/>, Erişim tarihi: 29.03.2020.

JOURNAL OF
AWARENESS

HOLISTENCE
publications

<https://journals.gen.tr/joa>